FİLİSTİN-İSRAİL BARIŞ SÜRECİ VE TÜRKİYE

BÜLENT ARAS

ARAŞTIRMA DİZİSİ
BAĞLAM

FİLİSTİN-İSRAİL BARIŞ SÜRECİ VE TÜRKİYE

BÜLENT ARAS

BAĞLAM

Bağlam Yayınları/115
İnceleme-Araştırma/66
Birinci Basım: Ekim 1997

ISBN - 975-6947-02-0

Kapak Tasarımı: Canan Suner

Baskı: Selmat Matbaası

BAĞLAM YAYINCILIK
Ankara Caddesi 13/1
34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 513 59 68

TEŞEKKÜR

Bu çalışma, 1996 yılında bitirdiğim yüksek lisans tezimin bazı değişiklik ve kısaltmalarla Türkçe'ye çevrilmiş şeklidir. Bu kitabın oluşmasında katkısı olan değerli insanlara teşekkür etmek en başta yerine getirilmesi gereken önemli bir görevdir. Çalışmamı sürdürürken danışmanım olan Prof. Dr. Şevket Pamuk'a, Prof. Dr. Zafer Toprak'a, Doç. Dr. M. Lütfullah Karaman'a, Doç. Dr. Kemal Kirişçi'ye ve Dr. Hasan Selçuk'a özellikle teşekkür etmek istiyorum. İsimlerini yazmadığım ancak destekleri ile birçok sorunumu aştığım arkadaşlarıma çalışmamın görünmez yardımcıları olarak minnettarım. Kitabın yayınlanma aşamasındaki yardımlarından ötürü arkadaşım Cüneyd Okay'a ve Bağlam Yayınları çalışanlarına ayrıca teşekkür ediyorum.

Son olarak, tüm yaşamım boyunca bana sadece hoşgörü gösterip, destek veren karşılığında hiçbir talepte bulunmayan annem, babam ve kardeşlerime teşekkür ediyor ve kitabı onlara adıyorum.

Bülent ARAS

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR 5
KISALTMALAR 10
GİRİŞ 11
1- ULUSLARARASI ÇERÇEVEDE FİLİSTİN SORUNU
SORUNUN ULUSLARARASILAŞMASI 15
Filistin Sorununun Uluslararası Alanda Doğuşu 15
BM'nin Filistin'i Taksim Kararı 19
İSRAİL'İN DOĞUŞU, SAVAŞ VE ULUSLARARASI MÜDAHALE 20
1967 SAVAŞI VE GÜVENLİK KONSEYİNİN 242 SAYILI KARARI 25
2- SAVAŞLAR VE DEVAM EDEN ÇÖZÜM ARAYIŞLARI: 1970-1988
FİLİSTİNLİ VARLIĞININ ULUSLARARASI TANINMA İLE STATÜ KAZANMASI 27
ÇÖZÜM ARAYIŞLARI: CAMP DAVID ÖNCESİ VE SONRASI.. 31
Camp David Anlaşması ve Yankıları 31
1980'LERİN İLK DÖNEMİNDE BARIŞ GİRİŞİMLERİ 36
Venedik Deklarasyonu 36
Reagan Planı 37
Fahd ve Fez Planları 38
Sovyet Barış Planı 40
Barış Önerilerinin Karşılaştırılması 40
LÜBNAN TRAJEDİSİ VE YENİ GİRİŞİMLER 41
Lübnan Krizi 41
1983 Uluslararası Konferansı ve Önemi 44
1985 Arap Girişimi 46

3- SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMİN EŞİĞİNDE BARIŞ SÜRECİ
İNTİFADA: KÖKENLERİ, ANLAMI VE BARIŞ SÜRECİNE TESİRİ 49
İntifada'ya Uzanan Süreç 49
İntifada, Uluslararası Tepkiler ve Barış Sürecine Tesirleri .. 52
YENİ BARIŞ GİRİŞİMLERİ 58
Mübarek Planı 58
Shultz Girişimi 59
Şamir Girişimi 61
İsveç Diplomasisi 63
FKÖ'NÜN YAKLAŞIMINDA DEĞİŞİKLİK, TAKİP EDEN DEVLET OLUŞUMU VE BARIŞ GİRİŞİMİ 64
ULUSLARARASI BARIŞ KONFERANSI VE VARLIĞINI SÜRDÜREN RED DUVARLARI 69
YENİ DÜNYA DÜZENİNİN TESİRİ İLE DEĞİŞEN ÖNCELİKLER 70
KÖRFEZ KRİZİ VE BARIŞ SÜRECİNE ETKİSİ 76
Körfez Krizi 76
FKÖ, Araplar ve Körfez Krizi 77
İrtibat Konusu 79
Arabulucu Rolü 80
Yabancı Müdahalesi 80
Arap Çözümü 81
Körfez Krizi ve İsrail 83
Sonuç Yorumları 84
4- KISMİ ÇÖZÜM ARAYIŞI VE ÇÖZÜMÜN ORTAYA ÇIKIŞI
MADRİD KONFERANSI 87
Madrid'e Uzanan Yol 87
Madrid Konferansı 93
OSLO ANLAŞMASI VE SONRASI 100
Uzlaşmaya Giden Yol 100

Gizli Görüşmeler 103
Seremoni ve Oslo Anlaşmasının Anlamı 105
Karşılıklı Tanıma Mektupları 106
İlkeler Bildirgesinin Analizi 108
Yetki ve Sorumlulukların Devri 108
Yetki Alanı 108
Seçimler 108
İsrail Kuvvetlerinin Çekilmesi 109
Ekonomik Konular 109
Ortak Komiteler 110
Anlaşmanın Filistinliler Açısından Artı ve Eksileri 111
İlkeler Bildirgesi'nin Uygulanması 112
Gazze-Eriha Anlaşması 112
Güvenlik Düzenlemeleri ve İsrail Güçlerinin Çekilmesi 114
Sivil Hizmetlerin Transferi 114
Yasal Sorunlar 115
Ekonomik İlişkiler 115
BARIŞ SÜRECİNE TEPKİLER VE SON DURUM 116
Tepkiler 116
Güvenlik Sorunu 120
Son Gelişmeler 122
5- TÜRK DIŞ POLİTİKASININ TEPKİSİ
GÜVENLİK SORUNLARI
VE BATIYA DÖNÜK DIŞ POLİTİKA: 1947-1964 130
ÇOK BOYUTLU DIŞ POLİTİKA: 1964-79 134
UZUN ON YILDA İNİŞLİ-ÇIKIŞLI İLİŞKİLER: 1980-1990 140
BARIŞ SÜRECİNDE KISMÎ ÇÖZÜMÜN ORTAYA ÇIKIŞI
VE BELİRSİZLİK: 1990-1996 145
SONUÇ 155
KAYNAKÇA 162

KISALTMALAR

DFPR:	Filistin Hakları Bölümü (BM)
DOP:	İlkeler Bildirgesi
EEC:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
HAMAS:	İslamî Direniş Örgütü (Harakat al- Muqawama al- İslamiyye)
IDF:	İsrail Savunma Kuvvetleri
ISGA:	Geçici Kendi Kendini Yönetim Hükümeti
NGO:	Hükümet-dışı Organizasyonlar
PFLP:	Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi
PISGA:	Geçici Kendi Kendini Yönetim Hükümeti
PLF:	Filistin Kurtuluş Cephesi
PLO:	Filistin Kurtuluş Örgütü
PNC:	Filistin Ulusal Kongresi
TASS:	Sovyet Haber Ajansı
UK:	Birleşik Krallık
UN:	Birleşmiş Milletler
UNRWA:	Birleşmiş Milletler Yardım ve Çalışma Ajansı
UNSCOP:	Birleşmiş Milletler Filistin Üzerine Özel Komitesi
US:	Birleşik Devletler
USSR:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

GİRİŞ

Filistinliler ve İsrail arasındaki mücadele 20.Yüzyıla mührünü vuran anlaşmazlıklardan birisi olmuştur. Bu çatışmayı sadece Filistinliler ve İsrailliler arasında bir mücadele olarak değerlendirmek sorunu çok basite indirgemek olur. Siyonizm, anti-Siyonizm, Semitizm, anti-Semitizm, Arap Devletleri, Süper Güçler, Bağlantısızlar Hareketi ve benzerleri gibi bir çok unsur soruna dahil edilebilir.

Sorunun, herşeyden önce, iki cephesi olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. İlk cephesi aslında çok eskilere dayanan, ancak çalışmanın inceleme ekseni açısından İsrail devletinin doğuşundan itibaren ele alacağımız Yahudi boyutudur. İkincisi ise özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ile ortaya çıkan, ancak çalışmada devletlerarası bir sorun olarak uluslararası politikanın gündemine girmesinden itibaren ele alınacak olan Filistinliler ile ilgili boyuttur. Filistin Sorunu'nun özünü bu iki boyut oluşturmaktadır. Ortadoğu'nun hassas coğrafyası ve dengeleri zaman içerisinde birçok bölge devletinin yanısıra dünya siyasetine yön veren büyük devletlerin de Sorun'un içerisine çekilmesinde birinci derecede etkili olmuşlardır. Sorun'un kendisi uluslararası siyasete ve bu siyasetin evrimine duyarlı bir hal almıştır. Uluslararası siyasette hakim unsur olan güç politikası veya *reelpolitik*, Sorun'un gelişimi ve dönüşümleri sürecinde gözardı edilemeyecek etkilere sahip olmuştur. Örneğin İsrail devletinin kuruluşu, İkinci Dünya Savaşından sonra yükselen pax-Americana'nın ürünüdür.

Bununla birlikte tüm gelişmeleri dış etkilere bırakmak, içeriden kaynaklanan dönüşümleri, yerel ve bölgesel dinamikleri görmezlikten gelme hatasına düşülmesine yol açabilir. Sorun, yerel ve bölgesel etkilerle Arap-İsrail çatışmasının merkezi unsuru haline gelmiştir.

Sorun'un karmaşıklığı araştırmacılar için ciddi meydan okumalar içermektedir. Çok dinamik ve sürekli değişen bir çevre ile karşı karşıya kalınmaktadır. Duyguların, çoğu kez mantıklı sonuçlara ulaşılmasını engellediği bu alanda çalışma yapmanın zorluğu iyi bilinmektedir. Çalışma esnasında yaklaşık elli yıllık mücadele içinde eksik olanın; siyasi iradelerin barış yönünde karar verme mekanizmalarını işletememeleri olduğu farkedilmiştir. Siyasi anlaşmaların on yıllar boyunca süren güvensizlik ve çatışmayı çözemeyeceği öne sürülebilir, fakat en azından acıları azaltabilir ve devam eden barış süreci içerisinde bağdaştırıcı rol oynayabilirler. Barış sürecinin güncel durumu bu fikri doğrular niteliktedir. Bu durum çalışma için motive edici bir unsur olmuş ve 1947'den 1997'ye kadar sadece Filistinliler ve İsraillilerin öne sürdükleri barış girişimleri ile yetinilmeyip, Soruna yönelik bölgesel ve global tüm girişimler mercek altına alınmıştır.

Çalışmanın ana eksenini, Filistinliler ve İsrail arasındaki barış sürecinin tamamının, uluslararası ilişkilerdeki sistem değişiklikleri, özellikle tarafların son tahlilde kısmi bir çözümü kabul etmelerinde olumlu tesiri olan yeni dünya düzenin doğuşu çerçevesinde incelenmesi oluşturmaktadır. Çalışma barış sürecinin analizini, Sorun'un BM tarafından ilgilenilmeye başlanması yada uluslararasılaşma tarihi olan, 1947'den başlatmaktadır. İsrail ve FKÖ arasında imzalanan İlkeler Bildirgesi'ne özel bir yer verilmektedir. En son uzlaşmanın arkasındaki gerçekleri yakalamak ve içselleyebilmek için Filistinliler ve İsrail arasındaki barış süreci ile ilgili gelişmelerin enine boyuna tahlil edilmesi bu çalışmanın tercih ettiği metodolojidir.

İlk bölümde Sorun'un kökenlerine inebilmek için Sorun'un uluslararasılaşması, Taksim Planı, İsrail'in doğuşu, 1948 ve 1967 savaşları ve Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı Kararı üzerinde durulmuştur. Bu bölümde özellikle barış süreci boyunca topraklarla ilgili tüm görüşmelerde referans olarak alınacak olan 242 sayılı Karar üzerinde odaklanılmıştır.

İkinci bölüm 1970-88 yılları arasında çalışmanın ana ekseni ile ilgili gelişmeleri kapsamaktadır. Camp David Uzlaşmaları, 1980'li yılların barış girişimleri ve Lübnan trajedisi bu bölümün ana malzemesini oluşturmuştur.

Üçüncü bölümde, barış sürecinde daha yakın ve hayati öneme sahip gelişmeler incelenmektedir. Öncelikle, Sorun açısından bir tarih dönemeci olan İntifada'nın barış sürecine etkisi mercek altına alınmıştır. Yeni barış girişimleri, FKÖ'nün sürece bakışındaki değişiklikler ve Filistin devletinin ilam hemen sonra gelmektedir. Sorun'un uluslararası gelişmelere kırılganlığına bir kanıt olarak Yeni Dünya Düzeni ile değişen öncelikler ve bu dönüşümün barış sürecine etkileri tartışılmıştır. Son olarak ise Körfez Krizinin barış sürecine etkisi üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın esas odak noktasını soğuk savaş sonrası dönemde barış süreci ile ilgili gelişmeler ve İsrail ile FKÖ arasında ulaşılan son uzlaşma oluşturduğundan, dördüncü bölümde büyük oranda Madrid Çerçevesi ile başlayan yeni barış girişimleri üzerinde durulmaktadır. Bu bölümde İlkeler Bildirgesi ve Gazze-Eriha Anlaşması üzerinde genişçe bir tartışma yapılmakla beraber, Rabin'e düzenlenen suikasttan Filistin seçimlerine kadar diğer yakın tarihli gelişmelere kısa da olsa değinilmiştir. Öte yandan, uluslararası koşullar gözardı edilmeyerek, Ortadoğu'da Amerikan yüzyılının sonu ve İsrail'in dış politikasını çeşitlendirmesi üzerinde de bir nebze durulmuştur.

Beşinci bölümde ise Filistin-İsrail barış sürecinin Türk dış politikasındaki yeri üzerinde durulmuştur. Tarihi arkaplan ve ilişkilerin evrimi üzerine kurulan bu bölümde güncel konular ve sorunlara da değinilmiş ve Ortadoğu'nun süregelen yapılanması Türkiye perspektifinden mercek altına alınmıştır.

Sonuç bölümünde ise genel eğilimin dışında bir yöntemle çalışmanın özetini ve genel değerlendirmesini yapmak yerine, barış sürecinin halihazırdaki problemleri, yeni Filistin devletinin geleceği açısından demokrasi ve pazar ekonomisine duyulan ihtiyaç -özel önem atfedilerek- tartışılmıştır.

I
ULUSLARARASI ÇERÇEVEDE FİLİSTİN SORUNU

SORUNUN ULUSLARARASILAŞMASI

Filistin Sorununun Uluslararası Alanda Doğuşu

Filistin, İkinci Cihan Harbi sonrasında Birleşik Krallık tarafından yönetilen bir bölgeydi. Birleşik Krallık, Milletler Cemiyeti manda rejimi çerçevesinde 1922'den beri Filistin'de idari kontrolü elinde tutuyordu. Bu dönemde, Dünya Savaşı iştirakçi devletleri çok zor durumda bırakarak, tamiri zor yaralar açmıştır ve Birleşik Krallık olumsuz yönde etkilenen bu devletlerden birisidir. Birleşik Krallığın iç sorunları yöneticilerin ada dışındaki konularla ilgilenme istek ve yeteneğini sınırlayacaktır. Birleşik Krallık, bu sebeple, Filistin Sorunu'nu Milletler Cemiyetinin iki yaşındaki mirasçısı Birleşmiş Milletler'e devretme isteğinin sinyallerini vermeye başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşının sonlarına doğru Filistin'in idaresi, bir yanda sürekli artan insan göçü, diğer tarafta hızla tırmanan şiddet sebebiyle İngiliz hükümeti için başa çıkılamaz bir sorundur. Bu nedenle, aşırı boyutlara ulaşan yönetim problemleri sorunun uluslararasılaşmasını gündeme getirmiş ve İngiliz hükümeti Sorunu 1946 yılında bir Soruşturma Komitesine devretmiştir. Bu komitenin çalışmalarının çözümsüzlükle son bulmasından sonra, hükümet bir adım daha atarak, 18 Şubat 1947 tarihinde Filistin'de otuz yıldır devam eden sorumluluğunu bir tarafa bırakıp aşağıdaki açıklamayı yapmıştır:

Majestelerinin hükümeti... barıştırılamaz bir ilkeler çelişkisi ile karşı karşıya kaldı. Filistin'de yaklaşık 1.200.000 Arap ve 600.000 Yahudi vardır. Yahudiler için, esas hedef Filistin'in her-

hangi bir kesiminde Yahudi egemenliğini sağlayana kadar direnmektir...

Bu şartlar altında hem Araplar, hem de Yahudiler tarafından önerilen çözümleri kabul edemeyeceğimize, yada kendimizin üreteceği bir çözümü uygulamaya koyamayacağımıza karar verdik. Bizim için açık olan yegane yolun sorunu BM'nin hükmüne teslim etmek olduğuna karar verdik...[1]

Filistin Sorunu bu açıklamanın yapıldığı tarihten sonra uluslararası alanda Birleşmiş Milletler çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır. Bu çerçevede ilk gelişme, Nisan 1947'de BM Genel Kurulu'nda toplanan birinci özel oturum olmuştur. Genel Kurul, 28 Nisan 1947'de New York'ta bahsedilen özel oturumda, bir Özel Komite oluşturmak için biraraya gelmiştir.[2]

Arap ülkelerinin, bu oturumlar esnasında Milletler Cemiyetinin manda rejimine son verilmesinden sonra tüm 'A' tipi ülkelerin olduğu gibi Filistin'in de bağımsızlığına kavuşması gereğini yeterince savunamamış bulunduğu gözükmektedir. Yahudilerin ise isteklerinde Avrupa'da sıcaklığını sürdüren Yahudi mülteciler probleminin de etkisi ile çok etkili ve baskın oldukları gözlenmiştir. BM bu şartlar altında, öte yandan, hükümetdışı bir organizasyona ilk kez temsil hakkı vermiştir. Yahudiler, 104 ve 105 sayılı Genel Kurul Kararları ile, Yahudi Ajansı tarafından temsil edilirken, Arap Komitesi de Filistinliler adına konuşacaktır. Bir miktar siyasal karmaşa olmasına karşılık, Kurul her iki tarafın temsilcilerinin konuşma taleplerine olumlu cevap vermiştir.[3]

Uluslararası konjonktüre bakıldığında, İkinci Dünya Harbinden sonra uluslararası ilişkilerin merkezi unsurunu güç teşkil ediyordu. Filistinliler o tarihten sonra on yıllar boyunca güç politikasının gerçekleri ile karşı karşıya geleceklerdir. Bir Arap akademisyenin yorumuyla:

Filistin Sorunu'nun uluslararasılaşması Filistinli Arap topluluğunu belirgin biçimde elverişsiz bir konuma yerleştirdi...Filistinli Araplar uluslararası forumlarda etkili bir kampanya yürütecek

[1] UN, *The Question of Palestine*, (New York, 1979), 16.

[2] UN, *The United Nations and the Question of Palestine*,(New York, 1985),

[3] UN, *The Question of...*, 16.

durumda değildiler.[4]

Bu durumda, Yahudiler, Filistinlilerin nisbi zayıflıklarından dolayı uluslararası arenada ve BM nezdinde taleplerine ulaşmada başarılı olmuşlardır.[5] Bu bağlamda, Yahudilerin en önemli ve etkili aygıtı lobicilik faaliyetleridir.[6] İsrail lobisi Filistin Üzerine BM Özel Komitesi'nin (UNSCOP) ilk oturumdan günümüze gücünü devam ettirerek girişimlerini ve etkisini sürdürmüştür.

Aslında, özel oturumun en önemli sonucu "Filistin Üzerine Özel Komitenin" (UNSCOP) kurulması olacaktır. UNSCOP Genel Kurulun 106 numaralı kararı ile irtibatlı olan problem ve mevzuları araştırmak için 11 devlet temsilcisinin biraraya getirildiği bir kurumdur. UNSCOP'un kurulması uluslararası ilişkilerde *de facto* (fiili) durumun sonucudur ve daha sonra İsrail devletinin kurulması manasına da gelecek taksimi gösteren bir işaret levhası olmuştur.[7] 106 numaralı kararın 6. paragrafı ile görevi şu şekilde belirlenmiştir:

> *Özel Komite, Genel Kurul'a bir rapor hazırlayacak ve Filistin Sorunu'nun çözümü için uygun görülebilecek tavsiyeler sunacak...*[8]

Komite üyeleri bu amaca ulaşabilmek için Ortadoğu'da Filistin, Lübnan, Suriye ve Trans-Ürdün'ü ziyaret ettikten sonra Avrupa'daki mülteci kamplarını da gezmeyi ihmal etmeyeceklerdir. Araştırmalar sırasında Filistinlilerin sorunlarıyla ilgilenmedeki ehliyetsizlikleri iyice gün yüzüne çıkmıştır:

---

[4] Samir N. Anabtawi, "The Palestininan as a Political Entity," John Norton (der.), *The Arab-Israeli Conflict* içinde, (Princeton: Princeton University Press, 1974), 510.

[5] Bu çalışmada "Filistinlilere" yapılan tüm referanslarda "Filistinli Arapları" kastedeceğiz.

[6] Lobi faaliyetlerini anlatan kapsamlı bir çalışma için bkz., Paul Findley, *ABD'de İsrail Lobisi*, çevirenler Mustafa Özcan ve N.Ahmet Asrar, (İstanbul: Pınar, 1994).

[7] M. Lütfullah Karaman, *Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu*, (İstanbul: İz, 1991), 41.

[8] UN, Committee on the Exercise of the Inalienable Rights of the Palestinian People, *Resolutions and Decisions of the General Assembly and the Security Council Relating to the Question of Palestine, 1947-1975*, (New York, 1976), 2. {Bundan sonra Resolutions and Decisions...}.

Yahudi organizasyonu tüm müzakerelerinde UNSCOP ile işbirliği yaparken, Arap Yüksek Komitesindeki Filistinli yönetim Birleşmiş Milletlerin bağımsızlık sorununu tartışmayı reddettiği seminlere iştirak etmemeye karar verdi ve Avrupa'nın Yahudi mültecileri meselesini Filistin sorunundan ayırmayı başaramadılar.[9]

Filistinliler en doğal haklarını dahi savunamamak bir yana, uluslararası toplumu temel haklarını dikkate alacak herhangi bir araştırma yapılması hususunda dahi ikna edememişlerdir. Dolayısıyla, Filistinlilerin kendi kaderlerinin tayin (self-determination) hakkı uluslararası siyasal çevrede *de facto* bir redde maruz bırakılmıştır. Bu aykırılık bir UNSCOP raporuna şu biçimde yansıtılıyordu:

Kendi geleceğini belirleme ilkesi gözönüne alındığında, Birinci Dünya Savaşı sonunda milletlerarası tanınma bu ilkeye de uzandığı ve 'A' sınıfı Manda rejimlerinin ortaya konduğu tarihlerde, diğer Arap toprakları bakımından buna bağlılık gösterildiği halde, açık bir sebep olarak Yahudi Milli Yurdu'nun yaratılışını mümkün kılmak niyetiyle söz konusu ilke Filistin'e uygulanmadı. Gerçeğe bakıldığında, Yahudi Milli Yurdu ve sui generis (kendi türü içinde benzersiz) Filistin Mandasının bu ilkeye ters düştüğü rahatlıkla söylenebilir.[10]

Kendi geleceğini belirleme ilkesi her türlü azınlık haklarının garanti edildiği birleşik bir Filistin devleti anlamına gelmektedir. Ancak, Ağustos 1947'de görevini tamamlayan komitenin ulaştığı sonuç farklı olacaktır. UNSCOP, manda rejiminin kaldırılması, bağımsızlık ilkesi ve çözümde BM'nin rolü gibi konularda anlaşmaya ulaşacak, ancak Filistin'in en önemli probleminde -Filistin sorununun muhtemel bir çözümünde- mutabakat oluşamayacaktır. Böylece, Kanada, Çekoslovakya, Guatemala, Hollanda, Peru, İsveç ve Uruguay'dan oluşan komitenin çoğunluğunun bölünmüş bir Filistin tavsiye ettiği görülecektir.[11] Çoğunluğun tavsiyesine bakıldığında:

[9] UN, *The UN and the ...*, 3.
[10] UN, *The Question of...*, 18.
[11] UN, *The UN and...* , 4.

Filistin'in bu günkü sınırları içerisinde, bir geçiş sürecini takip ederek...; bağımsız bir Arap devleti, ve bağımsız bir Yahudi devleti, ve {uluslararası statüde} Kudüs şehri oluşturulacaktır.[12]

Kudüs şehri için Birleşmiş Milletler idaresi altında bir *corpus seperatum* (uluslararası statü) planlanmıştır. Ayrıca, her iki bağımsız devlet ve Kudüs bir ekonomik birlik içinde birleştirilecektir. Öte yandan Hindistan, İran ve Yugoslavya tarafından hazırlanan azınlık planı değişik bir çözümü gündeme getirmiştir:

Filistin halkları bağımsızlık haklarının tanınması hakkına sahiptirler. Bağımsız federal... Filistin devleti bir Arap ve Yahudi devletinden oluşacak...

Araplar, Yahudiler ve diğerleri için tek bir Filistinli milliyeti ve vatandaşlığı olacak...

Kudüs...başkent olacak...[13]

Azınlık planı, görüldüğü gibi, federal bir Filistin devleti ve tek bir Filistinli kimliği öngörmektedir.

BM'nin Filistin'i Taksim Kararı

Genel Kurul, iki ay süren ayrıntılı tartışmalardan sonra, Özel Komitedeki çoğunluğun tavsiyesi olan Taksim Planını ufak tefek değişikliklerle 29 Kasım 1947 tarihinde 181(II) sayılı kararı ile onaylamıştır.[14] Karara göre:

Genel Kurul;

Manda Gücünün talebi üzerine, Filistin'in gelecekteki yönetimi meselesinin ele alınması yolunda hazırlıkta bulunmak üzere bir özel komite teşkil edip, görev vermek için özel oturumda bir araya gelmiş...,

Filistin'de Manda Gücü olarak Birleşik Krallığa ve diğer BM üyelerine, Filistin'in gelecekteki yönetimi ile ilgili olarak, aşağıda çerçevesi verilen, Ekonomik Birlik ile birlikte Taksim Planı'nı benimseme ve uygulamaya koyma yönünde tavsiyede bulunur.[15]

[12] T.G. Fraser, *The Middle East 1914-1979*, (New York: St. Martin's Press, 1980), 47.

UN, *The International Status of the Palestinian People* (New York: 1979), 13.

[14] Karaman, 42.

[15] *Resolutions and Decisions...*, 3.

Taksim kararı, iki devlet ve uluslararası statüdeki Kudüs şehrinin sınırlarını çizmiş ve İngiliz mandasını sona erdirmiştir. Plana göre 1 Ekim 1948'den geç olmamak üzere Arap ve Yahudi devletleri kurulacaktır. Karara ilave edilen dört belgede iki devletin kurulmasından önce vatandaşlık, ulaşım, sınırlar ve ekonomik birlik gibi konularda yapılması gerekenler ayrıntıları ile belirlenmiştir.[16]

Yahudi Ajansı tarafından kabul edilmesine rağmen planın çerçevesi, sınırlar ve göç gibi konularda Yahudiler için tatmin edici olmamıştır. Araplar için ise planın kabul edilmesi -mevcut çerçevesi ile- mümkün görünmüyordu. Filistinliler ve Arap devletleri planı özü itibarıyla BM Şartı (Temel Yasası) ve hükümlerine aykırı olarak değerlendiriyorlardı.[17] Nitekim sonuçta Taksim Planını toptan reddederek, planın kendilerine hukuki bir sorumluluk yüklemesine karşı olmaya çalışmışlardır.

Taksim kararından sonra ilk gelişme şiddetin hızla tırmanması olmuştur. Ardından İngiltere, Filistin'deki çetin mücadeleden sorumlu olmadığını bildirerek hızla geri çekilmeye başlamış ve ardında ciddi bir kaos ve çatışma atmosferi bırakarak bölgeyi tamamen terketmiştir.[18]

İSRAİL'İN DOĞUŞU, SAVAŞ VE ULUSLARARASI MÜDAHALE

Bütün bu gelişmeler ile Yahudiler için bağımsızlık yolundaki engeller birer birer kalkacak, "plan muhtemel bir İsrail devleti için meşru bir temel sağlayacaktır."[19] Öte yandan, Filistinli Arapların bölgede çoğunluğu oluşturmalarına karşılık azınlık durumuna düşmüş olmaları da işin bir diğer önemli boyutudur. İlginç olan, uluslararası camiada bu iki toplumdan favori olanın, II. Dünya Savaşındaki gelişmeler dikkate alınarak Filistinlilerden ziyade Yahudilerin olmasıdır.

[16] Kemal Kirişçi, *The PLO and World Politics: A Study of the Mobilization of Support for the Palestinian Cause* (London: Frances Pinter, 1986), 5.

[17] UN, *The UN and...*, 5.

[18] UN, *The International ...*,13

[19] Alan R.Taylor, *İsrail'in Doğuşu*, çeviren Mesut Karaşahan (İstanbul: Pınar, 1992), 140.

İngiliz mandasına son verilen gün olan 14 Mayıs 1948'de Yahudi Ajansı, İsrail devletinin kuruluşunu aşağıdaki bildiri ile dünya kamuoyuna ilan etmiştir:

Eretz-İsrail Yahudi Halkının doğum yeridir...

...ilk Siyonist Kongresi..Yahudi halkının kendi ülkesinde milli diriliş hakkını ilan ettiler...

...Balfour Deklarasyonu ile tanındı...ve manda rejimi tarafından onaylandı.

...biz Halk Konseyi'nin üyeleri,...Eretz-İsrail'de İsrail devleti olarak bilinecek Yahudi devletinin kuruluşunu ilan ediyoruz...[20]

Yeni İsrail devleti Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyetler Birliği (SSCB) tarafından derhal tanınmıştır.[21] Bu hızlı gelişmeyi hemen ertesi gün ilk kez konuşu devletlerin düzenli birlikleri ile Filistinliler ve Yahudiler arasındaki çatışmaya dahil olmaları izlemiştir.[22] Bu savaştan sonra Filistinliler açısından durum daha dramatik bir hal almış, İsrail, Taksim Planı ile Araplara verilen toprağın önemli bir kısmında kontrolü ele geçirmiştir. Gazze Şeridi ve Batı Yakası'nın idareleri, yazıldığı sıraya göre Mısır ve Ürdün tarafından yürütülmeye başlanmış, ve daha sonra Urdün Batı Yakası'nda kendi meşru yönctimini kurmuştur.[23]

Filistin Sorunu, İsrail devletinin kurulmasından sonra BM gündeminin önemli maddelerinden biri olmuştur. BM yeni kurulmuş olmasına rağmen sorun için sorumluluğu kabul etmiş ve zamanı geldikçe uluslararası girişimlerle Filistinlilerin vazgeçilmez haklarını tanımaya ve garanti altına almaya çalışmıştır. Bununla birlikte, BM toprakların paylaşımını esas alan bir çözüm gözetmeye çalışırken, İsrail'in kendisi için belirlenen sınırların ötesinde yayılmacı tavrı bu çabaları boşa çıkarmaya devam edecektir.[24]

BM'nin ilk girişimlerinden biri savaşın devam ettiği yıllarda Kont Bernadotte'nin Filistin'e gönderilmesi olmuştur. Ancak

[20] Walter Laquer ve Barry Rubın (der.), *The Israel-Arab Leader: A Documentary History of the Middle East Conflict,* (New York: Penguin Books, 1987), 125-128.

[21] T.G.Fraser, *The USA and The Middle East Since World War 2,* (London: Macmillan, 1994), 47-48.

[22] UN, *The Question...*, 21

[23] UN, *The UN and...* , 6.

[24] UN, *The Question...* , 22

Kont'un misyonu, Yahudi teroristlerin düzenlediği suikasta kurban gitmesi ile yarıda kalacak[25] ve Kont'un görevini yerine atanan Dr. Ralph Bunche "Rhodes Görüşmelerine" katılarak tamamlayacaktır. Görüşmelerin amacı tüm tarafların kabul edebileceği bir anlaşmaya varabilmektir. Bu çabalar siyasi olmaktan çok askeri sorunlarla ilgili olduğundan savaş sonrası oluşan yeni durumu tanıma manasına gelmemiştir.[26]

Genel Kurul 11 Aralık 1948'de Kont Bernadotte'nin tavsiyelerine özel önem vererek ikinci önemli Kararını almıştır: Karar 194 (III):

Genel Kurul;

Filistin'deki durumu gözönünde bulundurarak,

Komşuları ile barış içinde yaşamak üzere evlerine dönmek isteyen mültecilere, uygulanabilir en erken tarihte bu imkanın tanınmasını; ve uluslararası hukuk ve eşitlik ilkeleri altında sorumlu Hükümetler yahut makamlar tarafından yerine getirilmek üzere, gerek mülkleri kaybolan veya zarar görenlere ve gerekse dönmemeyi tercih edenlerin (bıraktıkları) mülklerine karşılık olarak gerekli tazminatın ödenmesini, karar altına alır...[27]

Öte yandan aynı kararla Fransa, Türkiye ve ABD'nin üyeleri olduğu Filistin İçin Uzlaştırma Komisyonu (CCP) kurulmuştur. Komisyon her iki tarafla görüşmelere başlamış ve somut bir gelişme olarak Nisan 1949'da Lozan konferansında taraflarla ayrı ayrı biraraya gelerek bir tarafta Mısır, Ürdün, Lübnan ve Suriye, diğer tarafta ise İsrail olmak üzere iki ayrı protokol imzalanmasını sağlamıştır. Taksim Planında belirtilen sınırların yapılacak müzakerelerde esas olarak alınması üzerinde anlaşmaya varılmış, ancak komisyonun girişimleri bir sonuca ulaşamadan sona ermiştir.[28] İsrail, sınırların tartışılmasını gündeme getirmede ısrar ederken, Filistinliler önceliği mültecilerin dönüş problemine vermekteydiler. Filistinliler, ayrıca, topraklarla ilgili konularda "ya hep ya hiç" tavrını açıkça ortaya koymuşlardır. İsrail'in amacı

[25] Abdul-Hafez M. Elkordy, *Crises of Diplomacy: The Three Wars and After,* (Texas: The Naylor Company, 1971), 75

[26] UN, *The Question...* , 22.

[27] *Resolutions and Recisions...*, 27-30.

[28] UN, *The UN and...* , 7

savaşta işgal ettiği Gazze Şeridini de dahil ettiği yeni sınırlarını korumaktır. Batı Yakası'nı ise bu bölgenin gelecekteki statüsü problemini gündeme getirmeden Ürdün'e terk etmeyi tercih etmiştir.[29]

Yahudiler mücadelede *reelpolitikanın* gereklerine göre hareket eden yegane aktörlerdir. 181(III) ve 194(II) sayılı kararların uygulanmasına dair bildirileri ile İsrail'e BM üyesi olma yolu da açılmıştır. İsrail'in BM üyeliği, reelpolitik açısından şaşırtıcı olmayan bir gelişme ile 11 Mayıs 1949'da yapılan oylama sonucunda kabul görecektir. Oturum esnasında İsrail temsilcisi güvenceler ortaya sunmuş ve İsrail'in BM'ye üye olmasına izin veren Genel Kurul kararı aşağıda görüldüğü gibi bu güvencelere özel vurgu yapmıştır:

İsrail devletinin BM şartının yükümlülüklerini koşulsuz kabul ettiğini...göz önünde bulundurarak...

...İsrail Hükümeti temsilcisinin Kararların {181(II) ve 194(III)} uygulanması hususunda açıklama ve bildirilerini dikkate alarak...[30]

İsrail'in BM'ye kabulünde görüldüğü gibi 181(II) ve 194(III) sayılı kararlara uyacağına yönelik güvenceleri etkili olmuştur. Aynı tarihte bu kararların hiçbiri Arap Devletleri tarafından kabul edilmemiştir.

Filistin Sorunu, 1950'den 1967 yılına kadar birtakım özel BM kuruluşları tarafından ilgilenilen bir "mülteciler sorunu" olarak algılanacaktır. Bu kurumlardan birisi de faaliyetleri günümüze kadar uzanan Birleşmiş Milletler Yardım ve Çalışma Ajansı yada yaygın adı ile UNRWA olacaktır.

Filistin Sorunu 1950'ler boyunca Araplar ve Yahudiler arasındaki mücadeleyi derinleştirmiştir. Bu zaman dilimi içinde BM ve her iki taraf herhangi bir barış girişimine önderlik edebilecek bir tavır içinde bulunma ihtiyacı hissetmemişlerdir. Barış bir tarafa, Ortadoğu'nun hassas coğrafyasında Süveyş Kanalı krizi patlak vermiştir. Krizin Filistin Sorununa doğrudan bir etkisi söz konusu olmamış ve "Filistinliler üzerinde dikkatin yeniden top-

[29] UN, *The Question...* , 23

[30] *Resolutions and Decisions,* 36

lanmasından daha çok onlara duyulan ilginin bölünmesine hizmet etmiştir."[31]

Süveyş Savaşı ile Ortadoğu istikrarsızlığı dünya güçlerinin gündemine alınmıştır. Açıkça ortada olan, maruz kalınan problemin bölgeyi aştığı ve Filistin Sorunu'nun Ortadoğu'daki mücadelenin özünü teşkil ettiğidir. Bir uzmanın işaret ettiği gibi:

> *Filistin üzerinde mücadele, önce yerel, ve peşinden uluslararası problem, şimdi ise derinliği ile globalleşmiştir. O şimdi ABD ve SSCB'nin olumlu olmayan kestirimleri ile müdahalelerine ek olarak İngiltere ve Fransa'nınkileri de (gündeme) getirdi.... dünya barışının tehlikede olduğuna hükmedildi.*[32]

"Süper güçlerin" müdahalesi yeni bir gelişme değildi, fakat bugünkü durumun bu güçler tarafından dünya huzur ve barışına yönelik bir tehlike oluşturduğunun algılanmasından sonra müdahaleler daha fazla önem kazanmıştır. Filistinliler 1956 Süveyş Savaşından sonra mücadelelerini daha farklı görmeye başlayacaklardır. Bu durum bir Filistinli kimliğinin ve mücadelesinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Filistinlilerin o tarihte yegane silahlı güçleri Kudüs Müftüsünün etrafındaki grup idi.[33] Daha sonra, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) 1964 yılında öncelikle siyasal gayeler önplanda tutularak kurulmuştur. 1950'li yıllarda İsrail'e karşı savaşan küçük gruplar, 1960'lı yıllarda kabile organizasyonları yapısından kurtularak İsrail'e düzenli komando saldırılarında bulunuyorlardı. Zaten FKÖ'nün kurulmasındaki amaçlardan birisi de, bu çeşit sorumsuz eylemlere son vermektir. Bu tip ihtiyat gruplarından ziyade, eğitilmiş ve iyi ekipmanlarla donatılmış bir ordunun kurulması ve Mısır, Suriye ve Irak'ta barındırılmasına karar verilmiştir.[34]

---

[31] Anabtawi, 510

Anabtawi, 510

[33] Philip Mattar, *Kudüs Müftüsü: Hacı Emin el-Hüseyni*, çevirenler İsa Ölmez ve Ali Soylu, (İstanbul: Akademi, 1991), 169.

[34] William B. Quandt, "Political and Military Dimensions of Contemporary Palestinian Nationalism," William B.Quandt et al. *The Politics of Palestinian Nationalism* içinde, (Berkeley: University of California Press, 1974), 50.

1967 SAVAŞI VE GÜVENLİK KONSEYİNİN 242 SAYILI KARARI

Haziran 1967 Savaşı beraberinde birçok önemli değişiklik getirmiştir. Savaş, Filistinliler ve dahil olan Arap ülkeleri için bir nevi felaket olmuştur. İsrail savaşta Filistin'de arta kalan topraklar ile birlikte Suriye ve Mısır'ın da bir kısım topraklarını işgal etmiştir. 1967 Savaşı Filistin halkının mücadelesindeki en önemli dönüm noktalarından biri olmuştur.

Savaş sonrası dönem bir çok değişikliğe gebe bir ortam yaratmasına karşılık, özellikle ikisi üzerinde durulmadan geçilemeyecek gelişmelerdir. Filistin, öncelikle, halkı savaştan sonra kitlesel göçlere sebebiyet veren felaketli bir duruma terkedilmiştir. Bu koşullar Filistinliler arasında milli bilincinin artmasında ve bu bilincin mücadelede önemli bir rol oynamasında birinci derecede etkili olmuşlardır.

...Filistin milliyetçiliği bir fikir ve bu duyguyu esas almış siyasal organizasyonlar olarak savaşla birlikte ortaya sürüldü... Filistin'in kurtuluş çaresinin Arap Birliği olduğu şeklindeki eski slogan ters çevrilerek "Filistin'in kurtuluşunun Arap Birliğine yol açacağı" tarzında okunmaya başlandı.[35]

Filistin Ulusal Kongresi (PNC) Temmuz 1968'de yeni bir şart hazırlamış ve hemen arkasından Arafat FKÖ'nün yeni lideri olmuştur. Bu belirgin değişiklikten sonra İsrail hükümetinin kabul etmeyi tamamen reddettiği FKÖ'nün bünyesinde barındırdığı gruplar İsraillilere yönelik saldırıları artırdılar.

Savaşın ikinci önemli sonucu ise, Filistin'de 1967 sonrası duruma gösterilen uluslararası tepkinin tesiri ile alınan 242 sayılı Güvenlik Konseyi Kararıdır. Konsey 9 ve 22 Kasım arasında 7 kez toplanmıştır. Bu arada, Arap, Üçüncü Dünya ve Komünist desteği ile tüm çözümlerin İsrail'in geri çekilmesi üzerine bina edilmesine karar verilmiştir. Bu zaman zarfında beş ayrı karar taslağı üzerinde tartışılmıştır.[36] Sonuçta, 22 Kasım 1967'de, BM Güvenlik Konseyi, Ortadoğu'da barışçı bir çözümü hedefleyen

[35] Quandt, 52.

[36] Sydney D. Bailey, *Four Arab-Israeli Wars and the Peace Process,* (London: the Macmillan Press, 1990), 277.

ilkeleri esas alan 242(1967) sayılı önemli kararını alacaktır. Kararı esas hatlarıyla şöyle özetlemek mümkün:

Genel Kurul;

1- *Son savaşta işgal edilen bölgelerden İsrail silahlı kuvvetlerinin geri çekilmesi;*

2- *Çatışma iddia ve durumlarına son verilmesi, bölgedeki her devletin hükümranlığına, toprak bütünlüğüne, politik bağımsızlığına, güvenli ve tanınmış sınırlar dahilinde tehdit ve kuvvet kullanımından uzak bir biçimde barış içinde yaşama hakkına saygı gösterilmesi ve bunun kabul edilmesi;*

3- *Bölgedeki uluslararası sularda gemicilik faaliyetlerinin serbestliğine dair güvence verilmesi;*

4- *Mülteci sorununa adil bir çözüm bulunması;*

5- *Bölgedeki devletlerin toprak bütünlüğünün ve siyasi bağımsızlığının korunması doğrultusunda silahtan arındırılmış bölgeleri de kapsayan tedbirler alınması;...* [37]

İsrail savaştan sonra çok avantajlı bir konuma ulaşmış ve hemen arkasından bu durumu en iyi şekilde sömürebilmek için Arap Devletleri ile doğrudan görüşme talep etmiştir. İşgal edilmiş topraklardan çekilmek için tam kapsamlı bir toprak paylaşımı planını içerecek bir uzlaşma üzerinde ön koşul olarak şiddetle ısrar edecektir. Arap cephesinde ise Ürdün ve Mısır Güvenlik Konseyi Kararını kabul etmişler, ancak bu iki devlet anlaşma masasına oturmak için İsrail'in geçen savaşta işgal ettiği tüm topraklardan çekilmesini ön koşul olarak öne sürmüşlerdir. FKÖ ve Suriye Kararı, tüm sorunu mülteci problemine indirgediği iddiası ile, şiddetle eleştirmişlerdir.

Karar, Konseyden geçtiği günden sonra, tüm barış sürecinde Filistin topraklarının paylaşımı ile ilgili müzakerelerde esas olarak kabul edilecektir. Karar aynı zamanda Ortadoğu'da barışçı bir çözüm üretmek üzere özel bir temsilcinin görevlendirilmesini de gündeme getirmiş ve bu özel temsilci 242 sayılı Kararı temel alarak Ürdün, İsrail ve Mısır'da bir dizi girişimde bulunmuştur. Ancak bu çabalar -önceki bütün girişimler gibi- 1970'lerin başlarında çözümsüzlüğün göstergesi olarak tarihe karışacaklardır.

[37] *Resolutions and Decisions,* 214

II
SAVAŞLAR VE DEVAM EDEN ÇÖZÜM ARAYIŞLARI: 1970-1988

FİLİSTİNLİ VARLIĞININ ULUSLARARASI TANINMA İLE STATÜ KAZANMASI

1970'ler ve 80'ler boyunca Filistin Sorunu'na çözüm getirme gayesini güden bir çok girişimde bulunulmuştur. Sorun artık sadece "mülteci sorunu" değil bir halkın vazgeçilmez haklarını sağlama sorunu olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bütün bu çabalar Filistin Sorunu'nu yeni bir merhaleye taşımayı başarmıştır. Genel Kurul, bu gelişme çerçevesinde, muhtemel bir barışın nasıl olması gerektiği üzerinde düşüncesini Kasım 1970'de, 2628 uluslararası(XXV) numaralı kararda, şu şekilde formüle etmiştir:

Genel Kurul;

Filistin halkının, BM Şartına uygun olarak, eşit haklar ve kendi geleceğini belirleme hakkını tanır.;

Filistin halkının vazgeçilmez haklarına bütünüyle saygı göstermenin, Ortadoğu'da adil ve kalıcı bir barışın kurulması için şüphe götürmez bir unsur olduğunu ilan eder.[38]

Filistin halkının vazgeçilmez hakları takip eden yıllarda kabul edilen benzer kararlarla kendi kaderini tayin hakkını kapsayacak şekilde genişletilmiş ve bu hak uluslararası camia tarafından resmen (*de jure*) tanınmıştır. Filistin halkının hakları artık sorunun özünü teşkil etmeye başlamıştır.[39]

Öte yandan, 1970'lerin başlarında farklı bir problem filizlenmiş; Ürdünlüler ve Filistinli mülteciler arasında yükselen gerilim

[38] *Resolutions and Decisions*, 91.

[39] Filistinlilerin o dönemdeki yaşantıları için bkz., Fawaz Turki, *Filistin Sürgünü: Bir Mültecinin Anıları*, çeviren Selehattin Erkanlı ve Nurettin El-Hüseyni, (İstanbul: Metis, 1986).

sonucu, zaman zaman silahlı çatışmaya da dönüşen mücadele daha da kötüleşerek 16 Eylül 1970 tarihinde bir iç savaşın başlamasına sebep olmuştur. Çatışma, 3000 ölü ve 10.000 yaralıdan oluşan bir bilanço ile arkasında kolay silinemeyecek derin izler bırakmıştır. Aslında Ürdün, Suriye ve Mısır'ın müdahalelerinden kaynaklanan sebeplerle çok kolay ve net bir zafer kazanamamış; Ürdün Kralı Hüseyin, FKÖ liderlerinin şartlarını kabul etmeye zorlanmış, ancak Mısır lideri Nasır'ın ölümünden sonra durum Hüseyin'in lehine dönmüştür. Nihayetinde, Temmuz 1971'deki çatışmadan sonra tüm Filistin kurumları Ürdün'den çekilmeye mecbur bırakılmışlardır.[40] Buna bağlı olarak mültecileri halihazırda durumun karmakarışık olduğu Lübnan'a geçmeye zorlamakla bu ülkedeki istikrarsızlığın ciddi oranda artmasına yol açılmıştır.[41]

Bundan sonra, FKÖ cephesindeki muhalif gruplar İsrail hedeflerine yönelik yıldırı eylemleri ve gerilla savaşını şiddetlendirmişlerdir. Bununla birlikte, İsrail'e karşı yürütülecek taktik manevralar üzerinde FKÖ içerisinde başı çeken iki önemli grup -Fetih ve Filistin'in Kurtuluşu için Halk Cephesi- arasında fikir birliği oluşamadığı gözlenmiştir. Bu bağlamda, en aşırı olanı ise Münih Olimpiyat oyunları esnasındaki terorist eylemleri ile dünya çapında ün kazanan "Kara Eylül" isimli grup olmuştur. Fetih grubu ise, bünyesindeki bazı unsurların terorist eylemlere sıcak bakmalarına rağmen, FKÖ içindeki tek ılımlı grup olmaya devem edecektir. Öte yandan, İsrail kendine has metotları ile bu eylemlere cevap vermekten geri durmamıştır.

Ortadoğu'da Filistin Sorunu ile ilgili bir sonraki kriz 1973 savaşı olacaktır.[42] Ekim Savaşı diye de bilinen bu kriz Filistin Sorunu ile doğrudan irtibatlı olmamasına karşılık FKÖ'nün Arap dünyası ve uluslararası camia tarafından tanınmasına yol açmış-

[40] Peter Mansfield, *A History of the Middle East*, (London: Penguin Books, 1992), 306 ve Cengiz Çandar, *Direnen Filistin*, (İstanbul: May, 1976), 159-163.

[41] Charles D. Smith, *Palestine and Arab-Israeli Conflict*, (New York: St. Martin's Press, 1992), 222; ayrıca bkz., İrfan Acar, *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989)

[42] Daha fazla ayrıntı için bkz., William B.Quandt, *Decade of Decisions: American Policy Toward the Arab-Israeli Conflict*, (London: University of California Press, 1977), 165-207.

tır. BM Arap-İsrail savaşma ilk tepki olarak 338 sayılı Kararı yürürlüğe koyacaktır. Bu Kararda derhal ateşkes ilanı ve tüm askeri faaliyetlerin durdurulması yönünde çağrı yapılmanın ötesinde 242 sayılı Kararın derhal uygulanması yönünde de ısrar edilmektedir.[43]

338 (1973) sayılı Kararın hükümleri dikkate alınarak, Cenevre'de ABD ve SSCB'nin gözetimleri altında bir barış konferansı toplanmasına karar verilmiştir. Konferansın katılımcıları İsrail, Ürdün, SSCB ve ABD olmuş, ve oturumlar son iki devlet tarafından ortak idare edilmiştir. Toplantılar sonrasında tarafların görüşlerini bildirmelerinin ötesinde somut, pratik bir neticeye ulaşılamamasma rağmen, barışla doğrudan ilgilenecek uluslararası mekanizmalara duyulan ihtiyaç ortaya çıkmış ve bu organizasyonların öneminin dünya kamuoyu önünde altı çizilmiştir. Konferans esnasında askeri alt komitelerin çalışmaları ile İsrail ve Mısır, ve aynı zamanda Suriye ve İsrail arasında askeri birliklerin geri çekilmesi amacıyla imzalanan anlaşmalar uluslararası tanıma manasına gelmediğinden çok şey ifade etmemektedirler.[44] Ayrıca bu anlaşmaların imzalanmasında konferanstan çok Amerikan Dışişleri Bakanı Henry Kissenger'in şahsi çabaları ve meşhur mekik diplomasisinin etkili olduğunu belirtmek yerinde olur.[45]

1974 yılı, bünyesinde barındırdığı gelişmelerle Filistin Sorunu'nda bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Eylül 1974'te ise BM Genel Kurulu'nda 56 üye devlet birleşerek Filistin Sorunu'nun ayrı bir gündem maddesi olarak Kurul önüne getirilmesini teklif edecekler, sonucunda ise 14 Ekim 1974'te aşağıda bir kısmı verilen 3210 (XXIX) sayılı Karar Kurulda kabul edilecektir:

Genel Kurul,

Filistin halkının Filistin Sorunu ile ilgili asli taraf oluşunu dikkate alarak, Filistin halkının temsilcisi olan, Filistin Kurtuluş Orgütü'nü genel toplantılarında Filistin Sorunu ile ilgili görüş-

[43] *Resolutions and Decisions*, 233.

[44] UN, *The Need for Convening the International Peace Conference on the Middle East*, (New York: 1989), 11.

[45] William B. Quandt, *Peace Process: American Diplomacy and the Arab-Israeli Conflict Since 1967*, (Washington: Brooking Institution, 1993), 218-220.

melere katılmaya davet etmektedir.[46]

Bu gelişme çerçevesinde, Arap dünyasından destek Ürdün'ün çekinceleri dolayısıyla daha geç gelmiş çabalar sonucu[47] Arap Devlet Başkanları 29 Ekim 1974'te gerçekleştirdikleri Rabat Zirvesinde FKÖ'yü "Filistin halkının yegane meşru temsilcisi olarak" tanımışlardır.[48] Oybirliği ile gelen bu desteğin ötesinde Arap liderleri "Filistin halkının yurtlarına geri dönmeleri ve kendi kaderini tayin haklarını" da onaylamışlardır.[49] Bir ay kadar sonra Arafat ve FKÖ uluslararası camia tarafından tanınacak ve FKÖ lideri BM'nin davetine icabet ederek Kasım 1974'te BM Genel Kurulu önünde bir konuşma yapacaktır. Arafat, Filistin'de ulusal bağımsızlık, egemenlik ve kendi kaderini tayin hakkı ve Filistin halkının hakları ile ilgili görüş ve yorumlarını aktardıktan sonra konuşmasını şu tarihi sözlerle bitirmiştir:

Bugün, bir özgürlük savaşçısı silahı ve bir zeytin dalı alarak geldim. Zeytin dalının elimden düşmesine izin vermeyin.[50]

Bu toplantıdan bir hafta kadar sonra Genel Kurul 3236 (XXIX) sayılı "Filistin Sorunu" isimli Kararı ile o güne kadar parça parça belirlenen Filistinlilerin vazgeçilmez haklarını şüpheye yer bırakmayacak şekilde tanımıştır. Kararın vurgulanması gereken bir diğer önemli noktası, Filistin halkını Ortadoğu'da kurulacak barış düzeninin başlıca taraflarından biri olarak tanınmasını sağlamış olmasıdır.[51]

Aynı gün BM Genel Kurulu 3237 (XXIX) sayılı kararı ile FKÖ'ne "gözlemci statüsü" vermiş ve örgütü Genel Kurul toplantı ve çalışmalarının yanısıra Kurulun yada diğer BM birimlerinin gözetimindeki tüm ilgili oturumlara davet etmiştir.[52] Karara göre:

Genel Kurul,

Filistin Sorununu ele almış olarak...,

[46] *Resolutions and Decisions*, 112.
[47] Daha fazla ayrıntı için bkz., Kirişçi, 64-65.
[48] Laquer and Rubin, 518.
[49] Laquer and Rubin, 518.
[50] UN, *International...*, 18.
[51] *Resolutions and Decisions*, 115.
[52] UN, *The Need For...*, 12.

1- FKÖ'nü Genel Kurul'un ilgili çalışma ve oturumlarına gözlemci statüsünde katılmaya davet eder;

2- FKÖ'nü, Genel Kurul gözetiminde toplanan bütün uluslararası konferans çalışma ve oturumlarına gözlemci statüsünde katılmaya çağırır;

3- FKÖ'nün BM'nin başka organlarının gözetiminde gerçekleştirilen milletlerarası toplantıların bütün oturumlarına da bir gözlemci olarak katılma hakkı bulunduğunu dikkate alır.[53]

FKÖ'nün yukarıda özetlendiği şekilde uluslararası arenada tanınması Örgütün içinde bir ideolojik dönüşüme de sebep olacak; Arafat, 1973'ten sonra soruna uzlaşma yolu ile çözüm bulma düşüncesine yakınlığını gösterecek ve açıkça Cenevre Konferansı fikrini savunmaya başlayacaktır.[54]

Buraya kadar ele alınan uluslararası alandaki gelişmeler sonucunda, uluslararası toplum, Filistin halkının haklarının Sorunu'nun özünü teşkil ettiğini tanıma noktasına gelmişti. Dış gelişmelerin yanında, Filistin Milli Konseyi (PNC) 1974 Temmuzu'nda barış sürecinde önemli bir noktaya erişti. Filistin'in tamamında demokratik ve laik bir devlet kurma anlayışı yerini ağır ağır bağımsız bir Filistin devleti fikrine bırakmaktaydı.[55] Şüphesiz bütün bu gelişmelerden sonra ulaşılan nokta Filistinli varlığı için çok önemli ve gerçek bir dönüm noktası olmuştur. Erken sinyalleri dikkate alan birisi Filistin topraklarında iki taraflı bir barış anlaşmasının yaklaşan ayak seslerini duyabilecektir.

ÇÖZÜM ARAYIŞLARI: CAMP DAVID ÖNCESİ VE SONRASI

Camp David Anlaşması ve Yankıları

1974 ve 1977 yılları arasında barış ihtimalini kuvvetlendirmek için çeşitli seviyelerde girişimlerde bulunulmuştur. Ancak bu girişimlerin Yahudiler ve Araplar arasında ilişkileri yumuşatmayı

[53] *Resolutions and Decisions...*,115.

[54] Smith, 13.

[55] Helena Cobban, *The Palestine Liberation Organization: People, Power and Politics* (New York: Cambridge University Press, 1984), 78-87, 156-157; Everett Mendelsohn, *A Compassionate Peace: A Future for Israel, Palestine, and the Middle East* (New York: Farrar, Strauss & Giroux, 1989), 83.

başaramadıkları gözlenmektedir. FKÖ'nün uluslararası arenada tanınması Filistin Sorunu'na yönelik İsrail tavrını çok fazla değiştirememiştir.

Gene de, BM Genel Kurulu, Güvenlik Konseyinden 9 Aralık 1976 tarihinde 31/61 sayılı Karar ile ilgili diğer Kararların uygulanması için gerekli önlemleri almasını istemiştir. Genel Kurul bu Karar ile Ortadoğu'da bir barış konferansı toplanması gereğini dile getirmekte ve Mart 1977'den geç olmamak üzere bu toplantı için çağrıda bulunmaktadır.[56] Güvenlik Konseyinin Genel Sekreterin araştırmaları ışığında durumu tartışması yeni bir karar gündeme gelmesine yetmeyecektir. Genel Kurul 32/20 sayılı Kararı ile 25 Kasım 1977'de sorunu yeniden ele almış, fakat bu sefer de ciddi bir sonuç elde edilememiştir. Kararda tavır açıktır:

İsrail 5 Haziran 1967'den beri işgal altında tuttuğu topraklardan çekilmeden ve Filistinliler vazgeçilemez ulusal haklarına kavuşmadan, Ortadoğu'da tüm ülke ve insanların tanınmış ve güvenlikli sınırlar içinde yaşayabileceği adil ve kalıcı bir barışa ulaşılamaz..."[57]

Bu olumlu gelişmelere zıt bir şekilde Araplar ve Yahudiler arasında tansiyon yükselmiş, terorist ataklar ve karşı ataklar tırmanma eğilimi göstermiştir. Filistinlilerin dünyanın bir çok yerindeki Yahudi hedeflerine karşı düzenledikleri cesur saldırılar dünya haber ajanslarının gündeminde önemli bir yer edinmelerine yol açmaktadır. Ancak şu da bir gerçek ki, bu terorist saldırılar Filistinli imajını zedeleyecek ve İsrail yanlısı kamuoylarının oluşmasına sebep olacaktır.

Bahsedilen çelişkili durumda Mısır, Filistin ve Ortadoğu barış sürecinde üzerine yatırım yapılabilecek bir devlet olarak görülmeye başlanmıştır. ABD Başkanı Carter'ın çabaları Arapların cesaretini artıracaktır. Zira Carter, Filistin Sorunu'nu çözmede niyetli gözükmenin ötesinde Filistinliler için ilk kez "yurda dönüş" formülünü kullanan başkan olmuştur.[58] Carter'ın Mısır'a eğilimi bu ülkenin, İsrail'in barış masasına oturmak için ön şart olarak ileriye sürdüğü 242 sayılı Kararın kabulü ve Örgütün te-

[56] UN, *The UN and...*, 27.

[57] UN, *The Question of...*,30.

[58] Quandt, *Peace Process...*, 260.

mel yasasısının değişmesi istekleri konusunda, FKÖ'yü ikna edebileceğine olan inancıdır. İsrail'in planları, bununla birlikte, Carter'ın hesaplarının ötesinde farklı düşünceler içermektedir. Moshe Dayan'm sözleriyle:

Gelecek, Mısır iledir. Arabanın bir tekerleğini alırsanız, yoluna devam edemez. Mısır mücadele dışında kalırsa, bir daha savaş olmayacaktır.[59]

Erken dönemde uzlaşma için en fazla cesaret veren işaret Mısır lideri Sedat'ın ilişkileri normalleştirme yönündeki tavrıdır. Bununla birlikte, Sedat bir çok Arap liderinin düştüğü ikilemden kaçamamıştır. Bu sebeple Batı Yakası ve Gazze Şeridi'nde Filistinlilerin haklarının tanınması uğrunda giriştiği mücadele büyük oranda Filistinlileri sattığı yolunda maruz kalacağı iddialara cevap verebilme kaygısı taşımaktadır.[60]

İsrail ve Mısır arasındaki gizli diplomasi Eylül 1977 ortasında Fas'ta başlatılmıştır. ABD'nin daha çok Arapların yanında görünmesine karşılık, Sedat görüşmeler boyunca çekingen tavrını korumuştur. Ama sonuçta, Sedat 19 Kasım'da Arapları şoka uğratan bir adım atarak, Kudüs'ü ziyaret edecek ve Knesset'te (İsrail Meclisi) bir konuşma yapacaktır. Arapların şaşkınlığı 5 ile 17 Eylül 1978 tarihleri arasında devam eden Camp David görüşmelerinde varılan iki prensip anlaşmayla iyice artacaktır. Bunlardan ilki, Batı Yakası ve Gazze'nin geleceği, diğeri ise, Mısır-İsrail barış anlaşması ilkeleri üzerinedir.

Bu süreçte, Filistinlilerle ilgili iki önemli konu görüşmeleri zaman zaman tıkanma noktasına getirmiştir. Öncelikle, Batı Yakası ve Gazze için otonomi ve beş yıllık ara dönemden sonra ne olacağı problemi aşılmaya çalışılmıştır. İkinci olarak ise yerleşim problemi ile uğraşılmış, ancak Begin ustaca bir manevra ile bu konuyu konferans sonuna kadar ertelemiştir. Batı Yakası ve Gazze Şeridi üzerinde yapılan görüşmeler iki yeni diplomasi kanalının meydana getirilmesi ile gölgelenecektir: İlki İsrail ve Ürdün arasındaki diplomasi, diğeri ise, İsrail ve işgal altındaki top-

[59] Quandt, *Peace Process...*, 260.
[60] Smith, 250.

rakların temsilcileri arasında başlatılan diyalogdur.[61] Nihayetin de, Ortadoğu'da barış için bir çerçeve anlaşmasına ulaşılması mümkün olmuştur:

1- *Mısır, İsrail, Ürdün ve Filistin halkının temsilcileri tüm cepheleri ile Filistin Sorununun çözümü üzerine {yapılacak} görüşmelere katılmalıdırlar. Bu amaca ulaşabilmek için, Batı Yakası ve Gazze ili ilgili görüşmeler üç aşamada yapılmalı:,*

(a) *...Yerleşik halka tam otonomi sağlamak amacıyla, bu bölgede yerleşik halk askeri hükümeti serbestçe seçtikleri kendi idari otoriteleri ile değiştirir değiştirmez, İsrail askeri ve sivil yönetimi bölgeden çekilecektir...*

(b) *Mısır, İsrail ve Ürdün seçilmiş idari otoritenin kurulma tarzında anlaşacaklardır...*

(c) *...yönetim konseyi kurulduktan ve faaliyete başladıktan sonra beş yıllık geçiş dönemi başlayacak. Mümkün olduğu kadar çabuk, fakat geçiş süreci başladıktan sonra üçüncü yıldan geç olmamak üzere Batı Yakası ve Gazze'nin nihai statüsünün tespit edilmesi için görüşmeler başlayacaktır..."*[62]

Çerçevesi böyle çizilen bu üç basamaklı kompleks plan Filistinliler açısından birinci safhayı dahi geçememiştir. Tam otonomi tanımlanmamış ve "nihai statü" görüşmeleri bilinmeyen bir geleceğe ertelenmiştir.

Öte yandan, Camp David süreci sonucunda Mısır ve İsrail arasında barış anlaşması 26 Mart 1979'da imzalanmıştır. Sonuçta İsrail Sina'dan adım adım geri çekilmiş ve bu süreç Nisan 1982'de sona ermiştir. Karşılığında Başbakan Begin ve yardımcılarının kazancının epeyce fazla olması bir yana, Begin'in daha sonra Filistin'in otonomisi ile ilgili sözlü demecini inkar etmesi ile anlaşmanın otonomi tartışmaları ile bir ilgisi kalmamıştır.[63]

Bu noktada bir değerlendirmede bulunacak olursak ilk zamanlarda Sedat'ın ayrı bir anlaşma yapmak gibi bir amacı yoktur, ve sürekli tekrarladığı şey ayrı bir barış için hazırlanmadığıdır. Sürecin sonunda açığa çıkan bir şey hem Sedat'ın, hem de Carter'ın Filistin barışında Mısır'ın oynayabileceği rolü gözlerin-

[61] Bailey, 358.
[62] Bailey, 381.
[63] Smith, 255-256.

de fazlasıyla büyüttükleridir.[64] Anlaşmanın temel eksikliği, işgal edilmiş topraklarda veya dışarıda, Filistinlileri dışlamasıdır. Aynı zamanda hiçbir Arap ülkesi sürece dahil edilmediği gibi, düşünceleri dahi alınmamıştır.[65] Carter'ın bir diğer zayıf kaldığı nokta ise Begin'in Batı Yakası ve Gazze'ye bağlılığının derecesini görememiş olmasıdır.[66]

Böylelikle anlaşma, birbirleri ile etkileşim halinde olan bölge ve dünya politikalarının dinamiklerine köklü etkileriyle, özellikle Araplar içinde, değişik seviyelerde yankıları gündeme getirmiştir. Bağdat'ta 31 Mart 1979'da toplanan Dokuzuncu Arap zirvesinde Camp David anlaşmalarına karşı bir Karar yürürlüğe konulacak ve Arap devletlerinden Mısır'dan büyükelçilerini çekmeleri istenecektir.[67] BM Genel Kurulu da karara sıcak bakmamış ve Kasım 1979'da uygulamaya koyulan 34/65 B sayılı karar ile görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

Camp David uzlaşması ve diğer anlaşmalar Filistin halkının geleceğini ve 1967'den bu yana İsrail'in işgal ettiği toprakların statüsünü belirlemeyi amaçlasalar da hiç bir geçerlilikleri yoktur.[68]

Yaser Arafat'ın uzlaşma üzerine düşüncelerine bakarsak:

"Sormak istiyorum... Siyonist güçler bizim Lübnanlı ve Filistinli halkımıza karşı giriştiği şiddetli savaşı sürdürürken, Sedat'ın Siyonist Savaş Bakanı Weizmann ile Kahire'de el sıkışmasını Güney Lübnan'dan gelerek izleyen, ve Kahire'den Güney Lübnan'a döndüğü zaman Lübnanlı ve Filistinlilere yönelik askeri operasyonları yoğunlaştıracak olan barış kahramanı nerede? Şunu söylemek istiyorum ki, geçen iki yılın sonuçları ile sebat sınırımızın ötesine geçtik ve başarılı karşı koyma safhasını başlattık. Camp David'in taraflarını çepeçevre sardık[69]

---

[64] Quandt, *Peace Process...*, 331.
Hazzem Zaki Nusseibeh, *Palestine and the United Nations*, (London: Quartet, 1981),160.

[66] *Quandt, Peace Process...*,332.

[67] Laquer and Rubin, 617.

[68] UN, *The United Nations.* 26.

[69] US *Foreign Affairs and National Defence Division, Documents and Statements on Middle East Peace: 1979-1982* (Washington: US Government Printing Office, 1982), 47.{Bundan sonra *Documents and Statements*}.

Suriye Başkanı Esad da barışa iyi bakmayan gruptandır. Esad 8 Mart 1980'de sarfettiği sözlerle düşüncelerini kamuoyuna duyurmaktadır:

Kardeşlerim, Ekim savaşının ertesinde, Arap milletini parçalamak için yürütülen kampanya tırmandırıldı ve geniş ölçekli bir psikolojik mücadele şeklini aldı. Sedat'ın işgal edilmiş topraklarına ziyareti, düşmanla yakınlaşması ve verdiği her yeni taviz ile yeni boyutlar kazandı ve şiddetlendi.[70]

Görüldüğü gibi barış anlaşmaları hem Arap liderleri, hem de Filistinlileri memnun edememiştir. Açıkçası anlaşma ile çizilen çerçeve beklenenin çok uzağında kalmıştır.

1980'LERİN İLK DÖNEMİNDE BARIŞ GİRİŞİMLERİ

Venedik Deklarasyonu

Dünya kamuoyuna Filistin barışına yönelik ilk bağımsız Avrupa tavrı Temmuz 1980 tarihli Venedik Deklarasyonu ile duyurulmuştur. Dokuz Avrupa Topluluğu üyesi, anahatları ile, Filistinlilerin vazgeçilmez haklarının tanınması ve FKÖ'nün Filistinlilerle ilgili barış görüşmelerinde eşit statülü taraf olarak kabul edilmesi yönünde çağrıda bulunmuşlardır. Ayrıca, İsrail'in işgal altındaki topraklarda yürüttüğü yayılma siyasetine dünya kamuoyunun dikkatini çekerek, 1967 savaşından sonra kurulan İsrail yerleşim birimlerinin sökülmesini talep etmişlerdir.[71] Deklarasyonda belirtildiği üzere:

...Uluslararası Camia tarafından evrensel kabul görmüş iki ilkenin tanınması ve yerine getirilmesi zamanı gelmiştir: Filistin halkının yasal haklarının tanınmasını da içeren, bölgedeki tüm devletlerin, İsrail dahil, güvenlik ve barış içinde yaşama hakkı. Sadece mülteciler için değil, Filistin halkının (tamamı için) adil bir çözüm bulunmalıdır.[72]

Avrupa Topluluğu'nun Filistin Sorunu'na karşı ortak tavrı, o günkü toplu durum içerisinde, Camp David'den rahatsız olduklarını belirtmeleri açısından çok anlamlıdır. Avrupalıların cesur

[70] *Documents and Statements*, 200.

[71] *The New York Times*, 14 June 1980.

[72] *Documents and Statements*, 200.

tavırlarının ardında Amerikan inisiyatifinin başarısızlıkla sonuçlandığını düşünmeleri yatmaktadır. Bu tavır, ayrıca, Arafat'ın diplomatik kanallarla çözüm arama eğilimini güçlendiren bir gelişme olmuştur.[73] Son olarak İsrail'in karşı çıktığı deklarasyon, bir çok Arap devleti ve FKÖ tarafından samimi olarak değerlendirilmiştir.

Reagan Planı

İsrail'in Lübnan'ı işgalini takip eden aylarda ABD Başkanı Reagan yeni bir plan önerisi ile ortaya çıkmıştır.[74] Planın ana ekseni bazı ilaveler dışında Camp David ile aynıdır. Reagan'ın amacı 242 sayılı Kararın Batı Yakası ve Gazze'de uygulanmasını sağlamaktır. Ancak bu plan Begin'in amaçları ile taban tabana zıt öneriler içermektedir. Plan'ın önemli maddeleri ise şöyledir:

1- *Batı Yakası ve Gazze'nin Filistinli sakinleri için otonomi, Filistinlilerin kendi işleri ile başa çıkabileceklerini göstermeleri ve Filistin otonomisinin İsrail'in güvenliğine bir tehlike getirmediğinin ispatı gibi gayelerle, beş yıllık bir geçici süreden sonra gerçekleşecek.*

2- *Birleşik Devletler geçici süre zarfında yerleşim amacı ile ilave toprak kullanımını desteklemeyecektir. İsrail tarafından yerleşimlerin derhal dondurulması, Arapların güvenini kazanma açısından gereklidir..*

3- *Bağımsız bir Filistinli varlığı yaratılmamalıdır. Fakat barışa İsrail egemenliği yada Batı Yakası ve Gazze'de sürekli kontrol esas alınarak ulaşılamaz.*

4- *Filistinlilerin Batı Yakası ve Gazze'deki yönetimlerinin Ürdün'le irtibatlı olması barış için en iyi şansı teklif eder.*

5- *Arap-İsrail barışı BM'nin 242 sayılı kararı esas alınarak barış için toprak değişimi ilkesine göre çözülmelidir.*

6- *BM'nin konumu... Batı Yakası ve Gazze de dahil tüm cephelerde 242 sayılı kararın uygulanması yönündedir.*

---

[73] Smith, 263.

[74] Noam Chomsky, *ABD, İsrail ve Filistinliler: Kader Üçgeni*, Çev., Bahadır Sina Şener (İstanbul: İletişim, 1993), 406.

7- Kudüs bölünmemeli, ancak nihai statüsü görüşmelerle belirlenmelidir."[75]

Reagan Planı, dikkati Mısır'dan Filistinliler ve Ürdün'e kaydırmasına karşılık, FKÖ'yü Filistin halkının meşru temsilcisi sayma yönünde isteksizliği ile Filistinliler üzerine girişimlerini belirsizliğe mahkûm etmiştir. Amaç inisiyatifi FKÖ'nün elinden alıp, ılımlı Araplara vermektir. Öte yandan plan Araplar tarafından, FKÖ'yü devre dışı bırakmaları için kendilerine yöneltilmiş bir tehdit olarak da algılanmıştır.[76] Filistinliler ve Ürdün arasındaki görüşmeler Plana uygun olarak bir kaç ay daha devam etmiştir. Ancak bu girişimin de öncekiler gibi çözümsüzlükle sonuçlandığı Ürdün lideri Hüseyin Nisan 1983'te görüşmelerin sona erdiğini dünya kamuoyuna duyurması ile açıklık kazanmıştır. İsrail ve Arap cephesinden gelen eleştirilere Ürdün başarısızlığının eklenmesiyle Reagan Planına son nokta konulmuştur.[77]

Fahd ve Fez Planları

Suudi Arabistan Prensi Fahd 7 Ağustos 1981'de bir barış önerisi deklare etmiş ve özellikle İsrail'le ilgili sözleri ile barış sürecinde önemli bir aşama kaydedilmiştir. Fahd önerisinde "bölgedeki bütün devletler barış içinde yaşayabilmeli" çağrısını yapmaktadır.[78] İsrail'in örtülü tanınması anlamına gelen bu gelişmenin önemini azaltan, bu adımın sadece bir devletin inisiyatifinden ibaret olmasıdır. Plan çok fazla olumlu tepki almamakla birlikte takip eden yıllarda ufak tefek değişikliklerle yeniden gündeme gelmiştir.

Daha sonra Fas'ın başkenti Fez'de, Eylül 1982'de toplanan 12. Arap Zirve Toplantısında 8 maddelik Fez Planı devam eden anlaşmazlığa yönelik bir çözüm önerisi olarak ilan edilmiştir.[79] İlhamını Fahd Planından alan Fez kararları, bölgesel ve uluslararası gelişmeler çerçevesinde Arap cephesinden ana hatları ile

[75] George Lenczowski, *American Presidents and the Middle East*, (London: Duke University Press, 1990), 264.

[76] Smith, 209.

[77] Quandt, *Peace Process*...,347-348.

[78] Laquer and Rubin, 623; metnin tümü için bkz., 622-623.

[79] Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arab-İsrail Savaşları: 1948-1988* (Ankara: T.İş Bankası Yayınları, 1991), 485.

barışın gereklerini ortaya koyma amacındadır. Fez Planı takip eden maddelerden ibarettir:

1- "...*Kudüs'ün Arap bölümü de dahil olmak üzere İsrail'in 1967'den beri işgal ettiği bütün Arap topraklarından çekilmesi;*

2- *1967'den beri İsrail tarafından Arap topraklarında kurulmuş olan yerleşim merkezlerinin boşaltılması;*

3- *Kutsal yerlerde ibadet özgürlüğü ve hangi dinden olursa olsun dini törenlerin yapılabilmesinin garanti edilmesi;*

4- *Filistin halkına, FKÖ'nün liderliği altında kendi geleceğini belirleme ve diğer vazgeçilmez haklarının, geri dönmek istemeyenlere de tazminat haklarının, tanınması;*

5- *Batı Yakası ve Gazze'nin birkaç ayı geçmeyecek bir geçiş dönemi için BM'in kontrolüne bırakılması;*

6- *Daha sonra, Doğu Kudüs başkent olmak üzere{temelde Batı Yakası ve Gazze Şeridi çerçevesinde} bağımsız bir Filistin devletinin kurulması;*

7- *Bağımsız Filistin devleti de dahil olmak üzere bölgedeki bütün devletler arasında barışın BM Güvenlik Konseyince teminat altına alınması.;*

8- *Bu prensiplerin uygulamalarının BM Güvenlik Konseyi tarafından garanti edilmesi;*"[80]

Plan, FKÖ'nün merkezi liderliğinin önemini ve barış için BM güvencesini dile getirmesi açısından Fahd planı ile farklılaşmaktadır. Planın önemi iki başlık altında toplanabilir. Öncelikle Filistinlilerin ve bazı Arapların "ya hep ya hiç" felsefelerine son vermek manasına gelecek olan önemli bir manevra ile İsrail'in varlığının tanındığı ima edilmiştir. İkinci olarak ise Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararı kabul edilerek BM ve uluslararası camiadan olumlu tepki alınmıştır.

FKÖ'nün, Şubat 1983'te Cezayir Ulusal Konseyi toplantısında Fez Planını "Arap Devletlerinin siyasi girişimleri için en alt nokta" olarak değerlendirmesi Planın pragmatik ve genel kabul görmüş gerçekleri yakalamadaki başarısının önemli göstergele-

[80] UN,*The Need for..*,20.

rinden biri olmuştur.[81]

Sovyet Barış Planı

1977 yılında ABD ile ortak gerçekleştirilen girişim sayılmazsa, Sovyetler Ortadoğu barış çabalarının dışında kalmıştır. Bu durum 1980 başlarında değişmiş ve Sovyet lideri Brejnev 26. Parti kongresinde adil bir çözüme yönelik uluslararası bir konferans için çağrıda bulunmuştur. Bu çağrıda bulunurken Camp David anlaşmasını eleştirmiş, 1967 savaşından sonra işgal edilen yerlerin derhal eski statülerine dönmesi gerektiğini vurgulamıştır. 15 Eylül 1982'de Brejnev 6 maddelik aşağıda ana hatları verilen barış önerisini şu şekilde dile getirmiştir:

"Yabancı topraklarının saldırganlıkla ele geçirilmesinin kabul edilemezliği ilkesi:

Filistin halkının vazgeçilmez haklarına hayatiyet kazandırılması;

- Kudüs'ün Doğu kısmının Filistin devletinin ayrılmaz bir parçası olarak geri verilmesi;

- Arap Devletleri ve İsrail arasında savaş haline son verilmesi...

- Bölgede yerleşim için uluslararası garantilerin yerine getirilmesi..."[82]

Sovyet planı, hemen hemen, tüm önemli noktaları ile Fez Planını hatırlatmaktadır.

Barış Önerilerinin Karşılaştırılması

Yukarıda kısa altbaşlıklar altında incelenen planların karşılaştırılması barış üzerine öne sürülen görüşlerin benzerliği ve farklılıklarını vurgulama açısından önemli gözükmektedir.

Farklılıklar üç ana tema altında toplanabilir:

a) İki Arap planı bir Filistin Devletinin kurulmasını önerirken Reagan Planı Filistinliler için Ürdün'le işbirliği içinde otonomi yönetimini savunmuştur. Sovyet Planı Filistin Devleti öne-

[81] Clyde R.Mark, *Middle East Peace Proposals,* (Washington D.C. :CRS Issue Brief, 1990), 8.

[82] UN, *The Need For...*, 21.

recek kadar ileri gidememiş, Venedik Deklarasyonu ise Filistinlilerin vazgeçilmez hakları üzerinde ısrarlı olmuştur.

b) AET'nin Dokuz Üyesi Venedik Deklarasyonunda Kudüs üzerinde tatbik edilecek tek yönlü inisiyatifi kabul etmeyeceklerini duyurmuşlardır. Arap ve Sovyet planları Doğu Kudüs'ün Arap yönetimine verilmesini savunmuşlar, Reagan planı ise Kudüs'ün bölünmemesini istemek ile beraber, nihai durumu hakkında kesin bir tavır koymamıştır.

c) Reagan Planı FKÖ'den bahsetmezken, Fez Planı ve Venedik Deklarasyonu Örgütü açıkça Filistin halkının tek temsilcisi olarak ilan etmişlerdir.

Bu önemli farklılıkların ötesinde şüphesiz değinilmesi gereken benzerlikler de vardır. Bu benzerlikler:

a) Bütün planların özünde, gerçek manasını 242 sayılı BM kararından alan, barış için toprak değişimi ilkesi kabul edilmiştir.

b) İsrail'in, Batı Yakası ve Gazze üzerinde sürekli kontrolü hiç bir öneri tarafından destek görmemiştir.

c) Planların tümü işgal edilmiş topraklarda yeni yerleşimler kurulmasını istememişlerdir.

d) Bütün planlar (Araplarınkiler örtülü) İsrail'in devlet olarak varlığını kabul etmişlerdir.

LÜBNAN TRAJEDİSİ VE YENİ GİRİŞİMLER

Lübnan Krizi

1970'lerin ortalarında Lübnan'daki Filistin nüfusu toplam nüfusun %8'ine yani 200.000'e ulaşmıştır. Bu durumun en iyi tanımı "devlet içinde devlettir". Filistinliler yarı-hükümet yönetimi yapısı içinde beraberce yaşamışlar ve 1970'lerin sonları 1947'den bu yana devlet ve hükümet olmaya en fazla yaklaştıkları dönem olmuştur.[83] Lübnan, bütün bu olumlu koşullara rağmen Filistinliler için güvenli bir bölge olmamıştır. Bu durumun esas sebebi Lübnan'da değişik etnik ve dini gruplaşmalar ve bunlar arasında hızla tırmanan bir gerilimin bulunması olmuştur.

[83] Mendelsohn, 134-135.

1970'lerin ortalarında Filistinliler ile Maruniler, ve Maruniler'le Lübnanlılar ve Solcular arasında tansiyon bir hayli yükselmişti. İç savaş boyutlarına ulaşan çatışmalara Suriye ve İsrail'in yanısıra Irak ve Libya gibi diğer devletlerin görece zayıf müdahaleleri ile karmaşık probleme çözülemez bir boyut eklenmiştir. Öte yandan Suriye müfrezelerinin ülkeye girişi ile problem uluslararası bir nitelik de kazanmıştır.

Savaştan sonra İsrail hedeflerine yönelik Filistin komando saldırıları, Lübnan sınırı boyunca problemi derinleştirme ve mücadeleyi şiddetlendirme pahasına devam etmiştir. Filistin saldırılarına karşı İsrail düzenli birliklerle cevap vermiştir. Özellikle, 1981'in ilk aylarında Kuzey İsrail sınırındaki çatışmalar tırmanma eğilimi göstermişlerdir. Çatışmalar sonucunda Lübnan içindeki Filistinli olmayan ve çoğunlukla sivil hedeflere zarar verilmeye başlanınca FKÖ'ye yönelik tavır sertleşmeye başlayacaktır. Öte yandan, Suriye'nin Lübnan üzerindeki problemli hesapları ve kararsız tavırları denkleme olumsuz bir unsur olarak dahil olma özelliğini uzunca bir zaman muhafaza etmiştir. Suriye önce Filistinli güçlere karşı tavır almış, daha sonra Marunilerle mücadele etmeye başlamış, son tahlilde ise İsrail'in Lübnan'a müdahalesini engelleyebilmek için mevcut statükoyu koruma amacıyla denge politikası uygulamaya girişmiştir..

Bu süreç içerisinde apaçık gerçek, tüm bu gelişmelerin, FKÖ'ye ölümcül bir darbe indirme ve Suriye'yi Lübnan dışına atma hesapları içinde olan İsrail lehine seyrettiğidir. Sharon ve arkadaşlarının FKÖ'yü Lübnan'dan sürme planları harfiyen işlemiştir.[84] Bütün ihtiyaç duydukları şey her ne manaya gelirse gelsin "uluslararası platformda kabul edilebilir bir provokasyon" olmuştur.[85]

Reagan şahsi temsilcisi Philip Habib'i, bölgede çatışmanın tırmanmasını önlemek için Lübnan'a göndermiş, ve Habib'in başarılı(!) mekik diplomasisi ile Filistinli gerillalar ve İsrail arasında ateşkese ulaşılmıştır. Bu aldatıcı atmosfer içerisinde İsrail 6

[84] Ze'ev Schiff ve Ehud Ya'ari, *Israel's Lebanon War*, (New York: Simon and Schuster, 1984), 114.

[85] Alexander M.Haig, Caveat: *Realism, Reagan and Foreign Policy* (New York: Mc. Millan, 1984), 332-335.

Temmuz 1982'de "Galilee için Barış Operasyonu" adını verdiği geniş kapsamlı bir eylem programı ile Lübnan'ı işgal etmiştir.

O dönemin büyük devletlerinin Falkland adaları krizi ile uğraştığı günler olduğu hatırlanırsa, işgal tarihinin iyi seçildiği görülür.[86] İsrail müfrezeleri hızla Beyrut'a doğru yürümüş ve Batı Beyrut'u kuşatma altına almıştır. Bu kuşatma 12 Ağustos 1982 tarihinde FKÖ güçlerinin bölgeyi terk etmeyi prensipte kabul etmesi üzerine kaldırılmıştır. Uluslararası toplumun tercihi, kötü imajı ve terör eylemlerinin olumsuz tesirlerinden ötürü FKÖ'nün Lübnan'dan çekilmesi yönündedir. Arafat'ın alternatifi kalmamasına rağmen görüşmeler esnasında Lübnan'da kalacak Filistinlileri güvence altına almak ve bir takım siyasi imtiyazlar koparmak için elinden geleni yapmaktan geri durmamıştır. FKÖ'nün çekilmesi sırasında güvenliği sağlamak ve çekilmeyi denetlemek için, Amerikan birliklerinin de dahil olduğu, çok uluslu bir güç Lübnan'a gelmiştir. Sonuçta, 1 Eylül 1982'de Filistinli güçlerin ülkeyi terk ederek diğer Arap ülkelerine dağılmalarını hemen arkalarından ise Amerikan birliklerinin ülkeyi terketmesi izlemiştir.

Bu noktaya kadar bütün gelişmeler İsrail lehinedir, ancak hiç beklenmedik bir olay durumu tersine çevirecektir. Mülteci kampları İsrail kuşatması altında iken, Falanjist militanlar kamplara saldırmışlardır. İki gün önce liderleri öldürülen ve İsrail tarafından da cesaretlendirilen gerillalar ağır tahrik altında Sabra ve Şatila'da bir kıyıma yol açmışlar, ve çoğunluğu kadın, yaşlı ve ihtiyar olmak üzere[87] binden fazla kişinin ölümüne sebep olmuşlardır.[88]Olayın arkasından İsrail Yüksek Mahkemesi katliamdan İsrail yönetimini sorumlu tutan ağır eleştirilerle dolu bir rapor hazırlamıştır. İsrail kamuoyunun tepkisi alışılmadık cinstendir:

İsrail tarihinin en kalabalık gösteri grubu- 400.000 kişi, yada toplam Yahudi nüfusunun yedide biri- Tel Aviv Belediye meydanında toplanarak katliamı ve savaşı lanetlediler... katliam işga-

[86] Lenczowski, 217.

[87] Howard M.Sachar, *A History of Israel.* Vol.2 (New York: Oxford University Press, 1989),198.

[88] Bazı kaynaklarda bu rakam 8000'den fazladır. Bkz., Smith, 270 ve *Quandt, Peace Process...*,346.

lin başarılı yönlerini de gölgeleyerek, İsrail'in ahlaki başarısızlığının bir sembolü oldu.[89]

Beş ay sonra Sharon ve birkaç diğer görevli katliamı önlemedeki başarısızlıklarından dolayı görevden uzaklaştırılmışlardır.[90] Bütün bu faktörlerin ötesinde, FKÖ güç politikasının gerçeklerine maruz kalmış ve özellikle işgal altındaki topraklarda yaşayan Filistinliler daha pragmatik bir tavır almaya ve var olan gerçeklerle yüzleşmeye daha hazır hale gelmişlerdir.

İsrail'in siyasi, ekonomik ve fiziksel kayıpları 1988 Eylülü'nde Lübnan'dan tamamen çekilmelerine kadar devam edecektir. Lübnan'daki savaş sonuçları ile İsrail ve Filistinliler için gerçek bir dönüm noktası olmuştur.

1983 Uluslararası Konferansı ve Önemi

Lübnan savaşı sonrasında oluşan atmosfer uluslararası barış girişimlerine ivme kazandırmıştır. BM 1980 yılından sonra aldığı kararlarla[91] kendi gözetimi altında bir barış konferansı toplanmasını istemektedir. Sonuçta konferans 29 Ağustos- 7 Eylül 1983 tarihleri arasında Cenevre'de toplanmıştır.

Hazırlık komitesine göre konferansın iki önemli amacı:

a) *Filistin Sorunu ile ilgili konularda uluslararası duyarlılığı artırmak;*

b) *Filistinlilerin BM kararları esas alınarak belirlenen vazgeçilmez haklarına ulaşması için... hükümet ve hükümet dışı organizasyonlardan destek almak.*[92]

Genel Kurul'un niyeti, görüldüğü gibi, Filistinlilerin haklarına açıkça tüm dünyanın dikkatini çekmektir.

Konferans iki ana doküman ile sona ermiştir: Filistin Üzerine Cenevre Deklarasyonu ve Filistinlilerin Haklarına Ulaşmak için Eylem Planı. İkincisi, Filistin Sorununun uluslararası çerçevede

[89] Mendelsohn, 139.

[90] Quandt, *Peace Process...*, 346.

[91] Genel Kurul 10 Aralık 1981 tarihli 36/120 sayılı kararı ile 29 Temmuz 1980 tarihli ES-7/2 kararını esas alarak konferansın toplanmasına karar verdi. Bu kararları 19 Ağustos 1982 tarihli 36/120C, ES-7/7 ve 10 Aralık 1982 tarihli 37/86C kararları izledi.

[92] UN, *The Need For...*, 22.

çözülebilmesi için altı kılavuz ilke belirlemiştir. Bu kılavuz ilkeler şunları içine almaktadır:

1- Filistin halkının; geri dönme, kendi geleceğini belirleme ve Filistin'de kendi bağımsız devletini kurma hakları da dahil olmak üzere, vazgeçilmez meşru haklarına kavuşması;

2- Filistin halkının temsilcisi olan FKÖ'nün, Ortadoğu ile ilgili bütün çaba, görüşme ve müzakerelere diğer taraflarla eşit bir seviyede katılma hakkı;

3- Kuvvet kullanılarak toprak elde edilmesinin kabul edilmezliği ilkesine uygun olarak İsrail'in Arap topraklarının işgaline bir son vermesi ve buna bağlı olarak, İsrail'in Kudüs dahil, 1967'den beri işgal ettiği bölgelerden geri çekilmesinin sağlanması gereği;

4- Ortadoğu'da barışın elde edilmesi yolunda en önemli engelleri oluşturmaları itibarıyla, ilgili BM kararlarına ve Uluslararası Hukuka aykırılığı da açık olan, Kudüs de dahil, işgal altındaki topraklarda, özellikle yerleşim merkezlerinin kuruluşu başta gelmek üzere, İsrail'in giriştiği siyaset ve uygulamalara ve İsraillilerce yaratılan herhangi bir fiili duruma karşı çıkılması ve bunların reddedilmesi gereği;

5- Özellikle Kudüs hakkında sözde "Temel Kanun" ve Kudüs'ün İsrail'in başkenti olarak ilanı ile bölgede konumu belli bulunan mülk ve toprakların kamulaştırılması da dahil olmak üzere, Kutsal Şehir Kudüs'ün karakter ve statüsünü değiştirmiş veya değiştirmeye yönelen, işgalci güç, İsrail tarafından girişilen hukuki ve idari tedbir ve eylemlerin tümünün hükümsüz ve boş olarak tasdik edilmesi gereği;

6- Bölgedeki bütün devletlerin, Filistin halkının yukarıda (1.) paragrafta belirtilen vazgeçilmez meşru haklarını elde etmeleri ve bu hakların tanınması olmazsa olmaz (sine qua non) bir şart oluşturacak şekilde, herkes için adalet ve güvenlik içerisinde ve uluslararası alanda tanınmış, güvenli sınırlar dahilinde varlıklarını sürdürme hakkı ;[93]

Konferansın bir diğer özelliği çok sayıda hükümet dışı kuruluşun katılmasıdır. Yapılan iş aslında çok şey ifade etmiş, ulus-

[93] UN, *The Need For...*, 23-24.

lararası arenaya Filistin Sorununun çözümü için üzerlerine düşen görev ve sorumluluklar bir kez daha hatırlatılmıştı

1985 Arap Girişimi

1984 yılı oldukça zayıf girişimlerle geçirilmiştir. Mısır bu yılın ilk aylarında yeniden İslam Konferansı Teşkilatı'na alınmıştır. İsrail'de seçimler Likud ve İşçi Partisi arasında dönüşümlü liderlik formülüyle kurulan bir koalisyon getirmiştir. İlk iki yıl İşçi Partisi lideri Peres idareyi yüklenecektir. Peres daha ılımlı görünüşlü ve düşüncelerinde esnek bir liderdir. Esnekliğinin ilk kanıtı olarak Hüseyin ile işbirliği içine girme çalışmalarına başlamıştır.

Öte yandan, Sovyet haber ajansı (TASS) 29 Temmuz 1984'te öncekine benzer bir barış planını dünyaya duyurmuştur. Önceki gibi İsrail reddederken, Araplar tarafından kabul görmüştür. 11 Şubat 1985'te Kral Hüseyin ve Yaser Arafat diyalog ve hedefler üzerinde bir anlaşmaya ulaştıklarını ilan etmişlerdir. Ürdün tarafından aktarılan beş madde şu şekilde formüle edilmiştir:

1- Güvenlik Konseyi kararlarını da içeren BM kararlarında belirtildiği gibi barış için toprak değişimi;

2- Filistin halkının kendi geleceğini belirleme hakkının Filistin ve Ürdün devletleri arasında kurulması önerilen konfederasyon çerçevesinde gerçekleştirilmesi;

3- Filistinli göçmenlerin sorunlarının BM kararlarına göre çözülmesi;

4- Filistin Sorununun tüm cepheleri ile çözülmesi; ve

5- Uluslararası bir konferans çerçevesinde BM Güvenlik Konseyinin beş daimi üyesinin, Filistin halkının tek meşru temsilcisi olan FKÖ de dahil, mücadelenin tüm taraflarının katılacağı barış görüşmelerinin başlatılması.[94]

FKÖ-Ürdün anlaşmasının arkasındaki ilişkiler ağı göründüğünden biraz daha karmaşıktır. Hüseyin'in amacı Batı Yakası'nı yeniden kazanmaktı ve bu uğurda FKÖ'yü Arap dünyasının tepkilerine karşı meşrulaştırıcı bir araç olarak kullanmaya çalışmıştır. Arafat'ın da Hüseyin'e ilgisi sempatisinden ziyade Ürdün'ü kullanarak Amerikan desteğini alma düşüncesinden kaynaklan-

[94] Mark, 9.

mıştır. Konfederasyon, aynı zamanda, üzerinde düşünülebilecek bir alternatiftir. Anlaşmaya göre Ürdün ile konfederasyon rejimi içerisinde bir Filistin devletinin kurulması amaçlanmıştır. Ürdün'ün Batı Yakası planlarını dikkate aldığımızda, konfederasyondan çok bir federasyon ihtimali ağır basmaktadır. İlk bakışta konfederasyon işgal edilmiş topraklarda özellikle ekonomik bakımdan kendine yeterli bir devletin kurulması için en iyi tercihlerden biridir, fakat FKÖ'nün siyasal tercihi bu yönde olmamıştır.

FKÖ idari komitesi 20 Şubat 1985'te anlaşmayı şu bildiri ile onaylamıştır: "FKÖ Camp David, Reagan Planı ve 242 yaklaşımlarını reddederek FKÖ'nün devlet kurmaya yönelik girişimini yeniden onayladı ve sadece FKÖ'nün Filistin halkını temsil edebileceğini tekrarladı."[95] Mısır anlaşmanın 5 nolu maddesine dayanarak İsrail ve Araplar arasında doğrudan bir konferans çağrısında bulunmuş ve İsrail'in cevabı olumlu olmuştur. Mısır başkanı Mübarek, Filistinlilerin Ürdün delegasyonu içinde temsil edileceğini duyurmuş ve Amerikan delegasyonu üzerinde ısrarını sürdürürken, bu sefer de devreye terorizm girmiştir. Reagan ve Hüseyin arasındaki görüşmeler sırasında FKÖ'nün Tunus'taki idare binası bir İsrail uçağı tarafından bombalanmıştır.[96] İngiltere'deki bir diğer delegasyon da FKÖ temsilcilerinin İsrail'in varlığını tanımayı reddetmeleri üzerine iptal edilmiştir. Hüseyin 19 Şubat 1986'da, daha fazla ertelemenin ileride Batı Yakası'nı ele geçirebilmesini tamamen imkansız kılabileceği korkusu ile, FKÖ ile görüşmeleri kestiğini bildirmiştir.[97]

Bu bölümün sayfalarında çerçevesi çizildiği ve derinlemesine tartışıldığı gibi 1970-1988 arası çözümsüzlükle sonuçlanan barış arayışı yılları olmuştur. Ortadoğu bölgesinde kapsamlı bir barış için bir çok plan gündeme gelmiş ve sayısız görüşme yapılmıştır. Hepsinin ortak özelliği başarısızlıkla sonuçlanmaları olmuştur. Ancak özellikle Fez Planı ve Camp David otonomi görüşmeleri ilerki yılların barış arayışları için en azından bir çerçeve olma ni-

[95] Mark, 9.

[96] Smith, 287.

[97] Adam Garfinkle, *Israel and Jordan in the Shadow of War: Functional Ties and Futile Diplomacy in a Small Place.* (New York: St. Martin Press, 1992), 124.

teliği taşımışlardır. Herşeyin ötesinde, bütün bu girişimlerle barış yönündeki eğilimler sergilenmiştir. Zaman akıp giderken İsrail dünya kamuoyunun tepkisine rağmen "barış için toprağa yada geri çekilmeye hayır" yaklaşımını sürdürmeye devam etmiştir. Ve Filistinliler 1987 sonunda kendilerini her zaman olduğundan daha yalnız hissetmeye başlamışlardır. Bu dönem ve şartlar tüm dünyada "İntifada" diye bilinen bir dönüm noktasını işgal altındaki topraklarda yeşertmiş ve olgunlaştırmıştır. Filistin Sorunu'nda köklü değişikliklere yol açan etki ve tesirleri olan bu dönüm noktası bir sonraki bölümün sistematiği içerisinde ilk sırada işlenecektir.

III
SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMİN EŞİĞİNDE BARIŞ SÜRECİ

İNTİFADA: KÖKENLERİ, ANLAMI VE BARIŞ SÜRECİNE TESİRİ

İntifada'ya Uzanan Süreç

1980'lerin sonuna doğru işgal edilmiş topraklarda yankıları dalga dalga tüm dünyaya yayılan bir sosyal devrime şahit olunmuştur. Bu başkaldırının kökenleri I. Dünya Savaşından sonra başlayan milli kimlik oluşum süreci içerisinde incelenmelidir. Filistin ulusal kimliği, İngiliz manda rejimi altında Arap kimliğinden farklı bir boyut kazanmış ve Siyonizme karşı mücadele bu üstyapıyı güçlendirmiştir. 1967'den sonra, tehditkar sosyo-ekonomik koşullara, terorizme ve insan hakları ihlallerine yol açan İsrail işgali bu milliyetçi gerilimi tehlikeli boyutlarda tırmandırmıştır.

Gazze Şeridi ve Batı Yakası'nda yaşayan Filistinliler aşırı nüfus yoğunluğundan dolayı uzun yıllardan bu yana zor hayat koşullarına maruz kalmışlardır. İşgal altındaki Filistinlilerin ekonomileri -savaşlar sonucu İsrail lehine ağır toprak kaybından kaynaklanan sebeplerle- ciddi şekilde sınırlanmıştır. İş gücünün önemli bir bölümü İsrail'de istihdam edilmiştir. Çok az endüstriyel gelişme mevcuttur ve hemen hemen tüm ihtiyaçlar İsrail'den ithal edilmektedir. Ürdün'ün Batı Yakası'ndaki tarım ürünlerinin en önemli alıcısı olması Filistinlilerin istihdam ve gelir bakımından büyük oranda İsrail'e bağımlı kalmalarını engelleyememiştir.[98] İsrail işgali altında geçen yirmi yıl içinde Filistinliler ve İsrailliler arasındaki ilişkiler karmaşık bir hal almıştır. Önemli

[98] Don Peretz, "Intifadeh: The Palestinian Uprising," *Foreign Affairs*, 66, No.5 (Yaz 1988), 971.

toplumsal dönüşümler yaşanmış ve yeni sosyal gruplar ve sınıflar oluşmuştur. Dört toplumsal sınıfı diğerlerinden ayırmak mümkündür:

İlki İsrail'in ekonomiye kontrolüne aracılık eden şehirli girişimci sınıftır. (işçi kurumları ve yiyecek, tekstil ve inşaat sektörü gibi alanlarda İsrail mallarının toptan dağıtıcıları vb.) İkincisi, ülkenin yüzde dördünü oluşturan ve yaşam kaynakları İsrail-Yahudi iş sahası olan fakir köylüler ve mülteci kampları sakinleridir. Üçüncüsü, önemli miktarda üniversite mezunu ve atılmalardan oluşan işsiz ya da düşük işlerde çalışan sınıftır... {dördüncü ise} İsrail'in ekonomide boş bıraktığı alanları kullanarak 1980'ler boyunca ulusal bir yurt pazarı oluşturmaya çalışan enerjik girişimcilerdir.[99]

İlk iki sınıf İsrail işgalinden en fazla yararlananlar arasında yer almışlardır. Nüfusun büyük bölümü üçüncü ve dördüncü sınıflar içerisinde yer almış, ve bu sınıflar Filistinli hoşnutsuzluğu ve dirilişinin arka planını oluşturmuşlardır.

Öte yandan, sürekli İsrail egemenliği altında doğup büyüyen yeni nesillerin Filistin Sorunu'na bakışı sürgündeki Filistinlilerin Soruna yaklaşımlarından farklılaşmaya başlamıştır. Bu açıdan Filistinlileri yaşadıkları yer ve deneyimlerine göre sınıflamak mümkündür: "Sürgündekiler" çoğunlukla Ortadoğu içine yayılmış, çok az bir kısmı ise Avrupa ve ABD'ye yerleşmiştir; 1967 yılında İsrail kontrolü altına girenler "içeridekiler" diye adlandırılmış; kamplarda yaşayan Filistinlilere ise "mülteciler" denilmiştir.[100] Önemli bir uzmanın bakış açısıyla: "Filistinliler arasındaki bağlılık, içeride ve dışarıda yaşayan Yahudilerin bağlılığı gibi, sıcak ve çok güçlüdür."[101] Ancak gözardı edilemeyecek bir farklılık içeridekilerin iki devletli bir çözüme daha yatkınken, göçmenler ve sürgündekilerin 1967 öncesi sahip oldukları topraklardan taviz vermeyecekleri üzerinde ısrarlı olmaları ile ortaya çıkmıştır.

[99] Salim Tamari, "Palestinian Movement in Transition: Historical Reversals and the Uprising," *Journal of Palestine Studies*, 20, No.2 (Kış 1991), 61.

[100] *Pursuing Peace: An American Strategy for the Arab-Israeli Peace Process: Final Report of the Washington Institute's Strategic Study Group*, (Washington: The Washington Institute for Near East Policy, 1992), 22.

[101] Walid Khalidi, "Toward Peace in the Holy Lands," *Foreign Affairs*, 66, No.4(Bahar 1988), 781.

Bunların ötesinde, Filistinliler ve İsrailliler arasında şiddet periyodik olarak gün yüzüne çıkmaya devam etmiştir. Bu gerilim, öncelikli olarak, işgal politikalarından kaynaklanmıştır. İşgal edilmiş topraklarda Filistin ayaklanmasının en önemli sebebi insanları hayatından bezdiren bürokrasi ve İsrail yönetiminin işgal politikaları olmuştur.[102] Filistinlilerin sabrını zorlayan diğer faktörler arasında öncelikli olarak toplumsal huzursuzluk ile kötüleşen sosyal ve ekonomik şartlar yer almıştır.

Hızlı nüfus artışı ve azalan göç, işgal altındaki topraklarda İsrail'in içeridekiler ve göçmenlerin taleplerine cevap verebilme kapasitesini önemli oranda sınırlamıştır.[103] Bu durumun Filistinlilere yansıması olan gün geçtikçe artan çifte standartlı uygulamalar günlük hayatın bir çok alanında gözle görülür boyutlara ulaşmıştır. Bir İsrailli gazeteciye göre:

> *İsrail'de olan demokrasi (işgal edilmiş) topraklarda yoktur. Bütün bir İsrail nesli yanıbaşlarında demokratik olmayan bir sistemle, demokratik olmayan idareciler olarak büyüdü. Araplar ve Yahudilerin tutuklanmaları arasında faklılıklar vardır. Yakalandığınız zaman [bir yahudi] polis ya da gizli servis üyesi size "Yahudi muamelesi yapacaklarını" söyleyecektir. Tokatlanabilirsiniz ama işkence görmezsiniz. Tutuklanan Araplar dövülür ve işkence görür. İsraillileri bu davranışlarının yanlış ya da anti-demokratik olduğu konusunda ikna etmek çok zordur.*[104]

İsrail hapishaneleri ve gözaltı merkezleri onbinlerce Filistinliyi ağırlamışlardır. İsrail tahminlerine göre 1967'den 1980 sonlarına kadar gerçekleştirilen tutuklama sayısı 300.000 civarındadır. Hapishane ve gözaltında tatbik edilen endoktrinasyon girişimleri başarısızlıklarla sonuçlanmış, hatta bu merkezlerde Filistinlilere verilen hatalı telkinler ile İsrail karşıtı eylemci sayısında artma gözlenmiştir.[105]

---

[102] Donna Rabinson Divine, "Palestinians in the West Bank and the Gaza Strip: Contested Domains," der. Efraim Ben-Zadak, *Local Communities and The Israeli Polity: Conflict of Values and Interests*, içinde, (Albany: State University of New York Press:1993), 42.

[103] Divine, 61.

[104] Aktaran Smith, 297.

[105] Peretz, 966.

Bütün bu ekonomik, sosyal ve siyasal hayal kırıklıkları korku duvarlarının yıkılmasına ve kendi kendine yeterli olma yönünde bilincin artmasına sebep olacaktır. Filistinlilerin artık dillerinden düşürmedikleri gerçek kurtuluşa kendi elleri ile ulaşacaklarıdır.[106] İsrail'in kuruluşundan sonra geçen yaklaşık kırk yıl içinde Filistin deneyimi Arap dünyası hatta Üçüncü Dünyada eşine ender rastlanır bir milli cemaat bilinci oluşturmuştur.[107] Bu deneyimin sebep olduğu huzursuzluklar Filistin başkaldırısına ya da dünya genelinde bilinen adıyla İntifada'ya yol açacaktır.

İntifada, Uluslararası Tepkiler ve Barış Sürecine Tesirleri

8 Aralık 1987 günü bir İsrail kamyonunun Filistinlileri taşıyan vagonlara çarpması ile dört kişi ölmüş yedi kişi yaralanmıştır. Olayın arkasından, bunun iki gün önce Gazze'de öldürülen Yahudi'nin intikamını almak için bilinçli bir İsrail girişimi olduğu söylentileri yayılmıştır.[108] İlk olarak bir grup genç, 9 Aralık'da, protesto gösterisinde bulunmuş; askeri güçlerin ateş açarak müdahalesine taş atarak karşılık verilmesi ile başlayan olaylar kısa sürede uzayan bir zincir oluşturarak Filistinlileri bir tarih dönemecine getirmiştir. Bu olaylar kısa süre sonra devamlılık kazanacak ve Arapça "silkinme" kökünden türeyen İntifada adı ile anılmaya başlanacaktır.

İsrail'in bu ayaklanmaya ilk tepkisi, baskı ve sınırdışı etme uygulamalarıdır. Ancak baskı siyaseti, İsrail'in beklediğinin tersine Filistinlileri yıldırmaktan çok birleşmelerini sağlamıştır. İntifada Batı Yakası'na da yayılacak ve özellikle genç insanların yoğun katılımı ile kuvvet kazanacaktır. Filistinlilerin fiziksel mücadeleleri ticari boykotla da desteklenmektedir. İntifada, yoğunluğu, yaygınlığı ve liderlik tarzı açısından önceki karışıklıklardan farklı bir hal almıştır. Genç insanlar ve kadınlar bu harekette ön planda olmuşlardır.

---

[106] Khalidi, 782
[107] Khalidi, 772.
[108] Karaman, 220.

Filistin halkının yüzde yetmişini oluşturan genç nüfus İntifada'ının cazibesine kapılmış durumdadır.[109] Kadınlar İntifada'da, liderlik de dahil, anahtar roller oynamışlardır. Gösteriler sırasında kadınların organize ettiği gruplar belirli saatlerde yaşlı, eşi ölmüş ya da tutuklanmış, kısaca ihtiyaçlarını gideremeyecek durumda olan ailelere yardım etmişler, onların ihtiyaçlarını karşılamışlardır.[110] Liderlerin konumunda da bir değişiklik olmuş, liderlik kabile önderlerinden genç taş atıcılara geçmiştir. Liderlik stilindeki bu değişiklik mücadele tarzını da değiştirmiş, daha çok düşük ölçekli şiddet ve pasif direniş kullanılır olmuştur.[111] İntifada özgün tarafları ile hem Araplar hem de İsrailliler için çözümü zor bir ikilemdir. Önceki nesillerin hayal dahi edemeyecekleri bir şey 1988 Arap nesli tarafından tüm dünyaya tanıtılmıştır. İsrailliler ve işgal altındaki toprakların dışındaki Arapların kaçırdıkları nokta kısaca şudur: "...ümitsizlik ve sonucunda açık ayaklanmaya yöneliş, bütün bir nesli ayağa kaldırabilir."[112] Bu açıdan her iki tarafın yöneticileri de 1987 Aralık ayında gerçekleşenin tam olarak ne olduğunu anlamada güçlük çekmişlerdir.

İntifada'nın işgal altındaki Filistin topluluğu üzerinde önemli tesirleri olacak ve Filistinliler daha önce eşi görülmemiş bir dayanışma içine gireceklerdir. İngiliz mandası esnasındaki başkaldırıyla kıyasla da farklı bir durum söz konusudur. Önceki ayaklanmada değişik Filistinli gruplar arasındaki mücadeleler ayaklanmayı gölgelemiş ve başarısızlığa uğratmışlardır. Öte yandan İntifada'ya karşı İsrail tepkisi önceki ayaklanmalara tepkisinden ya da Suriye'nin Hama'ya, Ürdün'ün 1970 başlarındaki Filistin ayaklanmasına yönelik tepkilerinden farklı olmuştur. İsrailli yöneticiler İntifada'ya karşı çok şiddetli tavır alınmasının imkansızlığını farketmişlerdir.[113] İsrail, ek olarak, askeri üstünlüğüne rağmen böylesine bir iç kargaşa ile karşılaşmaya hazır değildir. Savunma Bakanı Rabin askerlerine ateş etmeyi kesip, göstericileri

[109] Jim Lederman, "Dateline West Bank: Interpreting the Intifada," *Freign Policy*, No.72 (Güz 1988), 230.

[110] Peretz, 970.

[111] Peretz, 967.

[112] Lederman, 231

[113] Peretz, 973.

dövme yoluyla caydırıcı olmalarını önermiştir.[114]

Yeni direniş metotlarına rağmen İntifada'nın koordinasyonu geleneksel yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. Batı Yakası ve Gazze'de İntifada, komşuluk organizasyonları ve yerel cemaatlerin yardımı ile devam edebilmiştir. İntifada özünde fakir ve genç, genellikle düşük toplumsal katmanların ürünüdür. Kısa bir müddet sonra FKÖ inisiyatifi işin içine girmiş ve idareyi ele almıştır. Halihazırda, İntifada'nın çoğunlukla ılımlı kanattan olan, Faysal Hüseyni ve Sari Nuseibeh gibi, ilk etkili liderleri FKÖ'nün içinde en etkili grup olan Fetih ile kendi kişisel bağlarını kurmuşlardır. FKÖ içindeki diğer gruplar topraklara kendi temsilcilerini göndermeyi tercih etmişlerdir.[115] Değişik hizipler arasında liderlik koordinasyonunda ufak tefek problemler olsa da başarılı bir işbirliği örneği sergilendiği söylenebilir.

Ayaklanma uluslararası toplumun dikkatini çekmeyi ve sempatisini kazanmayı başarmıştır. Batı medyalarında sıkça rastlanan ağır silahlı müfrezelere karşı silahsız ve taş atan minik ellerin görüntüleri, Batı dünyasında çok değişik çevrelerde Filistinlilere yönelik sempatiyi artırmaya devam etmiştir.[116] En azından dünyanın diğer bölgelerindeki krizlere kayan dikkat yeniden Filistin Sorunu üzerinde odaklanmıştır.[117] Avrupa Topluluğu'nun 12 devleti Mart 1988'de İsrail'i ağır eleştirilere maruz bırakan ve İsrail'le yapılacak bir dizi ticaret anlaşmasına karşı olumsuz tavır sergileyen bir karar almıştır.[118] AT'nin İntifada konusundaki kararlı tutumunda yalnız olmadığının en önemli kanıtı bir müddet sonra alınan BM kararlarıdır. 21 Eylül'de Filistin Hakları Komitesinin Genel Sekreter'e sunduğu mektupta durumun vahameti, diğer belirtilenler arasına, şu şekilde vurgulanmaktadır:

"Filistin İnsan Hakları Veri Tabanı Projesinin yayınladığı son rakamlara göre İntifada'nın başlangıcından Ağustos ortasına

[114] Myron J.Aranoff, *Power and Ritual in the Israeli Labor Party: A Study in Political Anthropology* (London M.A. Sharpe Inc., 1993), 14.

[115] Smith, 296.

[116] Amos Perlmutter, "Israel's Dilemma," *Foreign Affairs*, Vol.68, No.5 (Kış 89/90), 119.

[117] Örneğin Körfez Savaşı, Afganistan'da ve Orta Amerika'da tırmanan gerilim vb.

[118] Aranoff, 215.

kadar İsrail güçlerinin öldürdüğü Filistinli sayısı 714'e ulaşmıştır. Günlük Yediot Aharonoth'un 9 Eylül nüshasına göre İsrail savunma bakanı şüphelilere ateşi serbest bırakmış ve olaylar artmıştır. Ha'aretz'e göre sadece Temmuz ve Ağustos aylarında 60 Filistinli vurularak öldürülmüştür. Aynı kaynağın 27 Temmuz raporunda İntifada esnasında öldürülen Filistinlilerin %20'sinin 16 yaşın altında, %21'inin ise 12 yaşın altında olduklarını yazmıştır"[119]

Ekim 1989'da Genel Kurul, özellikle İntifada'ya dikkat çekerek, İsrail yönetimini işgal altındaki topraklarda yaşayan insanlara yönelik insan haklarını çiğneyen uygulamaları ve politikaları dolayısıyla kınamaktadır. Konu ile irtibatlı 44/2 sayılı karar bunu şöyle ifade etmektedir:

Genel Kurul;

İsrail işgaline karşı Filistin halkının 9 Aralık 1987'den beri{sürdürdüğü}, dünya kamuoyunun kayda değer dikkat ve sempatisini toplamış bulunan, ayaklanmaya (İntifada) vakıf olarak...,

İşgalci Güç İsrail'in, Kudüs dahil, işgal altındaki Filistin toprağında bulunan Filistin halkının insan haklarını ihlal eden, siyaset ve uygulamalarını; ve özellikle, İsrail ordusu ve yerleşimcilerin{giriştiği} savunmasız Filistinli sivillerin ölümü yahut yaralanması ile sonuçlanan ateş açma eylemleri, dövülme ve kemiklerin kırılışı, Filistinli sivillerin sınırdışı edilmesi, kısıtlayıcı iktisadi önlemlerin zorla uygulanışı... gibi hareketleri kınar...

İşgalci güç İsrail'in Güvenlik Konseyinin ilgili kararlarına karşı sürdürdüğü kayıtsız tutumu şiddetle kınar."[120]

İntifada uluslararası tepkiyi çekmenin ötesinde statüko'nun tüm taraflar açısında kabul edilemezliğini de ispatlamıştır.[121] Temmuz 1989'da İsrailliler arasında yapılan bir ankete göre nüfusun sadece %13'ü statükoyu bir çözüm olarak görmektedir.[122] İntifada, böylece, işgalin devam edebileceği fikrini tarihe göm-

[119] UN, DFPR, Vol.XII, *Bulletin*, No.9 (Eylül 1989), 1.

[120] UN, DFPR, Vol. XII, *Bulletin*, No.10 (Ekim 1989), 1-2.

[121] Ellen B. Laipsen, *Israeli-American Relations,* (CRS Issue Brief: Foreign Affairs and National Defence Division, 1990), 25.

[122] Aranoff, 215.

müştür. Bir uzmanın vardığı sonuç olayın bu boyutu açısından oldukça anlamlı görünmektedir: "Görüldü ki nasıl İsrail, Filistinlilerin ve FKÖ'nün tanıması gereken bir realite ise, Filistin ulusu düşüncesi de aynı şekilde İsrail tarafından tanınması gereken bir realitedir. İsrailliler burada kalmak için oldukları gibi Filistinliler de burada yaşamak için vardırlar."[123]

Yakalanan gençlerin dövülme sahneleri artık Batı medyalarında daha sık görülmekte, ve Batı Avrupa ve ABD'de, Araplar ile herhangi bir bağı olmayan insanlarda dahil, Araplara yönelik bir sempati dalgası yayılmaktadır. Amerikan Yahudi cemaatleri de bu konudan çok rahatsız olduklarını duyurmuşlardır.[124] Kemik kırmanın barış ile ya da mevcut problemlerin çözümü ile uzaktan yakından ilgisinin olmadığını tüm dünya farketmiş, ancak İsrail yönetimi bunu anlamamış ya da anlamak istememiştir.

1988'in sürprizi İntifadanm bir kayda değer sonucu da İsrail siyasetinde polarizasyonu artırmış, şahinlerin daha fazla şahin, güvercinlerin daha fazla güvercin olmuş bulunmasıdır.[125] Filistin İntifada'sı güvercinlerin Sorunu çözme yönündeki kararlılığını artırmıştır.[126] İsrail halkı 1988 seçimleri arifesinde İşçi Partisi lideri Şimon Peres'in barış manevraları ve red cephesini temsil eden sağcı Likud partisi lideri İzak Şamir arasında bölünmüştür.

Filistinliler üzerinde Ürdün etkisinin gün geçtikçe azalması ve FKÖ'nün yumuşama sinyalleri İşçi Partisini değişmeye zorlamıştır. Yirmi yıldır devam ettirilen "Ürdün" ve "siyasal çözümün olamayacağı" esaslarına dayalı stratejinin artık geçerliliği kalmamış ve bu başarısızlık İşçi Partisinin İsrail politikasında güvercin konumuna taşınmasında birinci derece etkili olan faktörler arasında yer almıştır.

Öte yandan İsrail'de nüfusun yüzde 17'sini oluşturan İsrailli Araplar İntifada ve İsrail siyasetindeki bölünmelerle bir çelişki içine düşmüş; İntifada'ya yönelik sempati duyan ve bunu gösteren bu topluluk ile Yahudi çoğunluk arasında mesafe zamanla

[123] Khalidi, 773.

[124] Lenczowski, 269.

[125] Aranoff, 221.

[126] Efraim Inbar, *War and Peace in Israeli Politics: Labor Party Positions on National Security* (London: Lynne Rienner, 1991), 158.

açılmıştır.[127] İsrailli Yahudilerin problemi aslında İsrail'in ileride yaşayacağı "Yurttaşlık" krizinin nüvesini teşkil etmiştir. Genel kabul gören görüş İntifada'nın askeri metotlarla bitirilemeyeceği düşüncesidir. Bunun bir diğer anlamı ise İsrail devletinin kurulduğu ahlaki temellerin çöküşünün işaretçisi olduğudur. "Büyük siyasal partilerin gün geçtikçe artan oranda siyonist olmayan dinci partilerle (İşçi Partisinin muhtemelen siyonist olmayan Arap partileri ile) koalisyon kurma konusunda yakınlaşmaları İsrail siyasal kültürünün egemen unsuru ve siyasal sistemin motoru olan Siyonizmin bugünkü krizinin bir diğer göstergesidir."[128] İntifada'nın İsrail toplumunda bir diğer yansıması protestoların artması olmuştur. En azından 75 tane barış grubu kurulmuştur. Bu gruplar içinde en büyüğü Camp David sürecini savunan "Peace Now" isimli oluşumdur.[129]

Diğer faktörlerin ötesinde işgal altındaki topraklarda İslam her zaman belirgin bir rol oynamıştır. İslamcı eylemciler, toplumlarının problemleri ile -İslam dünyasında yaygın modern hayatın kapsamlı bir kritiğini yaparak- ilgilenmekte ve ikna edici bir şekilde dini değerlerde öze dönmenin sosyal adalet, iyi hükümet ve daha iyi bir ahlaki hayat getireceğini iddia etmektedirler. İslamcı gruplar koşulların getirdiği yabancılaşma için ahlaki ve sosyal alternatifler sunmaktadırlar. İşgal altındaki topraklarda İslami oluşumların destekleyicileri çoğunlukla FKÖ dışında ama FKÖ'ye karşı olmayan insanlardır. Ancak, 1970'ler boyunca durum değişmiş ve İsrail gizli servisi Müslüman Kardeşlik gruplarını cesaretlendirmeye çalışmıştır. Hedef FKÖ'ye bağlılığı azaltmak ve onun laik siyasi emellerinin altını kazmaktır.[130] Filistin'deki en önemli İslami grup 1988 yılında Hamas (Harakat al-Muqawama al-Islamiyye), İslami Direniş Hareketi, adı altında kurulmuştur. Yeni örgütün tabanı erken dönemlerde faaliyet gösteren daha çok Mısır merkezli Müslüman Kardeşler grubundan gelmektedir. Hamas kısa zamanda Filistin topraklarının bir gerçeği olacak ve İntifada'da etkili bir rol oynayacaktır.

[127] Mendelsohn, 40.

[128] Aranoff, 221.

[129] UN, DFPR, *Eighth United Nations-North American Regional NGO Symposium on the Question of Palestine*, Montreal Canada, 28-30 Haziran 1991, 3.

[130] Smith, 299.

Bütün bu gelişmeler İsrail'i önemli bir noktaya çekecektir. En azından önemli bir İsrail argümanı olan "konuşacak kimse yok" anlayışı dayandığı zemini kaybetmiştir. İntifada iki tarafın arasında yapılacak doğrudan görüşmelerin öneminin altını bir daha çizmiş, Camp David veya benzeri anlaşmaların Sorunun çözümünde tesirli olamayacağı tarihi süreç içerisinde kesinlik kazanmıştır.

Ekonomik gelişmeler dikkate alındığında, Filistinliler kendilerine yetmek için ellerinden geleni yaparak bir manada yerel ekonomi inşasına yönelmişlerdir. İsrail ekonomisi ise bir sarsıntı içine girmiş ve özellikle artan askeri harcamalarla birlikte işgalin İsrail'e maliyeti bir hayli artmıştır.

Bütün faktörler gözönüne alındığında İsrail'in önünde üç tercih şansı belirmiştir: baskıya devam etmek, Filistinlileri kitleler halinde sürmek ve Batı Yakası ve Gazze'de silahtan arındırılmış bir Filistin Devleti'ne izin vermektir.[131] Dünya kamuoyunun tercihi üçüncüsü lehinde gözükmüştür.

Özetle İntifada, gelecekteki barış sürecinde temel alınacak bir ortam meydana getirmiş; Arafat ve FKÖ'nün ABD tarafından tanınmasının önünü de açarak, barış arayışlarında yeni gelişmeler çerçevesinde Filistin devletinin kuruluşuna giden yolda engellerin kaldırılmasında etkili olmuştur.

YENİ BARIŞ GİRİŞİMLERİ

Mübarek Planı

Mısır Başkanı Hüsnü Mübarek daha önceki deneyimlerinden kaynaklanan sebeplerle barış sürecinden uzak kalamamıştır: Camp David sürecinde başkan yardımcısı olduğu için görüşmelerin içinde yer almış bulunan Mübarek, İntifada'nın ortaya çıkışından kısa bir süre sonra İsrail ve Filistinliler arasında arabulucu olarak inisiyatifi eline almaya karar vermiştir. Öncelikle Washington'a giderek Amerikan yönetiminin dikkatini Ortadoğu'daki yeni duruma çekmeye çalışmıştır.[132] Mübarek, ülkesi İs-

[131] Philip Mattar," The Critical Moment For Peace," *Foreign Policy*, No.76 (Güz 1989), 144.

[132] Quandt, *Peace Process..*, 364-365.

rail'le barış içinde olduğu için, o dönemde gelişmeleri İsrail'le tartışabilen tek Arap ülkesidir. İsrail Maliye Bakanı Peres, otoritesini işletmesi için Mübarek'ten açıkça talepte bulunmuştur. Mübarek, Peres'e de danışarak, Ocak 1988'de resmi barış önerisini sunmuştur. Mübarek'in çağrısında:

- İşgal edilmiş topraklarda şiddete altı ay ara verilmesi...,

- İsrail yerleşim faaliyetlerinin durdurulması...,

- Filistin halkının siyasal haklarına ve temel özgürlüklerine saygı gösterilmesi. İşgal edilmiş topraklarda, Doğu Kudüs de dahil, uluslararası gözetim altında serbest seçimlerin yapılması...

- Filistin güvenliğini garanti etmek için uluslararası bir gücün varlığı...,

Uluslararası barış konferansı toplanması yönünde çaba harcanması...,

- İsrail'in barış için toprak görüşmelerini ve işgal altındaki topraklardan sürdüğü iki kişiyi görüşmeci olarak kabul etmesi."[133]

İsrail İşçi Partisi bu inisiyatife umut bağlamış ve Amerikan yönetimi de girişimi desteklemiştir. Amerikan Dışişleri Bakanı Baker, Ekim 1989'da, barış önerisinin kendi çalışmaları ile çelişmediğini ve diyaloğu kurma yönünde önemli bir adım olduğunu söylemiştir.[134] İşçi Partisinin barış planı ile Mübarek'in önderlik ettiği girişim arasındaki farkın gözardı edilebilecek kadar az olduğu gözlenmektedir. FKÖ cephesinde ise bir takım referansların ilave edilmesi istenmiştir. Ancak bütün bu olumlu gelişmeler Şamir'in red duvarlarına çarparak sonuçsuzluğa mahkûm olacaktır. Mübarek planı ile bir sonuca ulaşılamamasında en fazla olumsuz katkıya sahip olan, iktidarda egemen konumda bulunan Likud partisinin red cephesidir.

Shultz Girişimi

Shultz, Ortadoğu'da ABD'yi temsilen bulunduğu ikinci gezisinde, bir barış önerisi hazırlamış ve "fikir harmanı" diye isimlendirdiği planını Ocak 1988'de ortaya koyarak, düşüncelerini İsra-

[133] Perlmutter, 122 and Mark, 10.

[134] Perlmutter, 123.

illiler, Ürdünlüler, Mısırlılar ve tanımlanmayan Filistinli liderlerle tartışmaya açmıştır.[135]

Shultz girişimi, Reagan planından bu yana en önemli Amerikan inisiyatifidir. İki plan arasındaki sürekliliğe değinilecek olursa, Shultz girişiminde İsrail'den, Ortadoğu'da İsrail ve Araplar arasında tesis edilecek kapsamlı bir barış karşılığında barış için toprak formülünü kabul etmesi beklenmektedir. Planın önemli maddeleri şunlardır:

Uzlaşılan hedef bölgedeki tüm devletlerin güvenliğini ve Filistin halkının meşru haklarını sağlayacak kapsamlı bir barıştır.

Görüşmeler erken bir tarihte İsrail ve istekli komşuları arasında başlatılacak. Görüşmeler 1 Mayıs 1988'de...BM Güvenlik Konseyi 242 ve 338 sayılı kararları esas alınarak başlatılabilir.

Geçiş görüşmeleri başladıktan yedi ay sonra, nihai statü görüşmeleri bir yıl içinde tamamlanmak üzere başlayacaktır... Birleşik Devletler görüşmelere katılacak ve hızlı sonuca ulaşılmasına yardımcı olacaktır.

Görüşmelerin başlamasından iki hafta sonra uluslararası bir konferans toplanacaktır. BM Genel Sekreterinden Arap-İsrail çatışmasının taraflarını ve Güvenlik Konseyinin beş daimi üyesini davet etmesi istenecektir. Konferansın bütün katılımcıları BM Güvenlik Konseyi 242 ve 338 sayılı kararlarını kabul etmeli, ve şiddet ile terorizmi reddetmelidirler.

Filistinlilerin temsili, Ürdün-Filistin delegasyonu içinde olacaktır. Filistin Sorunu [görüşmeleri] Ürdün-Filistin ve İsrail delegasyonları arasında olacaktır.[136]

Planda dikkat çoğunlukla İsrail üzerindedir. Shultz'un bakış açısı ile kıtalararası füzeler çağında "güvenlikli sınırlar kavramı" istikrarlı bir barış için yeniden gözden geçirilmek zorundadır. Shultz Planı aynı zamanda doğrudan Sovyet müdahalesini de işin içine sokmaktadır. Daha çok pragmatik amaçlı bu girişimle Amerikan yapımı bir barışa meşruluk kazandırılmak istenmekte-

[135] Lenczowski, 271.

[136] Quandt, *Peace Process...*, 486-487.

dir.[137] Ortadoğu'da hiçbir lider, Peres ve Mübarek hariç, plana ilgi göstermemiştir. Ürdün lideri Hüseyin, Shultz'u cesaretlendirmesine karşılık girişime evet demeyecektir. Öte yandan, hayır dememek için de bir hayli manevra yapmıştır. Filistinliler Plana kendilerini Ürdün'ün arkasına attığı için sıcak bakmamış.[138] Suriye ise katı tavrını sürdürerek, Shultz planına da öncekilere olduğu gibi soğuk kalmıştır.

Girişimin en önemli hatası İntifada'nın hedeflerini tam olarak kavrayamamasıdır. Bunlar: İsrail işgaline derhal son verilmesi ve Filistinlilerin kendi hükümetlerini kurma çağrılarıdır. Ek olarak, Shultz'un en önemli problemi Başbakan Şamir'dir. Şamir'in planı reddetmesi İsrail toplumu içinde çalkantılara yol açmış, Tel Aviv'de 50.000 gösterici Şamir lehine sloganlar atmıştır.[139]

Sonuçta iki dramatik gelişme Shultz planı üzerine sis perdelerini indirmiştir: Bunlar da, Kral Hüseyin'in FKÖ lehine Batı Yakası'ndan çekilmesi ve Filistin Milli Konseyi'nin (PNC) Kasım ayında Cezayir'deki toplantısında bağımsız bir Filistin devletinin ilanı ve 242 ve 338 sayılı BM kararları çerçevesinde İsrail'i örtülü olarak tanımasıdır.[140]

Şamir Girişimi

Yeni bir inisiyatif İsrail Başbakanı Şamir'in Nisan 1989 ABD ziyareti esnasında ortaya atılmış; Camp David anlaşmasında ortaya konan Filistinliler için kısıtlı otonomi yeniden gündeme getirilmiştir. 19 Temmuz 1989 tarihli Washington Post raporuna göre daha çok işgal altındaki bölgeler için kamu yönetimi düzenlemeleri niteliği taşımakta olan[141] planın esas üzerinde odaklandığı nokta İsrail ile bir çeşit otonomi görüşmesi yapacak temsilcilerin belirlenmesi amacıyla yapılacak yerel seçimlerdir. Şamir geçici bir süre önermekte, ancak sürenin uzunluğu ya da seçim-

[137] Robert E. Hunter, "Seeking Middle East Peace," *Foreign Policy*, No.73 (Kış 88-89), 11.

[138] Mattar, "The Critical...," 141.

[139] Lenczowski, 273.

[140] Lenczowski, 275-277.

[141] Mattar, "The Critical...," 144.

lerin nasıl yapılacağı yönünde bir şey ortaya koymamaktadır.[142] Filistinliler, bu yüzden, planın samimiyetinden ciddi şüphe duymuşlardır. Ayrıca otonominin kendi geleceğini tayin hakkını ellerinden alması da ihtimâller arasında görülmektedir. Şamir'in önerisi, aynı zamanda, on yıl önce başarısızlığı test edilmiş bir plandır.

Planda Şamir, ABD'nin Filistin mülteci sorununun çözümünde uluslararası arenada oynayacağı rolden bahsetmektedir. Bu durum bütün problemi bir mülteci sorunu olarak değerlendirdiği ve FKÖ ile görüşme gibi bir niyetinin olmadığını göstermektedir. Şamir'in Filistin Sorunu ile ilgili vizyonu hâlâ genelde kabul edilmiş görüşlerin çok uzağındadır. Kendi sözleriyle:

FKÖ bir Filistinli kurumu değildir, onun varlığının Judea ve Samaria'nın (Batı Yakası ve Gazze) sözde işgali ile ilgili yapacağı hiçbir şey yoktur. Mısır ve Suriye tarafından 1967 savaşından üç yıl önce İsrail'e karşı terorist savaş sürdürmesi için kurulmuş, ve kendini bu veya şu toprağın kurtarılmasına değil, İsrail'in yok edilmesine adamıştır. Bu terorist örgütün...BM'de gözlemci statüsü ve birçok başkentte diplomatik varlığı olması uluslararası ahlaki boyut açısından üzücü bir durumdur.[143]

Tahmin edilebildiği gibi hiçbir Filistinli, ılımlı da olsa, bu şartlar altında Şamir'in teklifini kabul etmeyecektir. Bir Filistin delegesi 1991 yılında Filistin Sorunu üzerine Helsinki toplantısında FKÖ'nün bu yöndeki görüşlerini şöyle yansıtmaktadır:

İşgal altındaki Batı Yakası ve Gazze Şeridinin bir kısmında sınırlı otonomi teklif eden Şamir planına karşıyız....

O öncelikle Filistinlileri halk olarak görüşmeye dahil etmek istemiyor. O bir halkla değil, sadece toprakların yerlileri ile, bir toplulukla, Batı Yakalılar ve Gazzeliler ile konuşacak. Eğer sürgündeki bir tek Filistinli ile konuşursa, o zaman o Filistinli bir halkı temsil eder. FKÖ...Filistin halkının kurumsal birliğinin ürünüdür[144]

---

[142] Mark, 13.

[143] Yitzhak Shamir, "Israel At 40: Looking Back, Looking Ahead," *Foreign Affairs*, 66, No.3 (1987/1988), 578.

[144] UN, *Prospects for Peace in the Middle East: An Israeli-Palestinian Dialogue* (Helsinki: Haziran 1991), 14

Şamir'e göre, İsrail ve Ürdün arasına sıkışıp kalmış 2000 millik alanda siyasal ve ekonomik bakımdan ayakta durabilecek bir devlet kurulması imkansızdır. Her şey bir yana, ortaya çıkan gerçek, Şamir'in bu yaklaşımını devam ettirdikçe bölgede kapsamlı bir barışın hayal olduğudur.

İşçi Partisi cephesinde ise, Peres dünyada tehdidin değişen boyutunun ve sorunun çözülmesi için gerekli çabanın harcanması gerektiğinin farkındadır. Eğer başarılmazsa, İsrail gün geçtikçe daha fazla gettolaşacak, ekonomik ve siyasal işbirliğinden uzak ve her an çatışmanın patlak verebileceği Ortadoğu yerelliğine sıkışıp kalacaktır.

İsveç Diplomasisi

Değişik bir girişim farklı bir yolla İsrail-FKÖ diyaloğu için gündeme getirilmiştir. Bu girişim İsveç hükümeti ve özellikle Dışişleri Bakanı Sten Andersson tarafından yürütülecektir. İsveç, FKÖ ile direkt temas kuran ilk Avrupa devletlerindendir. Özellikle, İntifada'nın ortaya çıkışından sonra barış sürecine müdahale etme düşüncesi gündeme gelmiştir.

Andersson, Mart 1988'de hem işgal altındaki Filistin topraklarını, hem de İsrail'i ziyaret ettikten sonra, Kudüs'e giden yolun ABD'den geçtiğine kanaat getirerek Amerikan Yahudilerine yönelmiştir.[145] Andersson öte yandan, FKÖ liderlerinden Ebu Cihad'ın öldürülüşünden sonra Arafat'a intikam girişiminde bulunmaması için bir mektup yazmış ve mektubunda şunları vurgulamıştır:

> *Avrupa'daki benim neslimin bir çoğunda olduğu gibi II. Dünya Savaşında öldürülen Yahudilere yönelik soykırım ve Nazi zulmü bende derin etkiler yaptı. 1964'te 13 yaşındaki oğlumu İsrail'e Kibbutz'da çalışmak üzere gönderdim. Arap çalışanların ikinci sınıf vatandaş muamele görmesi onu derin hayal kırıklığına uğrattı. Sonuçta Filistinlilere karşı işlenen adaletsizliklere karşı gözlerim açıldı.*[146]

[145] Mohamed Rabie, "The US-PLO Dialogue: The Swedish Connection," *Journal of Palestine Studies*, 21, No.4 (Yaz 1992), 56.

[146] Rabie, 56.

Andersson'un amacı, ılımlı Yahudilerle Arafat arasında Stockholm'de ya da başka bir yerde ikili görüşmeler gerçekleştirebilmektir. Böylece 1988'in sonlarına doğru FKÖ temsilcileri ile Yahudileri biraraya getirme çalışmalarına hız vermiştir. Çabaları İsrail-FKÖ diyaloğunu başlatmayı amaçlamaktadır. Shultz girişimi ve ABD ve Avrupa'daki Yahudi liderlerin tavırları, Andersson'u çabalarında ümitlendiren unsurlar olmuştur. Girişimleri ile önemli Amerikan Yahudi liderleri ve FKÖ delegasyonu arasında bir toplantı organize etmeyi başarmıştır. Andersson böylece iki tarafı diyaloğa zorlayabilecek değişik bir diplomatik kanalı devreye sokmuştur.

Andersson'un çalışmaları sonucunda Shultz, Arafat'ın Amerika'nın tanıma koşullarını yerine getirmek için söylemesi gerekenleri yazdığı uzun zamandır beklenen mektubunu Andersson'a göndermiştir.[147] Bir sonraki aşama açık bir ABD-FKÖ diyaloğudur. Andersson, böylece, barış sürecinde şahsi diplomatik faaliyetlerin ne kadar önemli olduğunu ispat etmiştir.

FKÖ'NÜN YAKLAŞIMINDA DEĞİŞİKLİK, TAKİP EDEN DEVLET OLUŞUMU VE BARIŞ GİRİŞİMİ

1980'lerin ikinci yarısında hem FKÖ, hem de işgal edilmiş topraklarda yaşayan Filistinliler arasında İsrail'le doğrudan diyalog en fazla savunulan konulardan olmuştur. Ancak bu türden görüşme için önşart, özellikle, "barış için toprak" formülasyonunun kabulü ve terorizmin reddedilmesi manasına gelen 242 ve 338 sayılı BM kararlarının kabulüdür. FKÖ diyaloğa başlamak için gerekli olan en alt seviyedeki önşartları kabul ettiğinin sinyallerini vermeye başlamıştır. FKÖ'yü sürükleyen üç temel sebep vardır: Öncelikle, Amerika'nın ısrarlı tavrı FKÖ'yü yumuşamaya zorlamıştır. İkincisi, İntifada'dan sonra barışa yönelik ciddi adımlar atma yönünde kazanılan güvendir.[148] Üçüncüsü, Arafat'ın 18. PNC toplantısında eşitler arasında birinci (primus inter pares) konumunun netlik kazanmasıdır.[149]

[147] Quandt, *Peace Process...*, 372.
[148] Mattar, "The Critical...," 151.
[149] Khalidi, 786.

Sonuç olarak, PNC Cezayir'deki tarihi 15 Kasım 1988 toplantısında; İsrail'in örtük tanınmasını da içeren 242 sayılı BM Konsey kararını kabul etmiştir; terorizmi reddetmiş; ve bölgede kalıcı bir barış atmosferi içerisinde birarada yaşama yönünde çağrıda bulunarak bağımsız bir Filistin devletinin kurulduğunu ilan etmiştir.[150] Aslında Bağımsız devletin işaret levhası niteliğindeki gelişme 31 Temmuz 1988'de Ürdün Kralı Hüseyin'in Batı Yakası ile olan tüm adli ve idari bağlarını kestiğini açıklaması olmuştur. Bu karar ile Bağımsız bir Filistin devleti fikri daha akla yatar bir hale gelmiştir. Ürdün hükümeti 21.000 öğretmen ve memurun ücretlerini ödemeyi kesmiş ve bütün sorumluluğu FKÖ'ye devretmiştir.[151] Ürdün, Filistinliler için gerekli bir köprü ve müttefik olmuş, ancak iki toplumun idarecileri katlanılabilir ve tatmin edici ilişkiler kurmayı becerememişlerdir.

Ürdün, aynı zamanda, İsraililer için de tercih edilebilir bir ortaktı ve Ürdün'ün Batı Yakasından çekilmesi İsrail siyasetinde bir şok etkisi meydana getirmişti. Peres ve İşçi Partisi Ürdün merkezli bir senaryo ile Filistin Sorununa çözüm bulma arayışı içinde olduğu için, Hüseyin'in son hareketi ılımlı cepheye ciddi kredi kaybettirmiştir. Daha önce de bahsedildiği gibi bu gelişme İşçi partisinde önemli strateji değişikliklerine yol açmıştır. Şamir ve Peres'in beraberce gözardı ettikleri şey Ürdün'ün "büyük kardeş" rolü oynayamayacak kadar zayıf olduğudur.[152]

PNC bağımsız Filistin devletinin 181 sayılı BM Taksim kararı esas alınarak kurulduğunu ilan ederek iki devletli çözümü kabul ettiğini göstermiştir. Bu girişimin bir diğer manası uzun zamandır izlenilen ve yerini 80'li yılların ortalarında kısmen konfederasyon fikrine bırakan, Filistin'in tamamında laik-demokratik tek devlet kurma düşüncesinden vazgeçildiğidir.

Filistin Ulusal Konseyinin 19. toplantısında Filistin Sorunu üzerinde radikal bir dönüşümün işaretleri verilmiştir. FKÖ silahlı mücadeleden (al Kifab al-Musallah) vazgeçmiş ve onun yerine diplomasiyi ikame etmiştir. Öte yandan, karşılığını almadan im-

[150] Aranoff, 211.

[151] Rıbhi Halloum, *Palestine Through Documents* (İstanbul: Belge, 1988), 250-251.

[152] Pursuing Peace, 28.

tiyaz verme limitini doldurmuştur.[153] PNC toplantısında alman kararlar çatışmada kalıcı ve kapsamlı bir çözüme ulaşma yolunda olumlu adımlar olarak değerlendirilmiştir. ABD'de, Filistin mücadelesinin meşruluk kazanması zamanının geldiği savunulmakla birlikte FKÖ ve Arafat hakkındaki bazı şüpheler hâlâ devam etmektedir. ABD'nin bu şüphelerini izale etmek için Arafat 242 ve 338 sayılı kararları kabul ettiğini ve terorizmi reddettiğini Stockholm'de kamuoyu önünde beyan etmesine karşılık, imzalı olmadığı için beyan kabul edilmemiştir. Arafat için tek yol fikirlerini BM önünde tekrarlamaktır Ancak bu sefer de Shultz Arafat'a vize vermeyi reddedince, çözüm olarak BM 13 Aralık 1988'de Cenevre'de toplanacaktır. Arafat bu toplantıda yeniden barışa bağlılığını dile getirecek ve toplantının sonuna doğru Filistin barış girişimini özetleyerek 242 sayılı karar ve İsrail'in hayat hakkını tanıdığını söyleyecektir.[154]

BM nezdinde önemli bir oranda Arafat'ın ABD diyaloğu için gerekli koşulları yerine getirildiği düşünülürken, ABD Arafat'ın söylediklerinin hâlâ doğrudan ABD-FKÖ diyaloğu başlatabilmek için yeterli olmadığı düşüncesini muhafaza etmektedir. Bir sonraki gün, Arafat bir barış konferansında sözlerini daha net ifade edecektir:

> *Dün... Ben aynı zamanda uluslararası konferans çerçevesinde İsrail'le (yapılacak) görüşmelerde 242 ve 333 sayılı kararları kabul ettiğimize temas ettim...Dünkü konuşmamda yine... Filistin devleti, İsrail ve diğer komşular da dahil olmak üzere 242 ve 338 sayılı kararlara göre Ortadoğu mücadelesindeki tüm tarafların barış ve güvenlik içine yaşama haklarını açıkça... vurguladım. Terorizme gelince, dün kesin sözcüklerle reddettim, ve şimdi kayda alınması için tekrarlıyorum ki, biz tamamen ve kesinlikle bireysel, grup ve devlet terorizmi dahil olmak üzere terorizmin tüm şekillerini reddediyoruz.*[155]

Aynı gün İsveç ve Mısır'ın diplomatik faaliyetlerinin de devreye girmesiyle ABD yönetimi, FKÖ'nün beyanlarının kendileri

[153] Mattar, "The Critical...,"142.
[154] Quandt, *Peace Process..*, 374.
[155] Quandt, *Peace Process,* 375.

ile doğrudan diyaloğa girmek için ileri sürdükleri şartlarla örtüştüğünü açıklamıştır.[156]

İsrail cephesinde bütün bu gelişmelere rağmen "barış için toprak" formülüne katılık devam etmektedir. Öte yandan İsrail'deki bugünkü hükümetle ABD arasında işgal altındaki topraklarda yerleşim ve 242 sayılı kararın yorumu gibi konularda bir takım düşünce farklılıkları vardır. Bu durum bir ölçüde Başbakan İzak Şamir'in Amerikan yönetimi ve kamuoyu gözünde azalan kredisinin sonucudur. Dışişleri Bakanı Peres açıkça "İsrail'in var olma hakkını tanıyan ve terorizmi reddeden herhangi bir Filistinli ile geçmişini dikkate almadan" anlaşma masasına oturacağını söyleyerek tavrını açıkça ortaya koymaktadır.[157]

Araplar o dönemde gelişmelere ayak uyduramayarak kendi iç çatışmalarından kaynaklanan sebeplerle etkili bir girişimde bulunamamıştır.[158] Bu arada ABD-FKÖ diyaloğunda bir takım problemler çıkmaya başlamıştır. Nihayetinde ABD, İsrail'e karşı Tel Aviv sahillerinden yapılan bir saldırıyı kınamadığı için FKÖ ile diyaloğu askıya almıştır.[159] FKÖ içindeki Ebu Abbas grubu tarafından planlanan ve idare edilen saldırı Arafat'ı diyalog ve barış sürecinde gerçekten zor durumda bırakmıştır.

Bütün bu gelişmelere rağmen, Arafat konumlarını yumuşatmak için bir dizi gelişmeye daha imza atacaktır. 2 Mayıs 1989'da FKÖ Temel Yasası'ndaki İsrail ile ilgili maddelerin boş ve geçersiz olduğunu duyurmuş ve süper güçlerin gözetimi altında olma şartıyla İsrail'in gündeme getirdiği seçim teklifini kabul etmiştir.[160] Özetle, Arafat Kasım 1988 kararları ve ötesinde verdiği tavizler, daha sonra 13 Aralık 1988'de Cenevre konferansında gündeme getirdiği barış planı gibi girişimleri ile yapıcı tavrını ortaya koymuş, barış sürecine olumlu katkılarda bulunmuştur.[161] Arafat'ın formüle ettiği barış planı ise kendi sözleriyle:

[156] Laipson, 9.

[157] *New York Times,* 25 Eylül 1988.

[158] Stephen C. Pelletiere, *Assad and the Peace Process: The Pivotal Role of Lebanon,* (Strategic Studies Institute, US Army War College, 1995), 1.

[159] Laipson, 9.

[160] Aranoff, 210.

[161] UN, DFPR, *Bulletin,* 12, No.9 (Eylül, 1989), 3.

...Uluslararası topluluk...halihazırda, tek ve meşru temsilcisi, FKÖ'nün önderliği altında halkımızın haklı mücadelesi için desteğini ve dayanışmasını ifade etmiş bulunmaktadır. Bu mücadelenin hedefi İsrail işgalini sona erdirmek ve Filistin toprağı üzerinde bağımsız Filistin Devleti'ni vücuda getirmek suretiyle bağımsızlık ilanına elle tutulur bir biçim vermektir.

Bu ise, bir yıl önce Cezayir'de Filistin Ulusal Konseyi'nin biçim verdiği, Filistin barış girişimi ile dünyaya duyurmuş olduğumuz hedefin ta kendisidir. Bu girişim geçen Ağustos ayında Cenevre'deki toplantı sırasında yaptığım konuşmada da yeniden ifadesini buldu. Bu girişimi başlatmakla biz, Filistinli halkımızın kendi geleceğini belirleme hakkı ile birlikte Konsey'in 242 ve 338 sayılı kararları da dahil olmak üzere, Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi çerçevesinde somutlaşan uluslararası meşruluk temellerine dayalı olarak bölgedeki barış sürecini ilerletme yolunda etkin bir katkıda bulunmak istedik.

Bu girişiminizle biz aynı zamanda Genel Kurul'un kararlarında benimsediği şu görüşünü paylaşmış olduk: bölgede barışa ulaşmak için en iyi yol, eşitlik temeli üzerinde, FKÖ ve İsrail hükümetleri dahil, bölgedeki çatışmanın bütün tarafları ve Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinin katılımıyla, BM himayesi altında Ortadoğu üzerine Uluslararası Barış konferansının toplanmasıdır.[162]

Arafat'ın cesur girişimleri bir bakıma devlet oluşumu sürecinde gözle görülür boşlukları telafi etme gayesi taşımaktadır. Önemli problemlerden birisi mülteciler konusudur. Arafat bu konuda "Filistin devleti tüm Filistinlilerin devletidir, tahmin edilebileceği üzere aynı zamanda tüm mülteci Filistinlilerin de devletidir." diyerek düşüncesini açıklamıştır.[163] Diğer problemler çoğunlukla yeni devletin ekonomik ve siyasal devamlılığı ile ilgilidir. Ürdün ve Batı Yakası'ndaki Filistinliler arasında bir çeşit gümrük birliği benzeri bağlantı genel kabul gören bir görüştür. Yaser Arafat'a bir mülakatta şöyle bir soru sorulmuştur: "Herkes Ürdün ile Filistinlilerin konfederasyonundan söz ediyor... İsra-

[162] UN, DFPR, *Special Bulletin on the Commemoration of the International Day of Solidarity with the Palestinian People*, 1989, 10.

[163] Shamir, 124.

il'le bir konfederasyonu ciddiye alır mısınız?" Cevap ise: "Niye olmasın? AET'ye bakın. Avrupa gençliği barış içinde yaşıyor, babalarının yaptığı gibi birbirlerini öldürmüyorlar"[164] olmuştur. Arafat'ın bölgenin ekonomik ve siyasal geleceği üzerine vizyonu, o dönemde dahi, bölünme ve ayrışmadan çok işbirliği ve beraberlik esasları üzerine kurulmuş gözükmektedir.

ULUSLARARASI BARIŞ KONFERANSI; VE VARLIĞINI SÜRDÜREN RED DUVARLARI

FKÖ'nün 1988 barış önerisinin özünü, FKÖ de dahil, çatışmanın tüm taraflarının BM'nin beş daimi üyesinin gözetiminde bir uluslararası toplantıda buluşmalarına yönelik çağrı oluşturmaktadır. Bu konferans için esas alınacak olan 242 ve 338 sayılı Kararlardır. ABD ve FKÖ arasında resmi diyaloğun başlamasından sonra AET'nin 12 üyesi bir öneri ile barış konferansını yeniden gündeme getirmişlerdir. AET ilk kez 1989 Madrid Deklarasyonu ile BM gözetiminde bir konferans için çağrıda bulunmuş; FKÖ'nün barış sürecine katılımında ısrar ederken, İsrail'i çok sıkıştıracak bir müracaatla Güvenlik Konseyi Kararlarını kabul etmesini istemişlerdir.[165] AET'nin Filistin Sorununa yönelik kararlı tavrından sonra, BM'nin 1989 tarihli 44/42 sayılı kararı yürürlüğe konmuş ve barışa yönelik ciddi bir ortak tavır belirlenmiştir. Genel Kurul'da ezici çoğunlukla kabul edilen kararda kısaca şu noktalar üzerinde durulmuştur:

Genel Kurul;

Ortadoğu üzerine Uluslararası Barış Konferansı'nın toplanması yolunda ezici çoğunlukla oluşan desteğin bilincinde olarak,

1- Özünü Filistin Sorunu'nun oluşturduğu, Arap-İsrail çatışmasına adil ve geniş çerçeveli bir çözüm bulmanın ivedi ihtiyacını yeniden vurgular,

2- Güvenlik Konseyi'nin 22 Kasım 1967 242 (1967) ve 22 Ekim 1973 338 (1973) sayılı kararları ile -kendi geleceğini belirleme

[164] Interview by Mike Wallace, "Sixty Minutes," CBS News, 19 Şubat 1989 nakleden Gidon Gottlieb, "Israel and Palestinians," *Foreign Affairs*, 68, No.4 (Güz 1989), 113.

[165] UN, DFPR, *Third United Nations European Regional NGO Symposium on the Question of Palestine*, Austria Center, Vienne 28-29 Ağustos 1989, 4-5.

hakkı başta olmak üzere- Filistin halkının meşru milli haklarına dayalı olarak, Konsey'in beş daimi üyesi ve bir eşitlik zemini üzerinde, Filistin Kurtuluş Örgütü dahil çatışmayla ilgili bütün tarafların katılımıyla, Birleşmiş Milletlerin himayesi altında, Ortadoğu üzerine Uluslararası Barış Konferansının toplanması yolunda bir kez daha çağrıda bulunur;[166]

BM'de Filistin Sorununa yönelik ortak tavrın öneminin büyük olmasına karşılık, Genel Kurul'un idealist girişimleri, zıt cepheleri problemlerini tartışmak üzere bir uluslararası konferansta biraraya getirmeye yetmemiştir. Bu çelişki barış sürecinde sıkça görülen reelpolitika ve ideal siyasetin uzlaştırılamamasından başka bir şey değildir.

1980'lerin başından beri devam eden tüm görüşmelerde iki problem varlığını devam ettirmiştir. Bunlarda ilki delegasyon problemidir. ABD ve red duvarlarını hâlâ indirmeyen İsrail, uzun bir süreden beri FKÖ ile uzlaşma masasına oturmaya yanaşmamışlardır. İkinci sorun ise, FKÖ ile İsrail ve FKÖ ile ABD arasında gittikçe artan güven eksikliğidir. Süreç içerisinde bir çok problemin üstesinden gelinmesine karşılık bu iki sorun mevcudiyetini korumuş ve 1980'ler biterken görünüşe göre çözülemeden de direkt, bölgesel ya da uluslararası görüşmelerin başlayabilmesi mümkün olmayacaktır.

YENİ DÜNYA DÜZENİNİN TESİRİ İLE DEĞİŞEN ÖNCELİKLER

ABD-İsrail ilişkileri 1948 yılında Yahudi devletinin kurulması yönünde ABD kamuoyunda uyanan sempati ve destekten sonra alışılmadık bir tarzda gelişim sürecine girmiştir. Eşine az rastlanılan bir ekonomik, siyasal ve askeri işbirliği ile ikili ilişkiler güçlendirilmiştir. Özellikle, 1980'ler boyunca İsrail, ABD için, soğuk savaş stratejisinin bir parçası olarak, Ortadoğu'daki çıkarlarını koruyan stratejik bir ortaktır. Son yıllardaki dramatik uluslararası değişiklikler gerçek bir "yeni dünya düzenine" yol açarak, ABD'ye global rolünü yeniden belirleme yönünde eşsiz bir fırsat

[166] UN, DFPR, *Bulletin*, 12, No.12, Aralık 1989, 16-18.

vermiştir.[167] Global dönüşüm İsrail-ABD ilişkilerinde önemli bir kısıtlama ya da daralmayı gündeme getirmiştir. Özellikle iki faktörün karşılıklı ilişkilerin doğasını değiştirdiğini öne sürmek mümkündür. Öncelikle, ABD ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki ilişkilerde İsrail'in önceliğine yol açan stratejik atmosferde köklü değişiklikler olmuştur. İsrail'in Ortadoğu'da Sovyetler Birliği'ne karşı rolü artık geçerli değildir. Bölgede azalan Sovyet etkisi ve ABD-Sovyet ilişkilerinin gelişme sürecine girmesi, İsrail'in arkasındaki ABD desteğinin zemin kaybına yol açmıştır. İkinci olarak ise Amerikan barış planının başarısızlığı ve Likud Partisinin plana karşı tavrı ABD kamuoyunda İsrail'in imajına ağır bir darbe indirmiştir.[168] Ortadoğu ülkeleri ve süreci izleyen diğer dünya devletlerinde ABD'nin azalan stratejik değerine rağmen İsrail'e daha önce olduğu gibi desteğini sürdürüp sürdürmeyeceğine yönelik meraklı bir bekleyiş süreci başlamıştır. Amerikan kamuoyunda İsrail'e yönelik güven azalma eğilimi göstermeye başlamıştır. Halihazırdaki siyasal yapısıyla İsrail'in Filistinlilere eşit haklar vereceğine çok az insan inanmıştır. Bazıları İsrail'in ani bir Amerikan desteği kaybı riskiyle karşı karşıya olduğunu düşünmüşlerdir.[169] Bir uzman ilişkilerdeki farklılaşma ile ilgili şunları öne sürmektedir:

> *İsrail'in izlediği tavra yönelik Amerikan desteğinin derinliği tedrici bir değişiklik geçiriyor. Samimi olarak, çoğu Amerikalı Ortadoğu'yu dikkate almaz. Kendi işlerimizle ilgilenmeye yeterince yönelmiş durumdayız. Fakat Amerikalılara, İsrailliler ile herhangi bir Arap grubu arsında tercihlerini sorarsanız, geçtiğimiz yıllarda oldukça yüksek oranda İsrail için destek görürdünüz... Yerleşimler gibi hususi konularda Kamuoyunun desteği sorulursa daha az destek olduğu görülecektir.*[170]

İsrail ve ABD arasındaki bir diğer farklılaşma Amerika'nın bölgede oynayacağı yeni rol üzerinedir. İsrail, Amerika'nın rolünü adil bir uzlaştırmacı olarak görmeye başlamıştır. İsrail kamu-

[167] Doug Bandow, "Avoiding War," *Foreign Policy*, No.89 (Kış 93). 156.
[168] Laipson, 1.
[169] Quandt, *Peace Process*, 398.
[170] UN, *Prospects for Peace*., 51.

oyunda bunun manası Amerika'nın Arap yanlısı olmasıdır.[171] Aynı zamanda, ABD-Arap ilişkilerinin artan önemi İsrail için bir diğer önemli tehdit algılamasıdır. Sovyetler Birliğinin dramatik çöküşü arkalarında kendilerini destekleyecek bir güç olmadığı ve ayakları üzerinde durmaları gerektiğini hatırlatan bir diğer gelişme olmuştur. Bu koşullar altında FKÖ barış çabaları ve Şamir Planının yeni uluslararası çevreye uyum girişimleri olduğu da iddia edilmektedir.

Bu arada Sovyetler Birliği, Batıdaki imajını geliştirme amacı ile Yahudilerin İsrail'e göçüne izin vermeye istekli olduğunun sinyallerini vermeye başlamıştır. Bu gelişme İsrail toplumunun bazı kesimleri tarafından daha büyük bir İsrail kurmak için bir şans olarak değerlendirilmiştir. Sovyet tavrı Arapları ürkütmekten öte barış sürecine "ölümcül bir darbe" indirmiştir.[172] İlerleyen Sovyet-İsrail ilişkileri Filistinliler için gerçekten olumsuz bir gelişmedir. Gorbachev'in yönetimi altında Sovyetler Arap-İsrail çatışmasına yönelik klasik tavrını değiştirmiştir. Gorbachev İsrail'le 1967 yılında kesilen diplomatik ilişkileri yeniden tesis edebilmek için girişimlerde bulunmuştur. Öte yandan, Sovyetler Birliği kendini FKÖ ve Filistin Sorunu'ndan bilinçli bir tavırla uzak tutmaya başlamıştır.[173] Aşırı sağcı Yahudilerin gözünde yeni oluşan ortam, Ürdün veya herhangi bir diğer Arap düşmanla çıkarılacak aldatmaca bir savaşta, tüm Filistinlileri sürme yolunda bir şans yaratmıştır.[174] Filistinliler yeni seçilen hükümetin artacak kitlesel göçlerle yönelebileceği böylesine bir senaryoyu endişe içinde karşılamışlardır. İsrail'e kitlesel göçler şüphesiz yeni bir ekonomik ve politik büyüme potansiyeli yaratacak, İsrail hükümeti de bu tecrübeli işgücünü gerekli politikalarla üretim ve gelişme sürecinde istihdam etmekte zaman kaybetmeyecektir.[175] BM ve Amerika kitlesel göç ihtimali ile hemen alarma geçmiştir. Her ikisinin de

[171] Laipson, 12.

[172] "Palestinian Politics after the Gulf War: An Interview with Faisal Husseini," *Journal of Palestine Studies*, 20, No.4 (Yaz 1991), 108.

[173] Hunter, 11.

[174] Ann Mosely Lesch, "Contrasting Reactions to the Persian Gulf Crisis," *The Middle East Journal* 45, No.1 (Kış 1991), 32.

[175] *Pursuing Peace*, 9

korkusu ortaktır: bölgeye yönelik kitlesel bir mobilizasyonun hali hazırda var olan tehlikeli durumu tırmandırması.

Özetle, Sovyetler Birliğinin azalan gücü Camp David'den sonra oluşan Arap direnişinin gücünü kırmış ve Filistinlileri, başta ABD olmak, üzere dışarıdan gelecek tesirlere karşı daha dayanıksız hale getirmiştir. İkinci olarak ise, Sovyet Yahudilerinin kitlesel göçü ile çatışmaya olumsuz yönde önemli bir boyut eklenmiştir.

Öte yandan, Sovyet Yahudilerinin İsrail'e getirilmesine yönelik çalışmalar Siyonizmi diriltmek amacını da taşımıştır. Bu hikayenin adı "sürgünlerin toplanması"dır.[176] Bu amaç geri dönüş kanunu ile yasal bir hal de almıştır. Bu kanunla dünyanın neresinde olursa iyi niyetli (*bona fide*) Yahudilerin İsrail'e dönüş hakkı garanti edilmektedir. İlginç olan, çok az Yahudi'nin yurda toplanmak için istekli olmuş, çoğunlukla Amerika ve diğer Batı ülkelerine gitmeyi tercih etmiş bulunmalarıdır. İsrail, Yahudi göçmenlerin İsrail'e gelmesi için rica, hile, rüşvet ve korkutma da dahil akla gelecek tüm vasıtaları kullanmıştır. İsrail'in diğer önemli problemi hali hazırda "toplanmış" İsraillilerin herşeyi göze alarak gitmeyi istemeleri ve büyük çoğunluğu Amerika'da yaşayan hemen hemen bir milyon İsraillinin bunu başarmaları ile ortaya çıkmıştır."[177] Sovyetlerden gelen bir çok Yahudi, Siyonist ideallerden uzak, normal bir insan olarak gelmiştir. Tercihlerinin arkasındaki sebepler Sovyetlerin ve uydularının kötüleşen ekonomik durumları ve yeni bir anti-Semitik dalganın yayılma tehlikesidir. Bütün bu gelişmeler Siyonist felsefe ve pratiğe (ilkine İntifada'nın sebep olduğu) ikinci ölümcül darbeyi indirmiştir.

Anti-Semitizm korkusu ile İsrail'e göç eden mültecilere sempati ile bakılabilir, ancak gözler önündeki gerçek: "çözümün uzun zamandır acılar içinde yaşayan, geçmişte ya da şimdi Avrupa kaynaklı ant-semitizmden sorumlu olmayan, Filistinlilerin omuzuna yıkmada yatmadığıdır."[178] Aynı gerçek, Yahudi sorunu-

[176] Andrew J. Hurley, *Israel and the New World Order*, (Santa Barbara: Fithian Press, 1991), 288.

[177] Hurley, 289.

[178] Hurley, 292.

nun tamamının Ortadoğu'ya ihracı ile uzun zamandır yaşanmaktadır.

Göçün bir diğer cephesi de yerleşim problemini peşinden sürüklemesidir. Amerika, özellikle, daha fazla İsrail yerleşim birimi kurulmasına şiddetle karşıdır. Amerikan yönetimi, yerleşim alanlarının yayılmasına bir sınır konmazsa ödenek garantisi yapılmayacağını söyleyerek tavrını belirtmiştir.[179] Borç garantisi İsrail-ABD ilişkilerinin kalbinde yer almakla beraber İsrail toplumu üzerindeki tesiri bir hayli büyüktür. Öte yandan İsrail'in bir bakıma, teknik, akademik olmayan ifadesi ile, "çizmeyi aşması" Amerikan Yahudi Cemaatini rahatsız etmeye başlamıştır. Daha da ötesi, Amerikan Yahudi Cemaati liderlerinin fikirleri ile İsrail'in resmi pozisyonu önceki dönemlerde olmadığı kadar alenen farklılaşmıştır. Yahudi Cemaatinin ileri gelenleri ile yapılan bir anket sonucunda %74'ünün İsrail-FKÖ görüşmelerini desteklediklerı ortaya çıkmıştır. Bir diğer deyişle dörtte üçü İsrail'in toprakları işgaline ve Filistinlileri sürgün etmelerine karşı tavır almıştır.[180]

Yahudilerin, yerleşim ve göç gibi sorunları arasında farkedilmeyen bir diğer önemli gelişme Batı Yakası'ndan dışarıya gerçekleşen önemli oranlardaki göçlerdir.[181] Tam bu noktada, Filistinlilerin reelpolitika'nın kuralları açısından başarısızlıkları ortaya çıkmaktadır. İsrail'in kuruluşundan sonra geçen süre içinde Filistinliler sorunlarına hak ettikleri ilgiyi toplayamadıkları gibi uluslararası arenadaki başarıları, İsrail'le karşılaştırılınca, bir kaç istisna hariç yok denecek kadar azdır. İsrail İşçi Partisi 1980'lerin sonunda ve 1990'ların hemen başında Sovyet Bloku'nun çöküşü ve dünya politikasındaki değişikliklerle dönüşüm geçiren barış sürecinin dinamiklerini tahlil etme açısından bulunmaz bir fırsat ele geçirmiştir. İşçi Partisi liderine göre barış süreci uzun dönemli bir projedir. Rabin düşüncesini "...sorunu tek bir hamle ile çözme yönünde yapılacak bir girişim hedefe varamayacaktır"

[179] Leon T. Hadar, "The Last Days of Likud: The American-Israeli Big Chill," *Journal of Palestine Studies*, 21, No.4 (Yaz 1992), 80-81.

[180] Laipson, 14.

[181] Fred Gottheil, "Demographic and Economic Forces Underlining Likud's Perspective of the West Bank," *Israeli Politics in the 1990s: Key Domestic and Foreign Policy Factors*, içinde, (London: Greenwood Press, 1991), 136.

sözleriyle ortaya koymuştur.[182] Peres'e göre ise Filistin'de ve diğer Arap ülkelerinde ekonomik durumun kötüye gitmesi savaş benzeri eğilimleri artırmıştır.[183] Bir diğer İsrail "güvercini" Ezer Weizmann ise akıllıca bir tavırla kalıcı bir barış ile barışçıl ortamı birbirinden ayırmıştır.[184] İşçi partisi 1992 seçimlerinden galip çıkacak görünmesi itibarı ile bu üç lider muhtemelen barış sürecinin geleceğinde önemli rol oynayacaklardır. Likud cephesinin farkedemediği ama İşçi Partisi'nin farkında olduğu gerçek, globalleşen dünyada "getto mantığına" yer kalmadığıdır, ancak onlar da bu açmazdan nasıl kurtulacakları konusunda kararsız bir tablo çizmişlerdir.

1990'ların erken döneminde özellikle iki gelişme "güvercinlerin" barış yönündeki umutlarını artırmıştır. Birincisi tehlike algılaması ile ilgilidir. Önceki dönemlerde Arapların İsrail'in toptan imhasını gözettikleri yönündeki strateji soğuk savaş sonrası dönemde geçerliliğini yitirmiştir. İkincisi ise, aynı zamanda birinci nedeni kuvvetlendiren, Arapların gelişmeleri yorumlayış tarzlarında değişikliktir. Araplar artık İsrail'in Ortadoğu'nun bir realitesi olduğunu kabul eder hale gelmişlerdir.[185] Ilımlı İsrailli liderler, Yahudi topluluğunun Ortadoğu'ya entegrasyonunu hızlandırmak için barışa daha sıkı sarılınması gerektiğini düşünmeye başlamışlardır. 1990 yılında İsrail'de yapılan bir anket sonuçlarına göre katılanların %30'u barış için toprak verilmesini desteklemiş; %30'u, "güvenlik şahinleri", Washington'la irtibatlandırılmış bir barış için Batı Yakası ve Gazze Şeridi'nin büyük kısmını bırakmaya razı olmuş; %40'ı, "ideolojik şahinler", barış için toprak değişimine karşı çıkmışlardır.[186]

1990'ın ilk aylarında Amerikan Dışişleri Bakanı, James Baker, Mısır ve İsrailli mesai arkadaşlarını, işgal altındaki topraklarda seçimlerin gerçekleştirilmesi amacıyla İsrail delegasyonu ve seçilmiş Filistinli liderler arasında görüşme başlatılması için

[182] Inbar, 45.
[183] Inbar, 38.
[184] Inbar, 35.
[185] Inbar, 33.
[186] Leon T. Hadar, "The Israeli Labor Party: Peacemaker or Likud II?" *Journal of Palestine Studies*, 21, No.3 (Bahar 1992), 85.

işbirliğine davet etmiştir.[187] Bu teklif üzerinde yapılan tartışmalar, İsrail politikasında kırılmaların son noktası olmuş ve İşçi Partisi koalisyon ortağı konumundan ayrılmıştır. Bu ayrılıktan sonra Likud Partisi, küçük dini ve sağ eğilimli partilerle yeni bir koalisyon kurmuştur.

KÖRFEZ KRİZİ VE BARIŞ SÜRECİNE ETKİSİ

Körfez Krizi

Irak'ın, Kuveyt' işgalini takip eden diplomatik faaliyetler, işbirliği girişimleri ve karşı tavırlar oldukça girift ve karmaşıktır[188] Çalışmanın ana ekseninden sapmamak için bu krizin sadece bir özeti verilecektir. Irak ve Kuveyt arasında 1990 Temmuzu ortalarında petrol fiyatı anlaşmazlığı krizin ilk sinyalleri olmuş, ancak Irak'tan böylesine aşırı bir tavır beklenmemiştir. Irak'ın Kuveyt'i işgali 2 Ağustos 1990'da gerçekleşmiştir. ABD işgale, derhal Suudi Arabistan'a askeri yardım göndererek karşılık vermiştir. Kapsamlı bir hazırlık döneminden sonra ittifak devletleri, Irak'a büyük zarar vermek pahasına Kuveyt'e yeniden hürriyetini kazandırmışlardır. İttifak gücünün girişimi 16 Ocak 1991'de başlamış ve 28 Şubat'da bir barış anlaşması ile sona erdi. Irak üzerinde kesin bir askeri başarı sağlanmıştır.

Ortadoğu'nun Arap ve Arap olmayan ulusları krize kelimenin tam manası ile hazırlıksız yakalanmışlardır. Arap devletleri, krizle birlikte kendi aralarındaki problemleri çözmekten bile ne kadar uzak olduklarını göstermişlerdir. 3 Ağustos 1990'da Arap Ligi Dışişleri Bakanları işgali kınayarak derhal geri çekilme önerisinde bulunmuşlardır. Kınama oylamasının sonuçları belirgindir: 14 üye olumlu oy kullanırken (Mısır ve Suriye dahil); 5 üye çekimser kalmış (FKÖ, Moritanya, Ürdün, Sudan ve Yemen); ve sadece Libya olumsuz oy kullanmıştır. 10 Ağustosta Kahire'de toplanan olağanüstü Arap Zirvesinde Arap ulusları arasında farklılaşmalar artmıştır. Araplar işgale müdahalede zayıflıklarının farkına vararak, Körfez bölgesinde Amerikan güdümündeki

[187] Laipson, 5.

[188] Daha fazla bilgi için Ewan W. Anderson and Khalil H. Rashidian, *Iraq and the Continuing Middle East Crisis*, (New York: St. Martin's Press, 1991)

askeri güç varlığı konusunda bir uzlaşmaya varamamışlardır.[189] Arap Zirvesi uluslararası müdahaleyi meşrulaştırmak ve desteklemekten öteye bir şey yapamamıştır. FKÖ eleştiriye maruz bırakılmış, Saddam'ı ve işgali kınamaya zorlanmıştır. PNC'nin siyasi komite idarecisinin sözleri bu durumu yansıtmaktadır: "Hiç bir şekilde Kuveyt insanının topraklarına, meşruiyetlerine ve kendi geleceklerini tayine yönelik haklarını inkar etmiyorum. Ve hiçbir şekilde toprağın güçle kazanımının kabul edilemezliği prensibini inkar etmiyorum."[190]

FKÖ, Araplar ve Körfez Krizi

İşgalin ilk günlerinde FKÖ'den resmi olmayan bir dizi açıklama yapılmıştır. Filistin Kurtuluşu için Halk Cephesi (PFLP) lideri George Habbash ile Filistin Kurtuluş Cephesi (PLF) lideri Ebu Abbas birlikte işgali ve Saddam'ı methederek, bu girişimi Arap birliğini ve Arap uyanışını sağlayacak önemli bir adım olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Öte yandan hiç kimse ne Marksist Habbash'ın Kuveyt Emirinin düştüğü kötü durumdan endişe duymasını, ne de Bağdat'ta örgütlenmiş Ebu Abbas'ın patronunu eleştirmesini beklememiştir.[191]

Diğer taraftan, Arafat özellikle barış önerisinin reddedilmesi ile yüzünü Irak'a çevirmiş ve ikili ilişkileri güçlendirmeye başlamıştır. Arafat, içine düştüğü başarısızlık atmosferinde Irak'ı yegane alternatif olarak görmüş ve Saddam'ın gücünden yaralanarak İsrail'i barış masasına oturmaya ikna edebileceğini ummuştur. Saddam'ın bu yönde bir girişime eğilimi olduğunu göstermesi Arafat'ın ümidini artırmıştır. Saddam Hüseyin'in Nisan başlarında bir Arap zirvesinde İsrail ve Amerika'ya eleştirel yaklaştığı konuşmasında söyledikleri bu mantık zinciri içinde anlamlıdır:

> *Araplar öteden beri askeri ve ekonomik açılardan zayıf oldukları için İsrail'i işgal edilmiş topraklardan çıkarıp atmayı ve bir Filistin devleti kurmayı başaramadılar. Barışa yönelik Arap yaklaşımı... pan-Arap askeri ve maddi gelişimi ile desteklenmelidir.*

[189] Lesch, 36-37.

[190] Philip Mattar, "The PLO and the Gulf Crisis," *The Middle East Journal*, 48, No.1 (Kış 1994)

[191] Mattar, "The PLO...", 33.

Petrol gelirleri ile dışarıdan ziyade Arap dünyasında yatırım yapılmalı; varlıklı Arap hükümetleri fakir olanlara yardım etmeli, ve Filistin İntifada'sına yardım etmek için özel bir fon tahsis edilmelidir.[192]

Bu çerçevede Irak'ın işgal girişimi Filistinliler için hem bir tehdit, hem de bir şans olarak değerlendirilmiştir. Arafat'ın zamanını artan oranlarda Irak'ta geçirmesi bir yana, merkezini Tunus'tan Bağdat'a taşıyacağı yönündeki söylentiler yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Özellikle, FKÖ'nün Ebu Abbas grubu Arafat'ı Saddam'ın kontrolü altına alabilmek için çok çaba harcamışlardır. Muhtemelen Ebu Abbas'ın, daha önce bahsedilen, İsrail'e yönelik saldırısı da Arafat'ı barış kampından uzaklaştırmak ve ABD ile başlattığı diyaloğa son verdirmek için düzenlenmiş Irak merkezli bir harekettir.[193]

Arafat'ın Saddam ile irtibatını açıklayan başka gerekçeler de vardır. Diğer muhalif ülkelerde olduğu gibi, Arafat'ın da kriz sırasında canlanan popülist hissiyata cevap vermesi gerekmiştir. Arafat'ın popülizminin kökenleri bir parça farklıdır. Krizden önceki yıllarda ABD ile diyaloğa girme uğruna radikal Arap ve Filistinli gruplarla irtibatını kesmiş, ancak karşılığında elde edilen Amerikan ve İsrail girişimleri Arafat'ınki kadar samimi görülmemiştir.[194] 20 Haziran 1990'da Bush ABD-FKÖ diyaloğunun askıya alındığını açıklamıştır. Arafat, Filistinlilerin gözünde imtiyaz sınırlarını aştığından kredi kaybı gözle görülür boyutlara ulaşmıştır. Batı Yakası'nda gerçekleştirilen bir telefon anketine göre (Saddam'ın işgali Filistin problemi ile irtibatlandırdığı gün olan 12 Ağustos 1990'da) Batı Yakalıların %85'i Saddam'ı bir Arap kahramanı olarak değerlendirmiş, %58'i Kuveyt'i işgalini desteklemiş, %83'ü Arafat'ın Saddam'la yakınlaşmasını desteklemişlerdir.[195] Böylesine güçlü bir popülist baskıdan sonra Arafat için çok az serbest hareket sahası kalmıştır.

[192] Quandt, *Peace Process*, 392.

[193] Quandt, *Peace Process*, 392-394.

[194] Walid Khalidi, "The Gulf Crisis: Origins and Consequences," *Journal of Palestine Studies*, 20, No.2 (Kış 1991), 16.

[195] Mattar, "The PLO...," 41.

Irak ve FKÖ arasındaki yakınlaşma gün geçtikçe artmaktadır. Saddam'ın gözünde Filistin Sorunu Arap birliğini sağlamak için bulunmaz bir koz olmuştur. Ortadoğu'daki tüm emelleri için Filistin Sorunu potansiyel bir meşrulaştırma aracıdır.[196] Daha şematik bir analizle, Körfez Krizi esnasında FKÖ'nün izlediği siyaseti dört kılavuz ilke etrafında toplamak mümkündür. Bunlar aşağıda sırayla ve kısaca ele alınacaktır.

İrtibat Konusu

FKÖ, 12 Ağustos 1990'da ortaya atılan Irak iddiasını desteklemiştir. Saddam Irak'ın Kuveyt'ten geri çekilmesini, İsrail'in işgal ettiği topraklardan geri çekilmesi ile irtibatlandıran bir girişimle dünya kamuoyunu şaşkınlığa uğratmış ve FKÖ'yü ümitlendirmiştir. Filistinlilerin böylesine cazip bir teklifin takipçisi olabilecekleri çok iyi hesaplanmıştır.

O dönemde 33 aylık ayaklanma ve tamamen hiç bir şey uğruna verilen tavizlere dayalı 21 aylık FKÖ diplomasisi Filistin Sorunu açısından bir rahatlama getirmemiştir. Ek olarak, Amerikan güdümündeki ittifak güçlerinin Kuveyt'i kurtarma operasyonundaki hızları ve kararlılıkları Filistinlilerin hayal kırıklığını artırmış, bir çoğu da bu tavırda açıkça bir çifte standart olduğunu öne sürmüştür.[197] Aslında FKÖ tarafından, işgalin Filistinlilerin kurtuluşuna yol açacağına dair bir açıklama hiç gündeme gelmemiştir. Hatta bir çoğu böyle bir düşünceden uzaktır, ancak bazı noktalar Filistinlileri değişik zeminlere çekmiyor da değildir. Öncelikle, Irak'ın askeri bir güç olarak yükselişinde temel motivasyon (sadece o olmasa da) İsrail'in, özellikle Filistin Sorununa yönelik, izlediği politikaları değiştirmeye yönelik bir Arap caydırıcı gücü yaratma düşüncesidir. Öte yandan Filistinliler, İsrail'i kriz esnasında da masum görmemişlerdir, çünkü İsrail herşeyin ötesinde Irak'a yönelik Batı müdahalesinin en önemli destekleyicilerindendir.[198]

[196] George T. Abed, "The Palestinians and the Gulf Crisis," *Journal of Palestine Studies*, 20, No.2 (Kış 1991), 30.

[197] Mattar, "The PLO...," 39.

[198] Muhammed Hallaj, "Taking Sides: Palestinians and the Gulf Crisis," *Journal of Palestine Studies*, 20, No.3 (Bahar 1991), 44-45.

Özellikle ikinci argüman Filistinlilerin Kriz esnasında, neden kendi ulusal düzenlerini savunma mücadelesi içindeyken birdenbire, Saddam'ı desteklemek ile haksız bir işgal karşısında uluslararası müdahaleyi savunmak arasında gidip geldiklerini, bir çelişkiye düştüklerini açık şekilde izah etmektedir. Özetle, irtibat konusu Filistinlileri mücadelenin ortasında tutmaya çalışan yegane unsurdur.

Arabulucu Rolü

Daha önce bahsedildiği gibi Körfez Krizi üzerine özel bir FKÖ pozisyonu yoktur. FKÖ çatışmada taraf değildir ve resmi bir tavır almamıştır, ancak 10 Ağustos 1990 günü toplanan Arap Zirvesinde bir uzlaşma grubu kurulmasını önermiştir. Orada, 1973 yılında yine Kuveyt ve Irak arasında çıkan bir anlaşmazlıkta FKÖ'nün oynadığı başarılı role bir hatırlatma yapılmıştır.[199] FKÖ'nün arabuluculuk teklifleri sempati ile karşılanmış, fakat daha sonra Araplar arası iç mücadeleler FKÖ'nün böyle bir görev üstlenmesine izin vermemiştir. Bazı Filistinli grupların Saddam'ı şiddetle savunmasına karşılık FKÖ Körfez Krizi boyunca "resmi tarafsızlığını" ve uzlaşma girişimlerini sürdürmüştür. Arafat'ın zirvedeki isteksizliği kamuoyu tarafından sorgulandığında şunları söylemiştir: " Mısır başkanını İngilizce'den çevrildiği belli olan ilhamını ABD'den almış kınama kararlarını oylamaya koyduğu için itham ettim."[200]

Yabancı Müdahalesi

FKÖ'nün Körfez Krizi esnasında yabancı müdahalesine karşı ısrarlı tutumu değişmemiştir. Filistinlilerin tercihi Araplar arası problemleri kendi iç sorunları olarak değerlendirmek, uluslararası bir boyut katmamaktır. Bir uzmana göre, "Filistinliler bir Arap halkının diğer bir Arap toplumuna karşı yabancı güçleri mobilize etmesini asla meşru görmemiştir. Geçerli örnek dahil bunun bir istisnası yoktur. Bu yüzden Filistinliler Körfeze Batılı askeri müdahalesini uluslararası kolektif güvenlik ilkesinin uygulanışı olarak değil, Arap içişlerine yönelik gayri meşru yabancı

[199] Mattar, "The PLO...," 35.
[200] Mattar, "The PLO...," 35.

nüfuzu şeklinde algılamışlardır."[201] Filistinliler arasında, aynı zamanda, yabancı müdahalesinin İsrail yayılmacılığına yol açabileceği korkusu da vardır.

Arap Çözümü

Libya ve FKÖ tarafından hazırlanan 6 Ağustos 1990 barış planına göre, Kuveyt tazminat ödeyecek ve illegal petrol pompalamayı krize son vermek için durduracaktır. 10 Ağustos'ta FKÖ'nün ileri sürdüğü diğer plana göre ise bir Arap veya uluslararası barış gücü Irak askerlerinin Kuveyt'ten çekilmelerine nezaret edecek ve Kuveyt'e kendi geleceğini belirleme konusunda yardım edecektir.[202] Ancak, yeni dünya düzenin patronları Filistin girişimine aldırış etmemişlerdir.

Saddam'ın Araplara karşı stratejisi bahsedilmeye değer bir konudur. Donuk Arap iradesini uyandırmaya çalışmıştır. Ürdün ve Filistin Saddam için iki önemli test alanıdır; her ikisinde de destek toplayabilmeyi başarmıştır. Saddam Scud atakları ile Suudi halkının iradesini zayıflatmayı ve çatışmayı İsrail'e sıçratmayı hedeflemiştir. Saddam cephesinde en iyimser beklenti çatışmanın bir Arap-İsrail savaşma dönüşmesi ve böylelikle arkasında kitleleri mobilize edebilmesidir. Bir noktaya kadar, en azından halk katında, başarılı olmuş, ancak yönetim katında bir değişiklik olmamıştır. İttifakın Arap ortakları başarılarını büyük oranda ABD güdümlü müdahaleye bağlamışlardır. Daha da fazlası "Suriyeliler, Mısırlılar ve Suudiler Irak üzerine sınırlı bir İsrail müdahalesine izin verebileceklerini ortaya koymuşlardır."[203]

Saddam petrol zengini ülkelere karşı yaygın kine temas etmiştir. Onun düşüncesinde, petrol zengini ülkeler kısa vadeli finansal çıkarları için Arap dayanışmasını satmaktadırlar. Bu düşünceyle o, petrol zenginliğine ulaşmayı engellemek için çizilmiş suni sınırlar konusunu sürekli gündeme getirmektedir.[204] Kısaca-

[201] Hallaj, 43.
[202] Hallaj, 42.
[203] Lawrence Freedman, "Lessons of the Gulf War," *Asian Affairs*, 24, No.3 (Ekim 93), 276.
[204] Lesch, 33-34.

sı amacı, status quo'dan rahatsız grupları arkasında mobilize etmektir.

FKÖ, sonuçta, resmi olarak tarafsız bir tavır takınsa da eylem ve demeçleri ile "taraf" olarak değerlendirilmiştir. Ancak şöyle bir soru da akla gelmiyor değil: FKÖ ittifak güçlerine katılsaydı ne olurdu? "FKÖ ittifaka katılıp, Irak'a karşı ön saflarda savaşsaydı, Şamir'in tebriklerini göndereceğine ve işgal ettiği topraklardan çekileceğine ya da Filistin bağımsızlığını garanti edeceğine inanılabilir miydi?"[205] Önemli bir Filistinli lider ve aydın, Faysal Hüseyni'nin argümanları ile:

İzak Şamir'in bizim gözümüzdeki imajı, Saddam'ın İsrailliler arasında olduğundan daha az kötü değildir. Bunu elde tutarak, ben halkına terorist Şamir'le mücadelemizi barışçı yollarla çözme çağrısı yapan bir Filistinli olarak, aynı Filistinli halka Saddam Hüseyin'e karşı girişilen askeri müdahaleyi kabul etmelerini nasıl söyleyebilirim?

Bizim resmi pozisyonumuz pragmatik fakat ilkeliydi. Herkes için uluslararası adalet talep ediyorduk. Bu tavrın yanlış olduğuna inanmıyorum, fakat onu nasıl sunacağımızı bilmiyorduk.[206]

Filistinliler, aynı zamanda, ilk kez İsraillilerin Scudlarla vurulduğuna şahit olmuşlardır. İşgal altındaki topraklarda Scudlar umut demektir, daha da ötesi bir çeşit rövanş duygusu uyandırılmıştır.

FKÖ'nün Körfez krizi sürecindeki pozisyonu ile ilgili bütün bu açıklamalardan sonra FKÖ içindeki kurumsallaşma eksikliğine ve aydınların kriz dönemindeki başarısızlıklarına vurgu yapmak mümkündür. FKÖ içinde nepotizm, kayırma, yolsuzluk ve hizipçilik gibi arızalar uzun zamandır varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ayrıca, modern manada örgütlenme eksikliği FKÖ'nün kriz esnasında rasyonel ve hızlı karar alabilme kabiliyetini sınırlayan bir faktör olmuştur.[207] Öte yandan, Filistinli aydınlar (Edward Said ve Walid Khalidi gibi bir kaç istisna dışında) açıkça eleştirme, tartışma ve hatalara dikkat çekme görevlerini ihmal etmişlerdir. Açıklamaya çalışıldığı gibi, Filistinli tavrını "hemen Sad-

[205] Hurley, 282.

[206] "Palestinian Politics after the Gulf War...," 100.

[207] Mattar, "The PLO...," 38.

dam'ı kabul edivermek" şeklinde açıklamak olayı çok basite indirgemek gibi bir hataya yol açabilir.

Körfez Krizi ve İsrail

Körfez krizi ile İsrail'in en önemli düşmanı, çok az bir bedel karşılığı zararsız hale getirilmiştir. Kriz sonrası ortam Suriye'yi İsrail inisiyatifini kabul etmeye zorlamış ve Esad kendini bir anda 1978'de Sedat'ın içinde bulunduğu koşullar arasında buluvermiştir. Bu durum İsrail için bulunmaz bir fırsattır. İsrail, Siyonistlerin nihai hedefine çok yaklaşmıştır: tarihi yurtlarında güvenli bir Yahudi devleti.[208]

ABD, İsrail müdahalesine yönelik endişesini kriz boyunca sürdürmüştür. Bu korku Tel Aviv-Hayfa kıyı şeridine yağan Scudlarla artmıştır. Böylelikle, Likud cephesinin müdahale için dört geçerli sebebi olduğu öne sürülmüştür:

1- *Scud'lar uçakları vuramadıkları için, onları avlamak zararsız bir spordu ve Irak hava gücü mağlup edilmiş ve gizlenmekteydi.*

2- *Irak radarı ve füze mevkileri hali hazırda imha edilmişti ve Bağdat'ı bombalamak en fazla bir savaş göreviydi.*

3- *Likud için köşede oturmak ve savaşa davet edilmemek tam manası ile rahatsızlık vericiydi. ABD kongresinden İsrail'in bölgede Amerikan çıkarları için vazgeçilmez ve hayati bir müttefik olduğunu söyleyip aldıkları milyarlarca doları İsrail'in olağanüstü askeri gücünü kurmak için harcamışlardı. Şimdi Ortadoğu'nun ilk büyük savaşında dışarıda kalmaları, emredilmese de, rica ediliyordu.*

4- *İsrail ordusunun Scud ataklarına karşılık verme isteğinin sebebi Ürdün'ü kendileri ile savaşa çekebilmekti... İsrail ordusu, Likud'un kendilerine ait olduğunu söylediği Batı Yakası ve Gazze'den 1.500.000 Filistinliyi Ürdün'e sürebilirdi.*[209]

Bununla beraber Amerikan hükümeti İsrail'i arkasına alarak İsrail yanlısı politikacıları mobilize etmiş, öte yandan, İsrail'i savaş dışı tutarak Arap desteğini kazanmıştır. Ayrıca, Likud partisinin bu kadar ciddi savaşa müdahale isteğine rağmen dışarıda

[208] *Pursuing Peace*, 28.

[209] Hurley, 282-283.

kalmasını daha yakından analiz eden birisi üç faktörün etkili olduğunu görebilir. Öncelikle, İsrail'in savaş dışı kalması ABD güdümlü ittifakın uzun ömürlü olmasını sağlamıştır. ABD'nin İsrail'in müdahalesi halinde gündeme gelebilecek olan sürpriz bir Arap kararına tahammülü yoktur. İkinci olarak ise İsrail'in hava gücünün tanınma sinyallerini vermek istemeyişi savaş içinde önemli teknik hatalara sebep olabilecek bir durumdur. Son olarak ise Başkan Bush, İsrail'i savaş dışında kalması halinde elde edeceklerinin daha fazla olacağına ikna etmiş bulunmaktadır.[210]

Bölgede savaştan ekonomik, siyasi ve askeri olarak en fazla İsrail yararlanmıştır.[211] İsrail savaş sonrası dönemde zaman harcamadan meyveleri toplamaya başlamıştır. ABD İsrail'e Körfez savaşındaki tutumundan dolayı 650 milyon dolar yardım vermeyi kabul etmiştir.

Sonuç Yorumları

Körfez savaşının barış sürecine etkisi daha çok, açıklanmaya çalışıldığı gibi, barış sürecinin taraflarına etkisi şeklinde gerçekleşmiştir. FKÖ, Filistin halkının resmi temsilcisi, Batı sempatisinden uzaklaşmıştır. İntifada ile dalga dalga yayılan Filistin haklı imajı erozyona uğramıştır. Ek olarak, Filistinliler, Arap Dünyası'nın büyük bir kısmının desteğini de kaybetmişlerdir. Maddi ve ekonomik kayıpları ise önemli oranda fazladır.[212]

Irak'ın başarısızlığı Filistinliler için ciddi bir bunalım yaratacaktır: Kuveyt yıllardır ülkesinde çalışan 300.000 Filistinliyi sınırdışı edecektir. Bu sürmenin manası topraklara daha az işçi geliri gelmesidir. Körfez ülkeleri FKÖ'ye fon ödemesini durdurmak için meşru bir sebep bulmuşlardır.[213] Irak'ı desteklediğini düşündükleri FKÖ'yü cezalandırmak için dikkatlerini Hamas üzerine çevirme yönünde tavır koymuşlardır. FKÖ dünyanın bir çok yerinde ve bazı Arap ülkelerinde temsilciliklerini kapatmak zorunda kalacaktır. Filistinliler, özellikle içeridekiler ve göçmenler,

[210] Hurley, 283-284.

[211] UN, DFPR, *Eight United Nation..*, 2.

[212] Ken Matthews, *The Gulf Conflict and International Relations*, (London: Routledge, 1993), 214.

[213] Daniel Williams, "Dateline Tunis: PLO R.I.P.?" *Foreign Policy* No.90 (Bahar 1993), 161.

açıkça FKÖ ve Arafat'ı eleştirmeye başlamışlardır. FKÖ açısından 1991 ortalarında gelinen nokta hiçte iç açıcı değildir.

İşgal altındaki topraklarda, kriz süresince Arafat'ın takındığı tavrın Filistin halkına çok pahalıya mal olduğu düşüncesi hakim olmuştur. İntifada çok zor bir boyuta taşınmış ve ilk kez FKÖ kontrolünden çıkma tehlikesi belirmiştir. Arafat'ın liderliği tehlikeye girmiştir. ABD güdümündeki koalisyonun Arap üyeleri ve bazı Filistinli liderler açıkça Arafat'ın liderlikten uzaklaştırılmasını talep etmişlerdir.

Tüm bu gelişmelerden sonra, Filistinlilerin dayanma güçleri iyice azalmış ve her çeşit dış etkiye karşı savunmasız bir hale gelmişlerdir. Eğer soğuk savaş sonrası gelişmeleri de denkleme katılırsa sadece Filistinlilerin değil, İsraillilerin de özellikle ABD'den gelecek tekliflere karşı bağışıklıkları önemli oranda azalmıştır.

IV
KISMİ ÇÖZÜM ARAYIŞI VE ÇÖZÜMÜN ORTAYA ÇIKIŞI

MADRİD KONFERANSI

Madrid'e Uzanan Yol

Bir önceki bölümde bahsedildiği gibi Körfez Savaşı sonrasında oluşan atmosfer, dünya siyasetinin rotasını belirlemeye aday ABD'nin Dışişleri Ortadoğu ekibi tarafından barış için uygun vasat olarak algılanmıştır. Irak başarısızlığı Arap-İsrail çatışmasına askeri bir çözüm bulunamayacağına en radikal Arapları dahi ikna etmiştir. Filistin Sorunu için de aynı olgu geçerli gözükmektedir. Bu durum aslında, Filistinlilerin Körfez Savaşı esnasında dramatik sonuçlarını farkedebildikleri hayal ve gerçek arasındaki ayırımdan başka bir şey değildir.

Daha ötesi, Araplar ve Filistinliler, Filistin Sorunu'nun dünya sahnesinde öneminin azalması ile geri planda kalmışlardır.[214] Filistinlilerin direnecek güçleri kalmamış ve uluslararası arenada güçlü destek bulabilecek diplomatik çözümlere karşı daha önce olmadığı gibi zayıf duruma düşmüşlerdir. Böylesine bir manevranın en önemli adayı o günün konjonktüründe ABD ve onun temsilcileridir.

Körfez Savaşı ertesindeki dönem ABD'yi geçmişte olmadığı kadar etkili bir diplomatik konuma yerleştirmiştir.[215] ABD kriz sonrasında barış süreci çerçevesinde -Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan dahil- Arap ülkelerinin önemli bir bölümünün desteğini

[214] Ian J.Bickerton & Carla L.Klausner, *A Concise History of Arab-Israeli Conflict*, (New Jersey: Prentice Hall, 1995), 257. Yugoslav Federasyonunun dağılması ve Bosna'da şiddetin artması, Çözülen SSCB'den sonra Ermenistan ve Azerbaycan'daki savaşın tırmanması gibi sorunla dikkati Filistin Sorunu'ndan uzaklaştırmıştır.

[215] Quandt, *Peace Process*, 396.

sağlayabilme şansı elde etmiştir. Bu durum 1974'ten sonra ulaşılamayan bir gelişmedir.

Önemli bir tartışma konusu, savaş ertesi dönemde Suriye lideri Esad'ın barış sürecindeki rolü ile ilgilidir. Batıda tanındığı kadarıyla Esad, kötü bir adam ve potansiyel bir tehlike olması bir yana herhangi bir barış girişimine katılmada isteksiz görünmektedir. Suriyeliler devamlı surette bir uluslararası konferans üzerinde ısrar etmelerine karşılık Golan Tepelerini kendilerine geri verecek herhangi bir anlaşmaya rıza göstereceklerinin sinyallerini de vermekten geri durmamışlardır. Suriye, krizden kârlı çıkan ittifak üyelerinden biri olsa da, Sovyetler Birliği'nin dünya siyasetinde azalan önemi ile kendi ayakları üzerinde durmak zorunda kalmasının getirdiği problemleri tam olarak aşamamıştır. Esad, daha önce üzerinde durulduğu gibi, Sedat'ın geçmişte oynadığı rolün 1990'lardaki adayı olmuştur.

Suriye'nin ABD açısından önemli bir ülke olmasının sebebi biraz da barış sürecinin geleceğini etkileyebilecek potansiyele sahip olmasında aranmalıdır. Amerikan yönetimi Suriye'nin "barış tacirleri sınıfına" katılması ile İsrail'in barış konferansına katılmaya ikna olacağını düşünmektedir. Diğer türlü Şamir'i etrafında Filistinlilerin olduğu bir masaya getirmek çok zor olacaktır. Suriye'nin barış görüşmelerine giden yolda en büyük engeli Golan Tepeleri problemidir. Esad'ın muhtemel bir barışın nasıl olması yönündeki tavrı ikinci önemli sorundur. Esad topyekün ve genel bir çözüme karşıdır ve ona göre barış aşamalı olarak gerçekleştirilmelidir.[216] Baker'ın gayreti önemli ölçüde, İsrail-Suriye görüşmelerinin anahtarı olan, Golan Tepeleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. En sonunda Şamir şu açıklamayı yapmıştır:

> *Barış hakkında, barışın yolları hakkında, ekonomik işbirliği hakkında konuşabiliriz... Bütün Arap devletleri ile koşulsuz anlaşmaya hazırız- fakat ondan fazla hiçbir şeye... Suriye'nin Golan Tepelerinden çekilmemizi istemeye hakkı var... Suriye bize sorarsa çekilmeye razı olmadığımızı söyleyeceğiz.*[217]

[216] Alasdair Drysdale & Raymond A.Hinnebusch, *Syria and the Middle East Peace Process,* (New York: Council on Foreign Relations Press, 1991), 202.

[217] Smith, 312.

Bu açıklamanın Suriye açısından önemi fazla değildir. Ancak, şöhretinin çok büyük bir kısmını toprağa bağlılığından elde eden Şamir için önemli bir adımdır. Sonuçta Esad'ın, Bush'un Sonbaharda bir barış konferansı toplanması yönündeki çağrısını içeren mektuba olumlu cevap vermesinde Şamir'in tavrından çok ABD'nin kararlı tutumunun etkisi olduğu gözükmektedir. Her şey bir yana, Suriye'nin kabul kararı kapsamlı bir barışa yönelik beklentileri artırmıştır.[218]

ABD için bir muamma olarak kalan ikinci adam Şamir'dir. Körfez krizi esnasında müdahale etmeme politikası ile gözle görülür bir güven kazanmasına rağmen ABD taleplerine karşı direnci oldukça azalmıştır. Özellikle savaş anında İsrail'i korumaya ve daha sonra uğradığı zararı karşılamaya yönelik Amerikan girişimleri, Şamir'e ABD yönetimine "hayır" diyebilme alternatifini bırakmamıştır. Şamir'i, bununla birlikte, Madrid'de anlaşma masasına oturmaya sevkeden tek sebep ABD baskısı değildir. Onun düşüncesinde, Arap devletleri ile masaya oturma İsrail'e meşruluğunu kazandıracak en kolay yoldur.[219] Öte yandan Şamir, Sonbahar erken döneminde, ABD'den 10 milyar dolarlık borç garantisi isteyerek hassas atmosferi sömürme gayretine içine girmiştir. Bu talebin özelliğini artıran unsur, Washington'daki İsrail Büyükelçisinin İsrail'in bu parayı yeni yerleşim birimleri kurmak için istediğini ilan etmesi olmuştur. Yerleşim konusu daha önce tartışıldığı gibi çelişkili bir konudur. ABD'de, ne Bush, ne de Baker barışa yönelik esaslı bir tehdit olarak algıladıkları yeni yerleşim birimlerinin destekçileri olarak hatırlanmak istememişlerdir.

Aslında, İsrail'in işgal altındaki topraklarda yaşayan Filistinlilerle gerçekleştirilecek herhangi bir anlaşmadan kaybedeceği bir şey yoktur. Şamir, hali hazırda, topraklardaki ılımlılarla diyalog isteğini gündeme getirmiştir. Şamir'in esas problemi Suriye ve Golan Tepeleri tartışmaları ile ilgilidir. Şamir'in toprağa bağlılığı ters yönde esen güçlü rüzgarlara rağmen zayıflamamıştır. 24 Temmuz 1991'de şunları söylemiştir:

Toprağa dayalı uzlaşmalara inanmıyorum. Ülkemiz çok küçüktür. Toprak tüm hayatımızla-güvenlik, su, ekonomi- irtibatlıdır.

[218] Drysdale and Hinnebusch, 200.

[219] Bickerton and Klausner, 258.

Sonsuza kadar bütün yurdumuza bağlı kalacağıma tüm kalbimle inanıyorum. Barış ve güvenlik birbirini izler. Güvenlik, toprak ve yurt özdeştirler.[220]

Görünen Şamir'in anlaşma masasına geri çekilme yönünde herhangi bir önşartı kabul etmeden geleceğidir. 1991 Ağustosunda Amerikan yönetiminin uluslararası konferans toplanması yönündeki girişimini şartlı olarak kabul ettiğini ilan etmiştir.

Filistin tarafından ise FKÖ, çözümün Filistin halkının temel hakları ve arzularını temel alması gerektiğini vurgulamıştır. FKÖ saflarından bir uzmanın görüşüyle:

... İsrail liderlerini ve halkını zorlayan problem: Filistinli düşmanı yok etmek mi istiyorlar yoksa bir çözüme mi ulaşmak istiyorlar (karar veremiyorlar), buna sadece bizim temsilcilerimizle, FKÖ ile, ve onun başındaki Yaser Arafat'la görüşerek ulaşabilirler... O Filistinlilerin liderliğini temsil eden kişidir, eğer barışa ulaşmak istiyorlarsa er ya da geç onunla görüşmek zorunda kalacaklar.[221]

Filistinli uzman aslında çok önemli bir konuya dikkat çekmektedir. Hem Filistinliler, hem de Baker için bir diğer önemli sorun barış sürecinde Filistinlilerin temsiline kabul edilebilir bir formül bulabilmektir. Şamir FKÖ temsilcileri ile görüşmeme tavrında kararlı görünmüştür. 1988 yılında İsrail'in Filistinliler tarafından tanınması sürecinde bir kez daha ispatlandığı gibi, Filistin halkının meşru temsilcisi FKÖ'ye yönelik katılık Filistin Sorunu'nun dünyada kabul edilmiş genel dinamiklerini kavramaktan çok uzak bir davranıştır.

Temsil problemi, Filistinlilerin içinde bulundukları zor durumdan faydalanılarak, FKÖ'nün devre dışı bırakılması ile çözülmüştür. 1980'lerin sonlarında görüşmecilerin isimlerini FKÖ'nün belirleyeceği, ancak adayların Mısır tarafından açıklanacağı bir sistem üzerinde anlaşılmıştır. Fakat, konferanstan önce, Ürdün-Filistinli ortak delegasyonunu öngören yeni bir formül kabul edilmiştir. Gerçekte, FKÖ'nün dışlanması sadece İs-

[220] Quandt, *Peace Process*, 402.

[221] Faissal Husseini, "The Prospects of Dialogue: Accepting the PLO," der. Haim Gordon ve Rivca Gordon, *Israel/Palestine: The Quest for Dialogue*, içinde, New York: Orbis, 1991), 34-35.

rail'in değil, aynı zamanda FKÖ'nün tesirini azaltmak isteyen ABD'nin de tercihidir.[222] Amerikan yönetimine göre "içeridekiler", sürgündeki Filistinlilerden daha ılımlı ve rasyoneldirler. Ancak gözden kaçırdıkları önemli bir nokta "içerideki ılımlı" bir Filistinlinin satırlarından okunabilmektedir:

James Baker'la görüşmemiz esnasında bir an bize 'bir devletten az ve otonomiden fazla bir şey elde edeceksiniz' dedi. Biz cevap verdik: 'Sloganları değiştirmek değil, fakat (sorunun) özünü tartışmak istiyoruz. Bu (Filistinli) varlığına gelince, dünya etrafına dağıtılmış ve parçalanmış Filistinlilerin geri dönme hakkını tatbik edebilecek mi? Eğer öyleyse, konuşabiliriz, çünkü içeri ve dışarı arasındaki bağların gerçekliğini kabul etmiş olacaksınız. Eğer diğer türlü ise, bize bir mevcudiyet garanti etseniz, hatta bu mevcudiyet bir devlet olmuş olsa bile dışarıdaki Filistinliler geri dönüş haklarından mahrum oldukları için reddedeceğiz.[223]

Amerikan yönetiminin temsil konusunda gözardı ettiği üç temel nokta vardır. Öncelikle, ılımlıların arkasında çok az bir kitlesel destek olduğu gözlenmektedir. İkinci olarak ise sol endeksli ya da İslamcı gruplar, FKÖ liderlerinden daha radikal olagelmişlerdir. Son nokta ise FKÖ'nün ılımlıları oyuna dahil etmek için gerekli olduğudur.

Faysal Hüseyni 22 Ekimde temsil ekibini ve kendisinin de dahil olduğu danışma grubunu ilan etmiştir. İsrailliler, FKÖ ile diyaloğa geçmediklerini ve Doğu Kudüs'e diğer işgal altındaki topraklarla aynı statüyü vermediklerini bir kez daha vurgulama ihtiyacı hissetmişlerdir.[224]

Barış konferansının en fazla yükünü çeken iki kişi ABD Başkanı Bush ve Dışişleri Bakanı Baker olmuştur. Başkan Bush ülkesinde ve dışarıda emsalsiz bir popülarite ile karşı karşıya kalmıştır. Arap-İsrail barışını gerçekleştirme girişimleri dünya sahnesinde ciddi bir sorunla karşılaşmamıştır. Bununla birlikte, yeni barış sürecindeki girişimleri ile bir çelişki gündeme gelmiştir. ABD niçin, özellikle soğuk savaş sonrası dönemde, Arap komşular ile İsrail arasında çözülmesi zor kompleks sorunların arasına

[222] Quandt, *Peace Process*, 396.

[223] *Palestinian Politics after...*, 107.

[224] Quandt, *Peace Process*, 403.

girmektedir?[225] Bu sorunun cevabı soğuk savaş sonrası dönemin gerçeklerinde aranmalıdır. Körfez Savaşı'ndan sonra Amerikan kamuoyunun kendi askerlerinin, kesinlikle ihtiyaç duyulmadığı koşullar haricinde, Ortadoğu'da bir gün daha kalmasına toleransı olmadığı ortaya çıkmıştır. Rusya yapamayacağı, ve Amerika da etkin bir rol oynamayacağı için, Ortadoğu ülkeleri kendi sorunları ile karşı karşıya kalmak zorunda kalacaktır.[226] Amerika'nın azalan ekonomik gücü de denkleme ilave edildiği zaman, Ortadoğu'da bölgesel düzen ve barışın önemi gün yüzüne çıkmaktadır. Kısaca, Amerikan yönetiminin amacı mümkün olan en az ABD müdahalesini -ve parasını- gerektirecek barışçı bir bölgesel çevre kurmaktır. Bu amacı gerçekleştirmek üzere, Baker, Ortadoğu bölgesine bir dizi gezi düzenlemiştir. Bush amaçlarını 6 Mart 1991'de Amerikan kongresinde şu şekilde açıklamaktadır:

> *İsrail ve Arap devletleri ile İsrail ve Filistinliler arasında mesafeyi kapatabilmek için elimizden geleni yapmalıyız... Kapsamlı bir barışa... barış için toprak prensibinden hareketle ulaşılabilir. Bu ilke İsrail'in güvenliği ve tanınmasının sağlanması ve aynı zamanda Filistinlilerin meşru hakları için yorumlanabilir. Diğer türlü adalet ve güvenlik arasındaki çelişkiye düşülecektir. Arap-İsrail çatışmasına bir son vermenin vakti geldi.*[227]

Baker ve üst seviyedeki danışmanlarının gözünde Ortadoğu'da ilgilenilmesi gereken üç mevzu vardır. Öncelikle, bölgedeki tüm devletlerin güvenlik sorununa yönelik hassasiyetleri artırılmalıdır. İkincisi, Ortadoğu'da uzun vadeli istikrar için bölgesel ekonomik dengenin sağlanması yönünde ciddi gayretler sarfedilmesi gerekmektedir. Üçüncüsü, sürekli ve kendi sorunlarını çözebilen uzlaşma sürecinin sağlanmasıdır. Amerikan yönetimi girişimleri ile yukarıdaki ilkeler doğrultusunda elinden gelenin en iyisini ortaya koymaya çalışmıştır.[228] Bu noktada Camp David ve Madrid konferanslarının farklılıkları üzerinde durmak yerinde bir tercih olacaktır. Bir fark yoksa, niçin aradaki onüç yıl harcan-

[225] Quandt, *Peace Process*, 397-398.

[226] Bernard Lewis, "Rethinking The Middle East," *Foreign Affairs*, 71, No.4 (Sonbahar 1992), 108-109.

[227] Quandt, *Peace Process*, 399.

[228] Alfred Leroy Atherton, Jr., "The Shifting Sands of Middle East Peace," *Foreign Policy*, No.86 (Bahar 1992), 122-123.

mıştır? Değişiklikler İntifada, soğuk savaş sonrası dönem ve Körfez krizinin şekillendirdiği uzlaşma çevresinin dönüşümü ve evriminde aranmalıdır.

Madrid Konferansı

Madrid Konferansının ortak sponsorları, Bush ve Gorbachev, Arap Devletleri, İsrail ve Filistinlileri doğrudan görüşmeler yapılması amacıyla konferansa davet etmişlerdir. İsrail, Ürdün, Filistinliler, Suriye ve Lübnan konferansa katılmaya karar vermişlerdir. Katılım sadece bu devletlerle sınırlı değildi: aynı zamanda Avrupa Topluluğu, Mısır, Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahrain, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Fas, Tunus, Cezayir ve Moritanya bu sürece iştirak etmişlerdir.

Açılış oturumundan sonra, taraflar biraraya gelmiş ve birbirlerinin görüşlerini anlamaya çalışmışlar, ayrıca bütün uluslararası toplantılarda gereken işleyişe dair kuralları belirlemişlerdir. Konular esas hatları ile toprak, barış ve güvenliktir. Taraflar kapsamlı bir barış için bu üçünün birbirinden ayrılamaz unsurlar oldukları üzerinde uzlaşmışlardır. Hazırlık çalışmalarından sonra, 1 Kasım 1991'de Kraliyet Sarayında, ABD Dışişleri Bakanı açılış konuşmasında takip eden şu açıklamayı yapacaktır:

> *...Bu tarihi fırsatı değerlendiremezseniz, bölgeniz dışında kimse sizi ayıplamayacak. Siz şimdi komşularınızla doğrudan görüşmelere girerek barış yapma hedef ve sorumluluğunu omuzladınız. Bu sürecin devam ve başarısı sizin elinizde. Dünya her birinizden barıştan yana tercih yapmanızı bekliyor.*[229]

Bu kez Washington, arabulucu rolünden çok toplantı düzenleyicisi rolündedir. Bu süreç içerisinde katılımcılar önce Aralık 1991'de Washington'da, tekrar Ocak ve Martta ve bir kez de Nisan 1992'de biraraya getirileceklerdir. Amerikalılar bütün süreç boyunca Arapların ısrarına rağmen daha aktif bir konum üstlenmemişledir. Araplara gelince katılımcılar içerisinde genel zayıflıkları ve iç bölünmeleri dolayısı ile en kararsız taraf olmuşlardır.[230]

[229] Secretary Baker Middle East Peace Conference Opening remarks at the Middle East Peace Conference, the Royal Palace, Madrid, 1 Kasım 1991, *Dispatch*, 3, No.4A, Supplement, No.2 (Şubat 1992), 10-14.

[230] George T. Abed, The Palestinians in the Peace Process: The Risks and the Opportunities," *Journal of Palestinian Studies*, 22, No.1 (Sonbahar 1992), 7.

Konferans bir kaç kırılma noktası içermiştir. Öncelikle, 1970'deki kısa ömürlü Cenevre Konferansındaki görüşmelerden sonra ilkti ve İsrail ile hem Arap ülkeleri, hem de Filistinlilerin problemlerini çözmeyi amaçladığından daha geniş bir çerçeve sunmuştur. İkinci olarak Filistinliler, Ürdün ile ortak delegasyon şemsiyesi altında gerçekleşse de uzlaşma masasına bağımsız bir taraf olarak oturma hakkını elde etmişlerdir.[231] Sonuncu kırılma noktasına gelince, Arap devletlerinin doğrudan masaya oturması ile Arapların gözünde İsrail tabusunun yıkılması açısından önemli bir gelişme olmuştur.[232] İkili görüşmeler esnasında tartışılan özlü konular yeni Konferansın önemini ispat etmiştir. İkili görüşmeler bir anlamda geçmişin problemlerinin konuşulması demektir. İsrail, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistinliler arasındaki doğrudan görüşmeler Madrid Konferansının 3 Kasım 1991'de açılışından hemen sonra başlatılmıştır. Bu görüşmeler dört ayrı ikili görüşme şeklinde gerçekleştirilecektir. İlk üçü İsrail ve üç Arap ülkesi arasında barış anlaşmasına ulaşabilmek için düşünülmüştür. İsrail ve Filistinliler arasında yapılan görüşmeler ise işgal altındaki topraklara otonomi sağlanması gibi daha karmaşık problemleri çözmeye amaçlamıştır. (Bkz., Şekil 1) İlk iki aşamayı, konferansın açılış oturumu ve ikili görüşmeleri, çok taraflı görüşmeler izlemiştir. Üçüncü aşama, Moskova'da tüm üyelerin hazır bulunacağı genel konferanstan iki hafta sonra gerçekleştirileceği planlansa da, Sovyetlerdeki dramatik gelişmelerin etkisi ile 28 Ocak 1992'ye ertelenmiştir.

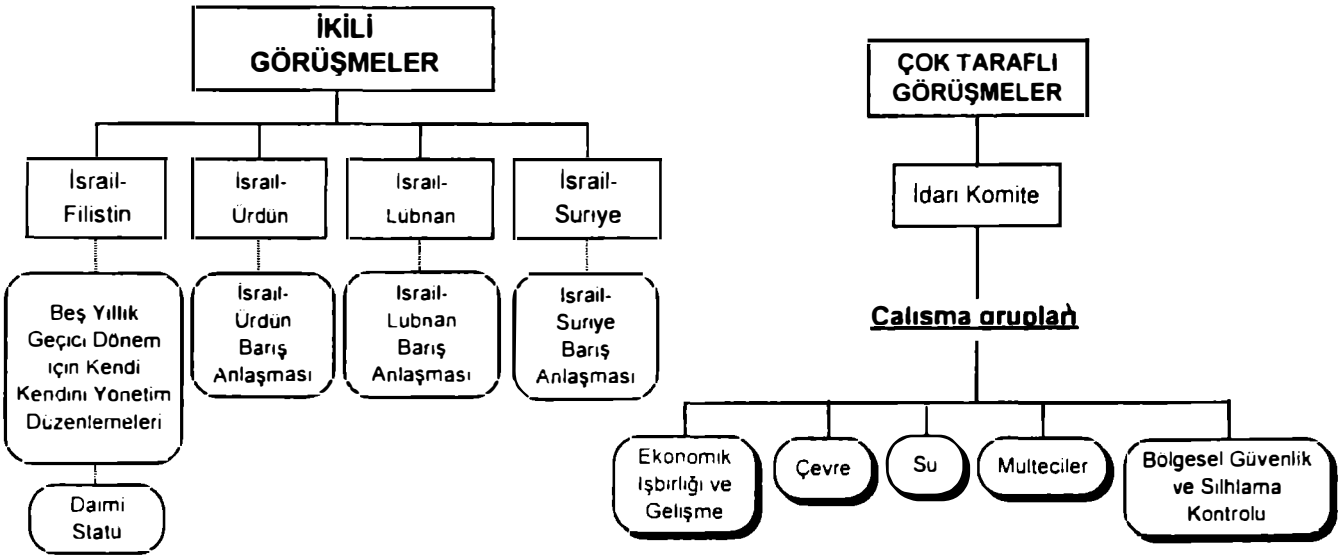
Barış sürecinin çok taraflı görüşmeler aşaması bölgesel ve bölge dışındaki tarafları biraraya getirerek bölgenin problemlerine daha geniş çerçeveli bir yaklaşım sağlayabilmeyi amaçlamıştır. "Çok taraflı görüşmeler, gerilim ve istikrarsızlık unsurları olan bölge problemlerini çözebilme yolunda ikili görüşmelerin önemli bir tamamlayıcısıydılar. Bu konuşmalar medyanın ilgisini daha az çekse de, Ortadoğu'nun şeklini değiştirme potansiyeline sahiptiler."[233] (Bkz., Şekil 1).

[231] Alfred B. Prados, *Jordan: US Relations and Bilateral Issues*, CRS Report (Foreign Affairs and National Defense Division, 1993), 7.

[232] Herbert C. Kelman, "Acknowledging the Other's Nationhood: How to Create A Momentum for the Israeli-Palestinian Negotiations," *Journal of Palestine Studies*, 22, No.1 (Sonbahar 1992), 19.

[233] Edward P. Djerejian, *Dispatch*, 4, No.43 (10/25/93), 744-748.

MADRİD ÇERÇEVESİ

Kaynak Israel Ministry of Foreign Affairs, *The Middle East Peace Process: An Overview*, (Jerusalem: Information Division: 1994), 6.

Şekil 1

Çok taraflı görüşmeler bölgenin geleceğinde büyük önemi olan konular üzerinde odaklanmış beş çalışma grubundan oluşacaktır: su, çevre, ekonomik gelişme, mülteciler, ve silahlanma kontrolü ile güvenlik. Filistinliler, İsrail, 11 Arap ülkesi ve bölge dışından Avrupa Devletleri, Kanada, Japonya ve BM çok taraflı görüşmelerin katılımcıları olmuşlardır.[234] Filistinliler açısından işgal altında yaşamanın ve meşru siyasi hakları icra edememenin bedeli görüşmeler esnasında açıkça ortaya çıkmıştır. Filistinli katılımcılar, İsrail'in kriterlerine göre seçilmiş ve manevra sahaları sınırlanmıştır. İsrail yerleşim birimleri kurulmasının dondurulması ve barış için daha fazla toprağın tartışma masasına getirilmesi taleplerine karşı inatla direnmiştir.

Tarihi çözüme gidecek yolda daha fazla ABD ve AT müdahalesine ihtiyaç olduğu gün geçtikçe daha fazla açıklık kazanmaktadır.[235] Ancak Avrupalılar ve Amerikalıların kalıcı bir barışın nasıl olacağı konusunda henüz net bir fikirleri yoktur.

Görüşmelerin önemine rağmen, taraflar herhangi bir somut ilerleme gerçekleştiremeyeceklerdir. Filistinliler ve İsrail arasındaki beş raundluk görüşme dizisinde, Rabin'in zaferinden önce, gözle görülür bir sonuç ortaya çıkmamıştır. İsrailliler ülkeyi 1977'den bu yana yöneten Likud Partisinin idaresine 3 Haziran seçimleri ile son vermişlerdir. Rabin seçim zaferinden sonra tüm dünyaya bizzat barış sürecini gözeteceğini duyurmuştur. Barışa yönelik samimiyetini ortaya koymak için Batı Yakası'ndaki 6000 evlik yeni bir projeyi iptal etmiştir. FKÖ cephesinden bir yetkili Rabin hakkındaki düşüncelerini şu sözlerle açıklamakta:

Filistinliler, Rabin İşçi Partisi adayı seçildikten beri onun hakkında karışık duygulara sahipler. Şamir'in devredışı kalmasının hoş tadının ötesinde, Rabin'in zaferinin barış masasında ilerleme için ihtiyaç duyulan ekonomik yaptırımların -Amerikalılar tarafından- erken bir tarihte kaldırılmasına yol açacağından korkuyorduk.[236]

---

[234] Robert H. Pelletreau, *Dispatch*, 5, No.16 (4/18/94), 219-222.

[235] Morning in Madrid, *Nation*, 253, No.18 (11/25/91), 655-657.

[236] "Reflections on the Peace Process: An Interview with Nabil Shaath", *Journal of Palestine Studies*, 22, no.1 (Sonbahar 1992), 71.

FKÖ görevlisinin bakış açısından da okunabileceği gibi Filistinlilerin Rabin ile ilgili şüpheleri devam etmektedir. Rabin FKÖ'nün görüşmelerdeki rolünü biliyordu. Rabin'in düşüncesinde FKÖ, Filistinlileri motive eden esas unsurdur ve yakın gelecekte FKÖ ile doğrudan diyaloğa geçmeyi hedeflemektedir.

Görüşmelere dönersek, çok taraflı görüşmeler sırasında da bir gelişme olmamıştır. Filistinliler, İsrail ve Arap komşuları ile biraraya gelip bölgesel konuları tartışmanın kendilerini çok ilgilendirmediğine karar vermişlerdir. Hayal kırıklığının esası çok taraflı forumda mülteciler sorununun tartışılmasına yönelik İsrail tavrıdır. Filistinlilerin amacı İsrail ile mültecilerin nihai statüsü hakkında bir ikili görüşme yapmaktır. Sonuçta, Filistinliler Moskova oturumuna katılmamışlar ve İsrailliler de işgal altındaki toprakların dışından katılımcıların olduğu mülteci ve ekonomik sorunlarla ilgili komitelerin toplantılarına katılmayarak boykot etmişlerdir.[237] Rabin'in zaferinden sonra her iki tarafın delegasyonu daha üretken bir tavır almalarına rağmen hedeflenen noktadan çok uzaktırlar. Arafat 1992 yılı Filistin halkları ile dayanışma gününde aynı çözümsüzlüğün üzerine durmuş ve "bir yılın barış adına hiçbir gelişmeye şahit olunmadan geçirildiğine" değinmiştir.[238]

Partilerin görüşmelerdeki başarısızlıklarının önemli bir sebebi pragmatizm eksikliğidir. Muhtemelen görüşmelerin en önemli cephesi geçici dönem kendi kendine yönetim düzenlemeleri konusunda bir anlaşmaya varılması konusudur. İsrail'in otonomi önerisi Şubat-Mart 1992'de ikili görüşmelerin dördüncü raundunda masaya gelmiştir. İsrail önerisi, Geçici Dönem Kendi Kendini Yönetim Düzenlemeleri (ISGA), Filistinlilere idari, yargı ve güvenlik ile ilgili konularda çok sınırlı bir otorite vermektedir. Diğer bir deyişle, İsrail kapsamlı bir otonomi teklifinden ziyade, bazı sivil fonksiyonları devretmeyi planlamıştır.[239] Beşinci raund ve sonrasında Rabin ciddi öneriler sunmuş, ancak özünde hepsinin aynı olduğu anlaşılmıştır. İsrail bütün önerile-

[237] *Pursuing Peace...*, 33.

[238] UN, DFPR, *Special Bulletin on the Commemoration of the International Day of Solidarity with the Palestinian People 1992*, 6.

[239] Raja Shehadeh, "Negotiating Self-Government Arrangement," *Journal of Palestine Studies*, 21, No.1 (Sonbahar 1992), 71.

rinde Filistinliler için işgal altında sınırlı otorite teklif etmektedir. Tahmin edilebileceği gibi öneriler Filistinliler tarafından reddedilmiştir. Aslında, Filistinlilerin geçici dönem düzenlemeleri Ocak 1992'de kamuoyuna duyurulmuştur. Ayrıntılı bir plan daha sonra, 3 Mart 1992'de Washington'da İsrail delegasyonuna sunulmuştur. Filistin önerisi, Filistin Geçici Dönem Kendi Kendini Yönetim Düzenlemeleri (PISGA), yargı, adalet ve güvenlik konularında tüm inisiyatifi Filistinlilere kaydırmaktadır. Filistin önerisi tüm Batı Yakası ve Gazze'yi kuşatan teklifler içermektedir.[240] İçerideki liderler kötüleşen ekonomik durumla meşruluklarını ve desteklerini kaybetmeye başlamışlardır.[241] Ara dönem düzenlemeleri Baker'ın söylediği gibi "otonomiden fazla, devletten az" bir şeydir.* Filistin önerisi işgal altındaki topraklarda inisiyatifi ele alabilmek için bir seçim yapılmasını gündeme getirmektedir. Filistin delegasyonundan bir uzmanın sözleri ile İsrail ve Filistin önerilerine bakacak olursak:

...Filistinlilerin ve İsraillilerin (planlarındaki) farklılıklar otorite üzerinde merkezlenmekte, toprak üzerinde ve yasama üzerinde egemenlik ile toprak ve doğal kaynaklar üzerinde egemenlik hakkının olmaması. Süregelen kanunların yürürlükte kalmasını istiyorlar: bizim sahip olmamızı istedikleri konsey hiçbir yasama hakkına sahip olmayacak. Bu yüzden genel seçimler sonrasında kurulacak geçici dönem hükümetine karşılar. Öte yandan biz işgal otoriteleri tarafından değil doğrudan halk tarafından seçilmiş bir hükümet istiyoruz. Yasama gücü üzerinde ısrarlıyız, çünkü bu güçlerin İsrail askeri yetkililerinin elinde kalmasını istemiyoruz.[242]

İsrail, Filistinlilerin önerisini bağımsız bir devlet kurma yolunda bir aldatmaca olduğu iddiası ile reddedecektir. Hem İsra-

[240] Emile A. Nakhleh, "Palestinians and Israelis: Options for Coexistence," *Journal of Palestine Studies*, 22, No.2 (Kış 1993), 15 ve Jerome M. Segal, "Strategic Choices facing the Palestinians in the negotiations," *Journal of Palestine Studies*, 22, no.2 (Kış 1993), 17-29.

[241] Sara Roy, "The Political Economy of Despair: Changing Political and Economic Realities in the Gaza Strip," *Journal of Palestine Studies*, 20, No.3 (Bahar 1991), 35.

[242] "Reflections on the Peace Process: An Interview with Haydar Abd' Al Shafi", *Journal of Palestine Studies*, 22, No.1 (Sonbahar 1992), 60-61.

* Bkz., Supra, 85.

il'in, hem de Filistinlilerin önerilerinin daha sonraki görüşmelerde gündemden düşmedikleri gözlenecektir. Görüşmeler esnasında Filistinliler, en azından, diplomasi sanatını ve ilk elden İsrailllilerin problemleri ile nasıl ilgilendiklerini öğrenmişlerdir. Takip eden analoji Filistinliler ile İsrail arasında cereyan eden görüşmelerdeki başarısızlığı değişik bir tarzda açıklamaktadır:

Çabalar ev sahibi ile evi zorla ele geçirmiş diğer taraf arasında uzun zamandır devam eden çatışmayı çözmek için yapılıyor. Ev sahibi ailenin çoğu üyesi ya göçtü ya da ev ele geçirilirken çıkan çatışmada dışarı atıldı, fakat bazı üyeler hâlâ kalıyor ve bir odada yaşıyorlar.

Yıllar süren mücadeleden sonra, iki taraf uzlaşmaya oturmak için karar veriyorlar, işgalci koşullarını empoze etmeye muktedir. Konuşmaya istekli olduğu konular bir odada kalmaya devam eden ailenin elbiselerini asabilmeleri... evleri ellerinden çıkmadan çektirdikleri fotoğraflarını asabilmelerine izin verilip verilmemesi gibi sorunlardı.

Su ve elektriği kullanma hakları, eve serbestçe girme ve yaşama hakları ve işgalcinin kendi odalarından aile fertlerini uzaklaştırmasını engelleyip engelleyemeyecekleri [konuşulmakta], ayrıca işgalci, ailenin kalanlarının geri gelmesi ve evin diğer tarafları hakkında hiç bir şey söylememekte ve görüşmelerin dışında tutmaktadır.[243]

Bu bakış açısı ile Madrid konferansı, barışa ulaşma yönünde tarihi bir fırsattan başka bir şeydir. Rabin Aralık 1992'de 415 Hamas ve İslami Cihad üyesini sınırdışı etmiştir.[244] Sürülme olayının bu örgütler tarafından gösterilerle provoke edilmesinden ötürü, İsrail istediği sonucu alamayacaktır. Sonuçta Madrid'de başlayan barış süreci askıya alınmıştır.

[243] Shehadeh, 30.

[244] Ali Jarbawi and Roger Heacock, "The Deportations and The Palestinian-Israeli Negotiations," *Journal of Palestine Studies*, 22, No.3 (Bahar 1993), 36.

Uzlaşmaya Giden Yol

Madrid Konferansı'nı izleyen 22 aylık görüşme süreci Filistinliler açısından kendi sorunları ile doğrudan ilgilenme şansı doğurması açısından şüphesiz çok önemlidir. Filistinliler ilk kez yasal çerçevede çıkarlarını temsil eden belgelerini, doktrinlerini, ve taktiklerini ortaya koymuşlar, ancak görüşmeler Soruna bir çözüm getirmemiştir. Ne yazık ki sadece önemli bir eğitim deneyimi olarak kalmaya mahküm olmuştur.[245] Anahatları ile görüşmelerin birkaç eksikliğinden söz etmek mümkündür. Öncelikle uzlaşma masasında coğrafik bir tanım yoktur.[246] Bu durum Kudüs'ün statüsü için de aynıdır. Bu bulanıklık yüzünden görüşmelerde Filistin Devletine yönelik bir kestirim söz konusu olamamıştır. İkinci olarak ise, geçiş sürecinin periyodu ve anlamı üzerinde bir uzlaşma yoktur. Ek olarak, eğer nihai statü görüşmeleri bir sonuç vermezse ne olacağına dair bir önlem söz konusu değildir.[247] Tarafların ortaya attığı geçiş dönemi planları bu eksiklikleri gidereememiştir. Bu durumun bir diğer sebebi de eşitliğin olmamasıdır. Üçüncü olarak, ABD kararlı tavrını görüşmelerin sonuna kadar koruyamamıştır. Amerikan girişimleri davet mektuplarındaki sözlerin çok gerisinde kalmıştır. Son olarak ise İsrail'in görüşme sürecinde izlediği taktik tercihleri üzerinde durulabilir. İsrailli liderler Arap seçkinleri ile halkları arasındaki uzaklığı sömürmeye çalışmışlardır. İsrailliler kamuoyları önünde sorumluluk hissetmeyen Arap liderleri ile görüşmekte önemli avantajlar görmektedirler.[248] Açıkçası bu tercih, uzun vadeli ve kalıcı bir barış açısından tehlike arzedebilecek ve İsraillilerin Arap kamuoyundaki imaj erozyonlarını artıracak tehlikeli bir potansiyele sahiptir.

[245] The Oslo Agreement: An Interview with Nabil Shaath, *Journal of Palestine Studies*, 22, No.1 (Bahar 1993), 9.

[246] Camille Mansour, "The Palestinian-Israeli Peace Negotiations: An Overview and Assesment," *Journal of Palestine Studies*, 22, No.3 (Bahar 1993), 29.

[247] Eric Rouleau Talks about the Peace Process and Political Islam. *Journal of Palestine Studies*, 22, No.4 (Yaz 1993), 47.

[248] William B.Quandt, "The Urge for Democracy," *Foreign Affairs*, 73, No.4 (Temmuz/Ağustos 1994), 2.

Görüşmelerin askıya alınması dünya kamuoylarında hayal kırıklığına yol açmıştır. Ancak unutulan ya da gözardı edilen şey Arafat'ın -Filistin halkı adına- dönüş şansı olmayan bir barış yoluna girmiş olduğudur. O bu tercihi 1970'lerin ortasında yapmıştır. Yıllardan beri tünelin ucundaki ışığı görmekte ve adım adım ona yaklaşmaktadır. "Bu yolda hareket yavaş, şüpheli ve amaç ve vasıtalar açısından terslikler vardır, fakat 1980'lerin sonunda Arafat güçlü muhalefete rağmen, hedeflediği barışa Taksim Kararının desteklenmesi ve terorizmin reddedilmesi ile [ulaşabileceğini] hissetmiştir."[249] Madrid çerçevesi bağımsız bir Filistin Devleti adına ortaya bir şey koymadığı için Arafat'ın gözünde yetersiz bir girişimdir. Bununla birlikte, askıya alma Arafat için sadece ani bir kırılmadır. Öte yandan FKÖ ciddi finansal kriz, Hamas ile ilgili endişeler ve iç mücadelelerle barışa gün geçtikçe daha yatkın bir hale gelmektedir.[250]

Bu arada ABD'nin tarafları bir araya getirme isteği yeniden gün yüzüne çıkmıştır. 1993'ün ilk günlerinde yeni Dışişleri Bakanı Warren Christopher barış görüşmelerini yeniden başlatmak amacıyla bölgeye bir gezi düzenleyecek ve Ortadoğu'daki mekik diplomasisinden sonra kamuoyunu şöyle bilgilendirecektir:

Bu kararı doğrudan Filistinli ve Arap liderlerden haber aldık... Bu bilgi Filistin barış ekibinin başı konumundaki Faysal Hüseyni'den bu sabah aldığım mektubu da içermekte. Onunla üretken ve önemli tartışmalar yaptım. Açık sözlü konuşarak işgal altındaki topraklardaki insan hakları ihlallerinden bahsettiler. Filistinlilerin barışa yönelik tavırlarını yeniden onayladılar ve özellikle Filistinlilerin Batı Yakası ve Gazze'de yüz yüze olduğu koşulların tartışılması için çabuk ilerleme kaydedilmesinin önemine değindiler.[251]

Dörtbuçuk ay sonra ikili görüşmelerin dokuzuncu raundu Washington'da başlamıştır. En önemli gelişme İsrail'in Doğu Kudüs'te yaşayan Faysal Hüseyni'yi Filistin barış ekibinin başı

[249] Mark A. Heller, "The Israeli-Palestinian Accord: An Israeli View," *Global Issues in Transition*, No.8 (Mayıs 1994), 22

[250] Jim Lederman, "How to Help the Israelis and Palestinians Reach Peace," *Middle East Quarterly*, 1 No.1 (Mart 1994), 13.

[251] Warren Cristopher, "Middle East Peace Talks to Resume," Dispatch, 4, No.17 (4/26/93), 283.

olarak kabul etmesidir. İsrail girişimleri bir geçici dönem uzlaşmasına varılabilmesi şansını, geçici dönem ve nihai statü arasında bağ kurarak güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Filistinlileri beş yıllığına yönetecek olan seçilmiş organlara yasama güçlerinin bir kısmını devretmeyi kabul etmesi bir diğer önemli özelliğidir. İsrail önerisine karşılık Filistinliler başka bir doküman hazırlayıp, duyurdular. Bu iki plan arasında üç önemli fark vardır: Öncelikle, Filistin belgesi tüm kademelerde 242 sayılı kararı esas alıyor ve geçici dönem içerisinde İsrail'in Doğu Kudüs de dahil 1967'den sonra işgal ettiği topraklardan çekilmesini istemektedir. İsrail ise 242'yi sadece nihai statü konusu ile irtibatlı görmekle birlikte geçici dönemde çekilmeyi öngörmemektedir. İkincisi, İsrail birinci ve ikinci aşamalar arasında bir bağ kurmak ve opsiyonları açık bırakmak isterken, Filistinliler kesin terimlerle karara varılması ve İsrail'in geri çekilme tarihinin belirlenmesi üzerinde durmaktadırlar. Üçüncüsü ise, iki tarafın geçici dönem Filistin Otoritesinin güçleri üzerinde anlaşmaya varamamalarıdır. İsrail'in teklifi kısıtlı yasama kudreti olan bir icra konseyi üzerinde dururken, Filistinliler İsrail yönetimi tarafından icra edilen tüm hakları istemektedirler.[252]

Bu iki planın uzlaştırılmasından sonra, Clinton yönetimi müdahalesini artırmıştır. Amerikan önerisi toprak esasına dayanmayan içeridekilerin yönetimi esası üzerine kurulmuştur. FKÖ ve sürgündeki Filistinlilerle ilgili bir referans yoktu. Amerikan önerisi gerçekten o dönemin bir dışişleri başarısızlığı olarak diplomasi tarihine geçmiştir. "İsrail-Filistinli görüşmelerine kılavuz ilkeler koyan Amerikan planı Washington'un adil arabulucu rolü hakkında şüpheler uyandıracak şekilde, İsrail versiyonunun bir karbon kopyası gibi görünmektedir."[253] Öneri 26 yıllık geleneksel ABD politikasını bir tarafa iterek Doğu Kudüs ve Batı Yakası ile Gazze Şeridi'nin geri kalan bölgelerini işgal edilmiş topraklar değil, tartışmalı topraklar olarak değerlendirmiştir.[254] 5 Haziran ve 1 Temmuz arasında sürdürülen Onuncu raund görüşme, do-

[252] Avi Shlaim, "Prelude to the Accord: Likud, Labor, and the Palestinians," *Journal of Palestine Studies*, 23, No.2 (Kış 1994), 17.

[253] Leon T. Hadar, "The Picture and The Spin," *Journal of Palestine Studies*, 23, No.2 (Kış 1994), 90.

[254] Hadar, 91.

kuzuncusu gibi başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Rabin İsrail kamuoyunda, barışa ulaşamadığı için açıkça eleştiriye maruz kalmaktadır. Rabin için, Filistinlilerle resmi bir bağ kurulamadıktan sonra, iki alternatif kalmıştır. İlki Golan tepelerinden tamamen çekilmek ve yerleşimlerin sökülmesi pahasına Suriye lideri Esad'la görüşmelere devam etmektir. Diğeri ise doğrudan FKÖ ile görüşmelere başlamaktı ve ilk etapta geri çekilme ve yerleşim birimlerinin sökülmesini gerektirmeyen bir adım olacaktır. Zaman Rabin'in öncelikle ikincisini tercih ettiğini gösterecektir.

Gizli Görüşmeler

Gizli görüşmeler Ocak 1993'te Dışişleri Bakan yardımcısı Yossi Beilin'in aktif cesaretlendirmesi ile başlamıştır. Peres süreci çok yakından takip ederken, Rabin ilk etapta çok ilgi göstermemiştir, ancak 1993'ün ortalarına doğru gözle görülür mesafe kaydedilmesi ile o da fikrini değiştirmiştir. Rabin barıştan yanadır, ama nasıl ulaşacağı konusunda tereddütleri vardır. İsrail liderleri Siyonizmin 1990'larda yarı dini yapısını ve siyasi etkisini kaybettiğini farketmişlerdir. Uluslararası Yahudi kurumlarının desteğinin azalması ve Oryantal Yahudilerin oranının artması İsrail felsefi altyapısına ılımlı bir yön eklemiştir.[255] 1990'ların ilk günlerinden sonra Yahudi akademisyen ve siyasetçiler Siyonizmi ve geleceğini fayda-zarar analizleri ile ameliyat masasına yatırmışlardır. Globalleşen dünyada getto mentalitesi içindeki bir milliyetçiliğe, İsrail sistemi dahi olsa yer kalmadığını erken farketmişlerdir. Dünya sistemine entegrasyon kaçınılmazdı ve ilk aşama İsrail'in Ortadoğu'ya entegrasyonunu sağlamaktır. Yeni taktik kayması İsrail dış politikasına hakim üç "hayır"ın değişmesine yol açmıştır: FKÖ ile doğrudan görüşmeye hayır, Filistin devletine hayır, barış için toprak formülüne hayır.[256] 1993 ortasında netlik kazanan şey Filistinliler adına geçici dönem anlaşması yapılabilecek tek meşru organın FKÖ olduğudur. Ayrıca FKÖ işgal altındaki topraklardaki durumu kontrol altında tutabilecek tek kurumdur.

[255] Michel Rice, *False Inheritance: Israel in Palestine and the Search for a Solution* (New York: Kegan Paul Int., 1994), 162.

[256] Shlaim, 7.

Öte yandan gizli görüşmeler resmi diplomasi olmamanın ötesinde, barış yönündeki gelişmelerin herhangi bir İsrail tavizinden değil, FKÖ'nün zayıflığı ve iflasından kaynaklandığından Rabin için çok caziptir. Yukarıda bahsedilen gelişmeler İsrail'i FKÖ'yü tanımaya zorlamıştır.[257] FKÖ ile doğrudan görüşmelere başlanması İsrail açısından bir devrim niteliğindedir ve bu devrim İsrail cephesinde üç Yahudi'nin ürünüdür: İzak Rabin, Şimon Peres ve Yossi Beilin.

Gizli görüşmeler Kudüs'te Rabin ve Peres, Tunus'ta ise Arafat tarafından doğrudan temasla izlenmektedir. Bu süreç içerisinde özel diplomasi daha önce değindiğimiz gibi önemini bir kez daha ispatlamıştır. İskandinav özel diplomasisi İsveç girişiminden sonra Norveç'in taraflara gizli diplomasi sırasında ev sahipliği yapması ile yeniden gündeme gelmiştir. Norveç Başbakanı ve Dışişleri Bakanları gizli görüşmeler esnasında etkili bir arabulucu rolü oynamışlardır.[258] Öncelikle ekonomik işbirliği için başlatılan görüşmeler daha sonra kapsamlı bir barış çerçevesi oluşturulmasına kaydırılmıştır. Görüşmelerin anahtar oyuncuları iki İsrailli akademisyen ve FKÖ'nün Maliye Bakanı Ebu Ala, gözlerden ve medya baskısından uzak bir atmosferde Filistin-İsrail barışı için kavramsal bir çerçeve hazırlama işine girişmişlerdir.[259] Onuncu raund görüşmelerin başarsızlığı aslında gizli görüşmelerdeki ilerlemenin bir işareti olmuştur. Hep beraber, sekiz aylık bir sürede onbeş oturumdan sonra taraflar FKÖ ve İsrail'in birbirlerini tanımaları ve Gazze Şeridi ile Eriha'da sınırlı bir Filistin hükümeti üzerinde anlaşmaya varacaklardır. Filistinlileri bu anlaşmayı kabul etmeye sevk eden sebep büyük oranda mevcut uluslararası konjonktürde mücadelelerine adil bir çözüm bulunamayacağını anlamış olmalarıdır.[260]

---

[257] Avi Shlaim, "The Oslo Accord," *Journal of Palestine Studies*, 23, No.3 (Bahar 1994), 29.

[258] Dan O'Neill and Dan Wagner, *Peace or Armaggedon: The Unfolding Drama of The Middle East Peace Accord* (London: Harper and Collins, 1993), 25.

[259] Shlaim, "The Oslo..," 3.

[260] Interview with Eric Rouleau, 52.

Seremoni ve Oslo Anlaşmasının Anlamı

Taraflar 9 Eylül 1993'te mektup değişimi ile birbirlerini tanımalarından sonra 13 Eylül 1993'te, ortak bir İlkeler Bildirgesi Beyaz Saray'daki bir seremoniden sonra her iki halkın temsilcileri tarafından imzalanarak yürürlüğe girmiştir. ABD Başkanı her iki tarafa teşekkür ettikten sonra şunları söylemiştir:

İleride bekleyen zor iş için Amerika Birleşik Devletlerinin aktif desteği için söz veriyorum. Birleşik Devletler, bu anlaşmadan etkilenen insanların onun ile daha güvende olacağını ve bugün kendi kendinize kararlaştırdığınız ilkelere hayatiyet kazandırılması için gerekli kaynakların sağlanmasında dünyaya liderlik edeceğini temin ediyor. (Bkz. Ek 2)

Arafat ve Rabin arasındaki el sıkışması dünyanın birçok yerinde televizyon kanallarından naklen izlenmiştir. İsrail ve Filistinli liderler yeni global ekonominin çevresinde kalma riskini önlemek ve 21. yüzyılın galipleri arasına katılmak amacıyla tüm dünyanın gözleri önünde geo-ekonomik bir model kurmuşlardır.

Taraflar, ABD Dışişleri Bakanlığının bir yardımı olmadan barışa ulaşmışlardır.[261] Christopher ve barış melekleri bu süreçte atlatılmıştır. Bir uzman, anlaşmanın Avrupa üzerinden yapılmasını İsrail'in uluslararası ekonomi politiğin yeni gerçeklerine -Atlantik bloğundan yeni yükselen diğer bloklara kayma- uygun bir politika izleme tercihi ile irtibatlandırmıştır.[262] İlkeler bildirgesi oyunun kurallarını tamamen değiştirmektedir. FKÖ'nün İsrail'i tanıması, Arapların İsrail'i tanımasının işaret levhası niteliğini taşımasından ötede, İsrail'in dış politika tercihlerinin çeşitlenmesine yol açmış, Japonya ve Hindistan gibi Asya ülkeleri ile iyi ilişkiler kurulması kaçınılmaz olmuştur.

Clinton'un gizli görüşmelere yönelik tavrı, bu girişimi boşa bir çaba olarak değerlendirdiği için çok cesaret verici olmamıştır.[263] Beyaz Saray'daki imza töreni bir açıdan da Ortadoğu'da

[261] Shlaim, "The Oslo...," 33.

[262] Ahmet Davutoğlu, "Yahudi Meselesinin Tarihi Dönüşümü," *Avrasya Dosyası*, 1, No.3 (Güz 1994), 91. Daha fazla bilgi için bkz., Bülent Aras, "İsrail'in Yeni Stratejisinde Orta Asya ve Kafkasya'nın Yeri," *Avrasya Dosyası*, 2, No.4 (Güz 1995-96), 184-189.

[263] O'Neill and Wagner, 20.

azalan ABD etkisinin habercisidir. ABD Başkanının seremonideki sözlerine dikkat edersek Amerikanın, Suriye ile bir barış anlaşmasına ulaşılmasında etkili olabileceği beklenebilir ancak önümüzdeki yıllarda Ortadoğu'da Amerikanın tek kutuplu nüfuzu bir sona doğru ilerlemektedir. Bunun manası Ortadoğu'nun Amerikalılar nazarında değerini kaybettiği değil, ancak inisiyatifi ellerinde tutmayı beceremedikleridir. Bir Yahudi aydının iddia ettiği gibi:

1993 Filistinli ve İsraillilerin bölgede ABD diplomatik pozisyonunun değiştiğini kavrayışlarının resmiydi. İsrailliler ve Filistinliler bağlarını geliştirme yolunda bölgesel yeni bir ekonomik dengenin çekirdeğini yaratırken Amerikan yüzyılının sonuna geldiği (düşüncesi) politikalarına kılavuzluk etmeye devam etmelidirler. Arafat ve Rabin'in her ikisinin seremoniden sonra önümüzdeki Pasifik yüzyılının önemli merkezlerinden biri olan Pekine gitmeleri şaşırtıcı değildir.[264]

Amerikalı bir diğer önemli aydının düşünceleri yine aynı eksende benzer bir tavır ortaya koymaktadır:

...Oslo anlaşması Birleşik devletlerin artık aracı rolü oynayabilecek tek taraf olmadığını gösterdi. Norveçliler diğer ülkelerin, gerekli tecrübe ve ihtiyatla en azından kısmi anlaşmalarla çatışan taraflara yardım edebileceklerini ve arabuluculuk yapabileceklerini gösterdiler.[265]

Karşılıklı Tanıma Mektupları

Arafat'ın Rabin'e mektubunun odaklandığı eksen şu şekildedir: "FKÖ İsrail devletinin barış ve güvenlik içinde var olma hakkını tanır."* Bu tanımadan dört sonuç çıkarmak mümkündür. Öncelikle, İsrail devleti büyük oranda Filistinliler tarafından tanınması ile ilişkilendirilen meşruiyetine kavuşmuştur. İkincisi, mektupta uluslararası hukuka göre tanınan varlığın belirtilmesinde hataya düşülmüştür. Kastedilenin 1947 Taksim Planının İs-

[264] Hadar, "The Picture...," 232.

[265] UN, *Prerequisites for Peace in the Middle East: An Israeli-Palestinian Dialogue*, (Elsinore, Denmark, 15-17 Haziran 1994), 25.

* Mektuplarla ilgili tüm referanslar için bkz., Israel Ministry of Foreign Affairs. *Declaration of Principles on Interim Self-Government Arrangements* (Jerusalem: Information Division, 1993).

rail'i mi yoksa 1948-49 ateşkesi anlaşmasının İsrail'i mi ya da başka birşey mi olduğu açık değildir. İsrail kanunları, üçüncü olarak, FKÖ'nün koşulsuz tanımasından yararlandılar. İsrail egemenliğinin örtülü tanınması İsrail yönetiminin geçirdiği tüm kanunların tanınması manasına da gelmektedir. Dördüncüsü, "barış ve güvenlik içinde varolma" ibaresi İsrail'e tehdit olarak algıladığı durumlara neşter vurma hakkı vermiştir.[266] Ek olarak, "barış ve güvenlik" terimlerinin anlamları açık değildir. İsrail anlamı "ekonomik güvenliğe", "teknolojik güvenliğe" vb. değişik boyutlara çekebilecektir.

Arafat'ın mektubundaki bir diğer önemli ifade şu şekildedir: "...FKÖ ...tüm FKÖ unsurları ve personelinin, uysallıklarını garantilemek, şiddeti önlemek, asilerini disipline etmek amacıyla sorumluluğu üzerine alacaktır." Arafat Norveç Dışişleri Bakanı Holst'a yazdığı mektupta aynı konu üzerinde durmaktadır: "...FKÖ Batı Yakası ve Gazze Şeridindeki halkı, hayatın normale dönmesi, şiddet ve terorizmin reddedilmesi, barışa destek olunması ve istikrar ile yeniden yapılanma, ekonomik gelişme ve işbirliğine aktif katılım için cesaretlendirir ve çağrıda bulunur. " Bu iki ifadeyi dikkate alıp iki sonuç çıkarmak mümkündür. Öncelikle, FKÖ asileri disipline etme sorumluluğunu yüklenmiştir. Bu sorumluluk barışın ihlal edilmesi durumunda önlem almak da demektir. İkincisi, "hayatın normale dönmesi" işgal altındaki topraklarda Filistin mücadelesinden vazgeçilmesi çağrısını akla getirmektedir. Aslında, FKÖ İntifada'ya son noktayı koymayı planlamaktadır.

Anlaşmanın öteki tarafı açıkça yazılmış bir metne dayanmaktadır. Rabin'in mektubunun esas argümanı: "İsrail hükümeti FKÖ'yü Filistin halkının temsilcisi olarak tanımaya ve Ortadoğu barış süreci içerisinde FKÖ ile görüşmeleri başlatmaya karar vermiştir. " Bu metinle İsrail, başlangıçta, Filistin halkının haklarını değil, sadece Filistinlileri anlaşma masasında temsil edecek bir örgütü tanımışlardır. Rabin'in "anlaşmalara başlamak" ifadesi ile FKÖ'nün gelecekteki rolünü net ortaya koyarak tanımayı kesinleştirmiştir.

[266] Burhan Djani, "The September 1993 Israel-PLO Documents: A Textual Analysis," *Journal of Palestine Studies,* 23, No.3 (Bahar 1994), 6.

İlkeler Bildirgesinin Analizi

İlkeler Bildirgesi (DOP) beş yılık geçici dönem için karşılıklı kabul edilmiş bir grup ilkeden oluşmaktadır. Camp David ve Madrid çerçeveleri aksine Filistinlileri Ürdün şemsiyesinden kurtarmıştır. Daha önceki görüşmelerde FKÖ gibi temsil özelliği olan bir Filistin otoritesi yoktur. DOP'u diğerlerinden ayıran özellik, yüksek seviyede bir FKÖ bürokratına göre, eşitlik ilkesi açısından nisbi üstünlüğüdür.[267] Bununla birlikte uzlaşma yorumlara geniş yer bırakmaktadır. Dahi iyi anlaşılmasını sağlamak için İlkeler Bildirgesinin önemli noktaları sınıflanacak ve üzerinde durulacaktır.*

Yetki ve Sorumlulukların Devri

İlkeler Bildirgesinin düzenlemeleri altında "yetki ve sorumlulukların devri" ile ilgili iki husus üzerinde teorik olarak uzlaşmaya varılmıştır. Öncelikle, Madde VI.2'ye göre beş alanda otorite Filistinlilere devredilecektir. Bu alanlar kültür, sağlık, sosyal refah, dolaysız vergilendirme, ve turizmdir. İkincisi, aynı paragrafta vurgulanan "Filistin tarafı kararlaştırıldığı gibi Filistin barış gücü oluşturmaya başlayacaktır" kararıdır.

Yetki Alanı

DOP'un 4. maddesine göre Filistin otoritesinin yetki alanı "kalıcı statünün görüşüldüğü müzakerelerde ele alınacak konular hariç olmak üzere, Batı Yakası ve Gazze Şeridi bölgesini kapsayacaktır." Batı Yakası ve Gazze Şeridi tek bir bölge olarak görülmektedir. Buna rağmen Kudüs'ün durumu, Madde V.3'ün düzenlemesi ile kalıcı statü görüşmeleri ile belirlenecek sorunlar çerçevesinde değerlendirilecektir. DOP işgal altındaki topraklarda İsrail yetkisinin sınırlanması için bir çok diğer düzenlemeye de sahiptir.

Seçimler

Seçim, geçici dönem aşamasında üzerinde anlaşılacak bir diğer konudur. Madde III.1'e göre:

[267] Interview with Nabil Shaath, 7.

* DOP ile ilgili tüm referanslar için bkz., *Declaration of Principles.*

Batı Yakası ve Gazze Şeridi'ndeki Filistin halkının kendilerini demokratik ilkelere göre yönetebilmeleri için dolaysız, serbest ve genel siyasi meclis seçimleri, üzerinde mutabakat sağlanan bir denetim ve uluslararası gözetim altında yapılacaktır.

Ek I:2'ye göre ise seçim anlaşması ile seçimlerin tarzı ve seçim kampanyaları, medya ve muhtemel TV istasyonlarının ve yayınlarının durumu üzerinde kararlara varılacaktır. Son düzenleme medyayı kontrol niyetini ve daha ötesi sansürü işaret etmektedir. Ayrıca Ek I.1'de belirtildiği üzere: "Kudüs'te yaşayan Filistinliler iki taraf arasındaki bir anlaşmaya uygun olarak seçim sürecine katılma hakkına sahip olacaklardır."

İsrail Kuvvetlerinin Çekilmesi

Ek II.1'e göre iki taraf İlkeler Bildirgesinin yürürlüğe girmesinden iki ay sonra İsrail kuvvetlerinin Gazze Şeridi ve Eriha bölgesinden çekilmesiyle ilgili bir anlaşmaya varacaklardır. Geri çekilme sorunu DOP'ta önemli yer tutan konulardan biridir. Ek II.2'de askeri kuvvetlerin "hızlı" ve "planlı" bir şekilde bölgeden çekilmesi için gerekli düzenlemeler belirlenmiştir. Fakat bu düzenlemeler birkaç saat veya en fazla bir gün sürecek bir çekilme planı üzerinde yoğunlaştığından büyük ölçüde abartılmıştır.[268] Bu faktörlerin ötesinde, İsrail'in geri çekilmesinden sonra otoritenin transfer edileceği "Filistinli temsilcilerin" kim olacağı çok açık bir şekilde ortaya konmamıştır. Ek 2'nin 3.b paragrafına göre Filistin Otoritesinin yapısı, gücü ve sorumlulukları hakkında anlaşma yapılacak, ancak bu yetkiler bölgesel olmaktan çok kişisel olacaktır. İsraillileri, dış güvenliği ve dış politikayı hariç tutmaktadırlar. Ek II 3.b "iç güvenlik ve kamu düzeni" için bir kurum gündeme getirmektedir. Aynı konu Arafat'ın tanıma mektubunda da örtülü olarak işlenmiştir.

Ekonomik Konular

Bir önemli ekonomik anlaşma, diğerleri arasında, müzakere edilecek önemli konulardan birisidir. Ek III'e göre İsrail-Filistin Daimi Ekonomik İşbirliği Komitesi kurulacaktır. Bu komitenin üzerinde duracağı alanlar; su, elektrik, enerji, finans, ulaşım, ti-

[268] Dajani 15.

caret, endüstri, işçi-işveren ilişkileri, sosyal refah, insan kaynakları, çevre koruma, iletişim ve medyadır. Madde VI.2 ise örtülü olarak su, mineraller ve toprağın ekonomik gelişmeyi sağlamak amacıyla devrine dikkati çekmektedir. Madde VII.4 aynı konuda daha fazla bilgi sunmaktadır:

Meclis ekonomik gelişmeyi destekleyebilmek için göreve başladıktan sonra her şeyden önce bir Filistin Elektrik İdaresi, bir Gazze Liman İdaresi, bir Filistin Gelişme Bankası, bir Filistin İhracatı Destekleme Komisyonu, bir Filistin Çevre İdaresi, bir Filistin Toprak İdaresi ve bir Filistin Sular İdaresi ve kararlaştırılan diğer tüm idarelerin yetki ve sorumluluklarını belirleyen Geçici Anlaşmaya uygun olarak tesis edecektir.

Filistin geçici dönem otoritesinin geleceği açısından vergilendirme önemli bir konudur. Madde VI.2'de Filistinlilere devredilecek beş alandan birisi olarak geçmektedir. Ancak bu devir işleminin İsrail'in vergi koyamayacağı anlamına geldiğine dair açık bir ifade yoktur.

Bir uzmanın Filistin ekonomisinin geleceği üzerinde iddiasına göre Oslo Filistinliler için ekonomi üzerinde sadece beş alanda kısıtlı bir karar alma yetkisi sağlamıştır. "Özellikle toprak ve su gibi alanlarda ya düzenleme yapılmamış ya da İsrail tarafından yetkiler ciddi şekilde kısıtlanmıştır."[269]

Ortak Komiteler

DOP dört ortak komitenin kurulmasını sağlamıştır: Birincisi İsrail-Filistin İrtibat Komitesidir (Israeli-Palestinian Liaison Committee). Bu komitenin amacı işbirliği gerektiren, ortak çıkara uygun konuları ve anlaşmazlıkları ele almaktır. İkincisi Ekonomik İşbirliği için İsrail-Filistin Daimi Komitesidir (Israeli-Palestinian Continuing Committee for Economic Cooperation). Ekonomik konular başlığı altında bahsedilen alanlarda geniş kapsamlı işbirliği amaçlamaktadır. Üçüncüsü ise Ürdün ve Mısır'la İrtibat ve İşbirliği Daimi Komitesidir (Continuing Committee of Liaison and Cooperation with Jordan and Egypt). Görevi Madde XII'de şu şekilde anlatılmaktadır: "İki taraf Ürdün

[269] Yusuf Sayigh, "Control is the Key," *Worldlink* (Kasım/Aralık 1994), 4.

ve Mısır hükümetlerini, bir tarafta İsrail Hükümeti ve Filistin temsilcileri, diğer tarafta, Ürdün ve Mısır Hükümetleri olmak üzere aralarındaki işbirliğini geliştirmek için daha ileri irtibat ve işbirliği anlaşmalarının yapılmasına katılmaya davet edecektir." Komitenin hedefleri içinde 1967'de Batı Yakası ve Gazze Şeridi'nden çıkarılan insanların geri kabulünün nasıl bir usulle yapılacağına karar vermek de vardır. Dördüncü komite ise Karşılıklı Güvenlik ve İşbirliği için İsrail-Filistin Ortak İşbirliği ve Koordinasyon Komitesidir (A Joint Palestinian-Israeli Coordination and Cooperation Committee for Mutual Security Purposes). Amacı güvenlik kurumları arasında işbirliğini sağlamaktır.

Anlaşmanın Filistinliler Açısından Artı ve Eksileri

Anlaşmanın Filistinliler açısından pozitif gelişme sayılabilecek dört önemli, -diğerleri arasından- sonucundan, bahsetmek mümkündür:

Birincisi, Filistin Ulusal Haklarının doğrudan bahsi olmasa da anlaşma Filistin halkını ve siyasi ve meşru haklarını İsrail'in ilk resmi tanımasını içerir...Anlaşma Filistinlilere bir devlete evrilme potansiyeli olan 'Filistin varlığını' gündeme getirme fırsatı veriyor.

İkincisi, anlaşma geçici süre esnasında sürekli olmasından korkulan yirmi altı yıllık işgalden sonra Gazze ve Eriha'dan çekilmeyi şart koşuyor.

Üçüncüsü, anlaşma BM Güvenlik Konseyi 242 ve 338 sayılı kararlarının daimi çözümde temel alınacağını ve nihai statü görüşmelerinin bu iki Kararın uygulanacağına kılavuzluk edeceğini göstermektedir.

Son olarak, anlaşma Filistin Otoritesi için seçimler yapılmasını şart koşuyor.[270]

Anlaşmanın negatif etkilerine gelirsek üç esas, bir kaç küçük problemden söz edilebilir.

Birincisi, anlaşma bir barış anlaşması değil, bir ilkeler bildirgesidir, bu yüzden muhtelif yoruma açıktır.

[270] Ziad Abu-Amr, "The View from Palestine: In the Wake of The Agreement, *Journal of Palestine Studies*, 23, No.2 (Kış 1994), 76-77.

İkincisi, anlaşma İsrail'in statüsünü işgalci güç olarak belirlemedi, yerine işgal edilmiş Filistin topraklarında iki ayrı varlığın tanıması anlamına geldi...

Üçüncüsü, Anlaşma, Kudüs, yerleşimler ve göçmenler gibi esaslı konuları nihai statü görüşmelerine ertelemiştir.[271]

Anlaşma ile gündeme gelen bir diğer problem ise Filistinlilere tam bağımsızlık verilmemesidir.

İlkeler Bildirgesi'nin Uygulanması

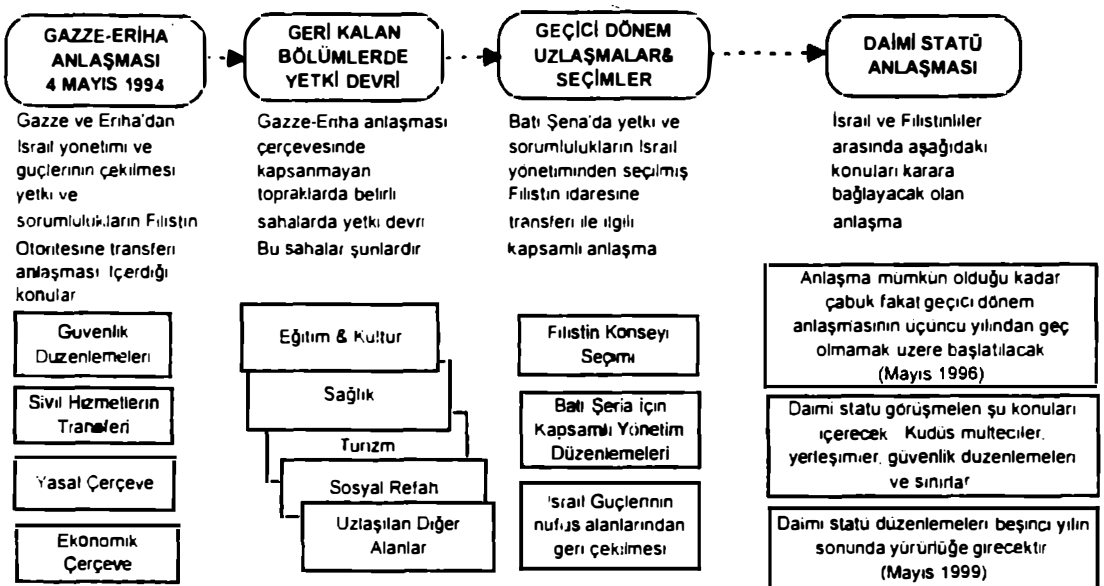
Şekil 2'de görüldüğü gibi Gazze-Eriha anlaşması DOP'un uygulanmasının ilk aşamasıdır. Planın ayrıntıları üzerinde Kahire'de 4 Mayıs 1994'te uzlaşılmıştır. İkinci aşama toprakların kalan kısmında "Erken Devir" aşamasıydı. "Erken Devir" ile beş özel alanda -eğitim ve kültür, sağlık, sosyal refah ve turizm- yetki ve sorumlulukların Filistinlilere devri amaçlanmaktadır. Erken Devir anlaşması 29 Ağustos 1994'te Gazze Şeridi Erez kontrol noktasında FKÖ ile İsrail hükümeti arasında imzalanmıştır. Üçüncü aşama "Geçici Dönem ve Seçimler" yukarıda tartışılmıştır. Önemli bir adım olarak seçimler Ocak 1996 gerçekleştirilmiş ve Filistin Meclisi 7 Mart 1996'da çalışmaya başlamıştır.

Son aşama ise geçiş döneminin üçüncü yılı başlangıcından (Mayıs 1996) daha geç olmamak üzere mümkün olan en kısa zamanda başlayacaktır. Final görüşmelerinde Kudüs, göçmenler, yerleşimler, güvenlik düzenlemeleri, sınırlar, komşu ülkelerle ilişkiler ve işbirliği ile iki tarafı ilgilendiren diğer sorunlar çözülecektir. DOP'a göre bu son aşama Mayıs 1999'da yürürlüğe sokulacaktır. DOP'taki ifade ile "halledilemeyen anlaşmazlıklar taraflarca kararlaştırılacak bir uzlaşma mekanizması vasıtasıyla çözümlenebilecektir" ancak görüşmelerin başarısızlığa uğraması konusunda bir önlem yoktur.

Gazze-Eriha Anlaşması

İlkeler Bildirgesi'nin imzalanmasından hemen sonra taraflar Kahire ve Paris'de görüşmelere başlamışlar ve sıkı bir çalışma ile yedi ay sonra uzlaşmaya varılmıştır. Gazze-Eriha anlaşması 4

[271] Abu-Amr, 77-78.

Gerçekleştirildi.

Kaynak : Israel Ministry of Foreign Affairs, *The Middle East Peace Process: An Overview,* (Jerusalem: Information Division: 1994), 6 **Şekil 2**

Mayıs 1994'te Kahire'de imzalanmıştır. Anlaşmanın kendisinden ve dört ekten oluşan 400 sayfalık bir doküman uzun süren çalışmalar sonucu hazırlanmıştır. Dört ana konuda yoğunlaşılmıştır: İsrail güçlerinin çekilmesi, sivil servisler, yasal konular ve ekonomik ilişkilerdir.[272]

Güvenlik Düzenlemeleri ve İsrail Güçlerinin Çekilmesi

Gazze-Eriha anlaşması ile dış güvenlik sorunu İsrail güvenlik şemsiyesi ile çözülmüştür. İç güvenlik sorunu İsrailli ve Filistinlilerin arasında paylaşılmıştır. Anlaşmanın güvenlik eki önemli noktalar içermektedir. İlki İsrail kuvvetlerinin çekilmesidir. Anlaşmanın bir parçası olarak, İsrail askeri kuvvetleri yeni kurulan İsrail-Filistin Ortak İşbirliği ve Koordinasyon Komitesi ile koordinasyonlu olarak çekilecektir. İkinci önemli nokta İsrail'in güvenliğidir. Anlaşma İsrail'in Filistinli topraklarında ve yerleşim birimlerinde yaşayan İsrailliler için güvenlik sorumluluğunu içermektedir. İsrail bu kapsam içindeki Yahudilerin güvenliğinden sorumlu kalmıştır. Üçüncüsü yolların güvenliği ile ilgilidir. Anlaşmanın düzenlemeleri ile ortak devriyeler ve hareketli üniteler kurulacaktır. Dördüncüsü ise güvenli geçiştir. İsrail, Filistinliler için Gazze Şeridi ile Eriha arasında güvenli geçişi garanti altına alacaktır. Beşincisi Filistinlilerin güvenliğidir. Anlaşmaya göre Filistinliler kendi iç güvenlikleri ve İsraillilere yönelik terorist ataklarından kontrolleri altındaki, 7000'i dışarıdan gelebilecek, 9000 kişilik polis gücü ile sorumlu olacaklardır. Altıncısı ise Filistinli mahkümların serbest bırakılmasıdır. 5000 civarında mahküm serbest bırakılacak, fakat Hamas ve İslami Cihad'la irtibatı olan barış karşıtı eylemciler bu düzenlemeden yararlanamayacaklardır.

Sivil Hizmetlerin Transferi

Gazze-Eriha anlaşmasında Gazze ve Eriha'da İsrail sivil yönetimine son verilerek yetkilerin Filistin Otoritesine geçişi kararlaştırılmıştır.

[272] Anlaşmanın tam metni için bkz., UN, DFPR, *Developments Related to the Middle East Peace Process: April-September 1994*, (New York: October 1994), 38-66.

TABLO 1. Filistinlilere Yetki Devri Gerçekleştirilen Alanlar		
- eğitim	- doğal kaynaklar	- sosyal refah
- kamu çalışmaları	- ev yapımı	- posta hizmetleri
- turizm	- parklar	- dini konular
- telekomünikasyon	- arkeoloji	- işçi maaşları
- ticaret ve endüstri	- su ve kanal	- sağlık
- planlama	- ulaşım	- dolaysız vergilendirme
- tarım	- çevre koruma	- istihdam
- nüfus kaydı ve dökümantasyon	-elektrik	- hazine
	- sigorta	

Ek II Madde II.B.6'ya göre "Filistin Otoritesi Gazze ve Eriha'da mevcut Filistin Sivil yönetiminin çalışanların işlerini koruyacağını ve haklarını koruyacağını garanti eder." Bir uzmanın yorumuna göre, bu koşulsuz tanımanın manası "Filistin Otoritesi görevlerini nasıl yaptıklarını dikkate almaksızın İsrail in atadığı memurları muhafazaya mecbur bırakılmıştır."[273]

Yasal Sorunlar

Filistin yasal otoritesinin yetkisi, İsrail vatandaşları ve yerleşimler hariç, bölgesel ve kişisel yetki sorumluluğuna giren tüm alanlara genişletilmiştir. Filistinlilerin yasal alanlarda ilgi ve uzmanlık eksikliği yasal konular üzerinde ileride yapılacak anlaşmalarda önemli bir problem olabilecek boyuttadır.

Ekonomik İlişkiler

Anlaşmanın ekonomik cephesi üzerinde Paris'te anlaşılmış ve ayrı bir ek olarak dahil edilmiştir. Ekte, ithalat politikası, yerel pazarlar ve turizm, para politikası, vergilendirme ve emek ile ilgili düzenlemeler bulunmaktadır. Filistin ekonomisi uzmanı, Yusuf Sayigh'e göre Paris ve Kahire uzlaşmaları Oslo'nun genel çerçevesini somut ayrıntılara dönüştürerek Filistinlilerin ekonomi üzerinde karar verme yetkisini daha fazla sınırlayacaktır.[274]

[273] Raja Shehadeh, "Questions of Jurisdiction: A Legal Analysis of the Gaza-Jericho Agreement," *Journal of Palestine Studies*, 23, No.4 (Yaz 1994), 22.
[274] Sayigh, 4.

BARIŞ SÜRECİNE TEPKİLER VE SON DURUM

Tepkiler

Uzlaşmadan sonra tarafların aldığı tutumla ilgili bir dizi tepki doğmuştur. Öte yandan bazı tepkiler doğrudan anlaşmayı hedef almaktadır. Başlangıç olarak Columbia Üniversitesi'nden Edward Said düşüncelerini şöyle ortaya koymuştur:

[Yapılan] İş bizden önce FKÖ liderlerinin çöküşünü ve İsrail'in fırsatçılığını yüzlere çarpmakta. Birçok Filistinli kendi kendilerine, yıllardır süren tavizlerden sonra, bundan üç-beş yıl sonra nihai statü konuşmalarına kadar, ve hatta belki o zaman dahi gerçekleşmeyecek olan işgaldeki belirsiz gelişmeler ve vaatler karşılığında İsrail ve Birleşik Devletlerin haklılıklarını niçin tanımalıyız sorusunu soruyorlar."[275]

Kudüs'ün önde gelen aydınlardan Cambridge'den Sari Nusseibeh ise:

Bunun bir dönüm noktası olmasını umuyoruz. Bu, bölge ve iki halk için birçok potansiyel açığa çıkarmakta. Fakat çok kırılgan ve tehlikelerle yüklüdür, ve her iki taraf için büyüyebilmesini garanti edebilmek için dikkatle beklenilmek zorundadır.[276]

Bu tepkilere itiraz edilebilir ve hiç kimsenin ne olacağını bilemeyeceği iddia edilebilir. Fakat Filistinli aydınların şikayetçi ve ümitsiz olduğu bilinmektedir. Bazıları DOP'u anlaşmak için yapılmış bir anlaşmadan başka bir şey değil diye nitelemişlerdir. Bir diğer önemli Filistin aydını Raşid Khalidi'nin düşünceleri ise:

Her ulaşılan anlaşmanın tartışmasız önemi olduğu bir gerçek iken, İsrail ve Filistinliler arasındaki tarihi düşmanlık dikkate alındığında, anlaşmanın kendisinin ve içindekilerin çok az somut değeri ya da hiç değeri yoktur. Anlaşma büyük oranda kapris ve atmosferin ürünü olduğu için, eğer kamu tavrı bir taraf ya da her iki tarafta değişirse, her zaman başlatılan sürecin bozul-

[275] O'Neill and Wagner, 51.
[276] *New York Times*, 14 Eylül 1993.

ması ihtimali vardır...[277]

Bazılar Arafat'ın otokratik, anlaşılmaz ve gizli yönetimini eleştirirken, bir kısmı da anlaşmanın özünü eleştirmektedir. Açıkça bilinen şey FKÖ liderlerinin güvenlik ve tanınma konularında olağanüstü gayret harcadıkları ama aynı çabayı ekonomi ve anlaşmanın diğer konularında gösteremedikleridir. Arafat anlaşmayı Mısır'da çıkan *Al Ahram* gazetesinde yapılan mülakatta aşağıdaki gibi savunmaktadır:

Herşeyden önce (anlaşma ile hedeflenen) Gazze-Eriha değildir, Gazze-Eriha sadece hedeflerden biridir. İsrail tarafından almaya muktedir olduğumuz bir şeydir. Madrid'e gittiğimizde, geçici süre için kendi kendini yönetme esasında gittik, fakat biz bütün işin bir parçası olan Gazze ve Eriha üzerine son görüşmeyi yapmayı başardık, ve bu gerçek kazançtır.[278]

Öte yandan Gazze'de de değişik tepkiler vardır. Halkın bir kısmı önderlerinin hiçbir şeye önderlik etmeyecek bir anlaşma imzaladıklarını düşünmektedirler. Çok fazla ümit yoktur. Ümitler, "şehir alanlarından askerlerin çekilmesi, siyasi tutukluların serbest bırakılması, gece sokağa çıkma yasağının kaldırılması, kapatmanın sona ermesi, İsrail'deki İşçilerin işlerine dönmesi" ile sınırlıdır.[279] Ancak herhangi bir değişikliğin olmaması halkı hayal kırıklığına uğratmış ve insanlar anlaşmayı sorgulamaya başlamışlardır. FKÖ'nün önemli oranda destek kaybı Hamas ve PFLP'nin popülaritelerini artırmıştır. Hamas'ın şefine göre:

Filistin, bütün Arap halkını ilgilendirir. Arap yöneticilerinin (Filistinliler dahil) Filistin'in bir parçasından dahi feragat etmeye hakları yoktur. Barışa karşıyız, Yahudileri reddediyoruz ve kendini Amerika ile dost gören herkesi kınıyoruz.[280]

George Habbash, PFLP'nin Genel sekreteri anlaşmayı kınamakta ve Arafat ve Rabin arasındaki uğraşı bozguna uğratmak amacıyla birleşik bir milli-İslami cephe için çağrıda bulunmakta-

[277] Rashid Khalidi, *A Palestinian View of the Accord with Israel*, Global Issues in Transition, No.8 (Mayıs 1994), 17.

[278] Andrew Gowers and Tony Walker, *Arafat: The Biography* (London: Virgin Books, 1994), 526.

[279] Sara Roy, "The Seed of Chaos, and of Night: The Gaza Strip After The Agreement," *Journal of Palestine Studies*, 23, No.3 (Bahar 1993), 86.

[280] Ad-Diyar, 24 Eylül 1993.

dır.[281] Anlaşma onun gözünde "Filistinlilerin meşru haklarını çalmak için bir hiledir."[282] Gazzeliler arasındaki bu sert tepkinin sebepleri çeşitlidir. İdeolojik olanlarını bir tarafa bırakırsak, iki sebep üzerinde durulabilir. İlki halkı doğrudan ilgilendiren konularda yerel müdahalenin yokluğudur. Diğer sebep ise Arafat'ın kendisinin ve FKÖ'nün yönetime hazır olduğunu gösterememe başarısızlığıdır.

Diğer Arap devletleri, sorunun önemli bir unsuru olarak, çoğunlukla soğuk bir kabulle tepki vermiş, bir kısmı da karşı çıkmıştır. Libya lideri Kaddafi anlaşmaya sert tepki göstermiştir. Kendi sözleri ile:

...bu anlaşma Filistin direniş hareketlerinden birinden daha fazla bir şey olmayan Fetih {grubu} girişimidir... Bu anlaşma onların diğer alanlarda öteki Filistin kabileleri, Ahmed Cibril, George Habbash, Nayif Hawatimah, Samir Ghawshah, HAMAS, Ebu Musa, Halid el-Imlah'ınkiler gibi, ile olan sorunları çözmeyecektir.[283]

Ürdün Kralı Hüseyin FKÖ'ye anlaşmadan ötürü saygı gösterdiğini ve desteklediğini açıklamıştır. Ürdün Parlamentosundaki bir toplantıda düşüncelerini şu şekilde açıklamıştır:

FKÖ, tam serbestiyet ve kendi hür tercihi ile, tarihi sorumluluğuna dayanarak uluslararası bir durumu onayladı. İsrail ile 13 Eylül 1993'te bir ilkeler Bildirgesini sonuca vardırdı; ve İsrail FKÖ'yü Filistin halkının temsilcisi olarak kabul etti.. Eski düşmanlar el sıkıştı... Bu desteği artırmak için elimizden geleni yapacağız.[284]

İsrail tarafına dikkatimizi yoğunlaştırdığımızda, Likud partisinin tavrının önceki zamanlardan çok farklı olduğu söylenemeye-

[281] Hilal Khasan, "Are the Arabs Ready for Peace with Israel?" *Middle East Quarterly*, 1, No.1 (Mart 1994), 26.

[282] O'Neill and Wagner, 50.

[283] "Qadhdhafi Speaks", *Middle East Quarterly*, 2, No.1 (March 1995), 87. Filistinliler Arap halkları içinde belki de kabile tarzı bölünmenin en az görüldüğü toplumdur. Bu açıdan Kaddafi'nin sözleri şaşırtıcıdır ve büyük ihtimalle kendi toplum yapısının bir projeksiyonunu yapmaktadır.

[284] Hussein bin Talal, "Address to Jordanian Parliament, Amman, 23 November 1993." *Journal of Palestine Studies*, 23, No.3 (Bahar 1994), 52.

cektir. Yeni Likud lideri, Benjamin Netenyahu, görüşlerini şu şekilde yansıtmaktadır:

Plan etkin bir şekilde 1967 öncesi tüm topraklar üzerinde FKÖ kontrolünü kuruyor. -Tel Aviv'den on mil ve Kudüs'ün aşağı kısmından iki mil mesafede... Teroristler Kudüs'teki İsraillilere saldırdığında ve FKÖ toprağına döndüğünde ne olacak? İsrail ordusunun bölgeye girmeye ve onları dışarı atmaya hakkı yoktur. Bu ister inanın, ister inanmayın Yaser Arafat'ın "iç" sorumluluğudur.[285]

Bir Yahudi aydını olan David Bar-Illan'a göre anlaşma Filistinlileri iki kategoriye ayırdı -Arafat ve onun seküler güçleri ve zararlı dinci fanatikler- ve ikincisi özellikle İsrail için önemli bir tehlike arz etmektedir. Arafat'ın Oslo ve sonrasında vaat ettiği girişimleri yerine getiremediğine dikkati çekmektedir. Bunlar: "terörle iştigal eden FKÖ üyelerini disipline etmek; teroristleri ikna etmek, tutuklamak ve İsrail'e teslim etmek; kaçak teroristleri polis olarak kiralamayı durdurmak; ve açıkça terorist atakları kınamaktır."[286] Bazıları, hâlâ, FKÖ'yü bir görüşme tarafı olarak kabul etmeyi reddetmektedir. Bu yüzden anlaşmayı Rabin tarafından İsrail kanunlarım çiğnenmesi olarak değerlendirmektedir.[287] Takip eden gelecek vizyonları barış karşıtlarının görüşlerini yansıtmaktadır.

[Birincisi] Yeni Filistin devletinin kontrolü için FKÖ ve Hamas arasında Lübnan benzeri bir sivil savaş; bütün alanı hâlâ kendi toprağı olarak değerlendiren Suriye'nin müdahalesi; Suriye'yi geri atmak için İsrail'in katılması; İran ve Irak o zaman...Suriyeliler ve Filistinliler ile büzülmüş İsrail'e karşı Cihad'a katılırlar...{İkincisi} Yeni Filistin devletinin İsrail'e karşı daha fazla ve geniş çaplı terorist saldırılara sıçrama tahtası olma ihtimali vardır. İsrail'in müdahalesi diğer Arap devletlerini aynı hedefi gerçekleştirmek için aynı ani ittifaka zorlayabilir.

---

[285] *New York Times*, September 12, 1993.

[286] David Bar-Illan, "If This Be Peace," *Commentary*, 99, No.2 (Şubat 1995), 30-31.

[287] Norman Podhoretz, "The Peace Process So Far," *Commentary*, 98, No.6 (Aralık 1994), 22.

{Üçüncü senaryo} Mısır ve Ürdün'de mevcut liderlerin ölümü veya suikastı ile fundamentalistlerin iş başına geçmesi.[288]

İsrail Başbakanı Rabin DOP'u bir konuşmasında şu şekilde savunmuştur:

Ne üzerinde ısrar ettik?... Biz Kudüs'ün geçici dönem düzenlemeleri çerçevesine dahil edilemeyeceğinde ısrar ettik... Kudüs İsrail'in egemenliği altında kalıyor ve İsrail'in birleşik başkentidir. Yerleşimler kalıyor. Yerleşimlerin sökülmesi söz konusu değil. Bunu tekrar etmeyeceğiz, ne Judea ve Samaria'da, ne de Gazze'de... Sadece yerleşimleri değil, aynı zamanda İsraillileri ilgilendiren herşeyin güvenliği, nerede olurlarsa olsunlar, İsrail'in ellerindedir. Çatışma hatlarının güvenliği, İsrail'in sınırlarında ve herhangi bir kesişme noktasında, bizim ellerimizdedir: Ürdün nehri boyunda ve vadisinde...

...Filistinlilerle geçiş dönemini -geçiş düzenlemeleri, otonomi- tesis etmekle ilgili her anlaşma gözle görülür şekilde ihlal edilirse değişmeye aday olur. IDF varlığını sürdürüyor.

...Size söylüyorum, bu aşamada ve gelecekte, Gazze'de kısmi bir çekilme Golan tepelerinin tamamen elden gitmesinden daha iyidir.

...Otonomi anlaşmasına bağlı Mısır ile olan barış anlaşmasına benzememektedir. Bu anlaşma Suriye, Lübnan ve Ürdün'le irtibatlandırılmamış ve onlarla manevra alanı bırakmıştır.[289]

Rabin anlaşmayı benzer konuşmalarla savunmaya devam etmiştir. Hem Rabin'in konuşmasında, hem de anlaşmaya yöneltilen eleştirilerde vurgu çoğunlukla güvenlik sorununda olmuştur.

Güvenlik Sorunu

Ortada olan gerçek bir güvenlik düzeni olmadan Filistinliler ve İsrail arasında barışın mümkün olmadığıdır. Güvenlik sorunu ile ilgili görüşmelerde bir gelişme olmazsa muhtemelen Filistinlilerin otonomi planları da gerçekleşemeyecek gözükmektedir. İsrail kamuoyunda barış çoğunlukla güvenlik demektir. Bu faktörden ötürü İsrail, örtülü olarak uluslararası kamuoyundan, eğer

[288] Podhoretz, 25.
[289] Dajani, 21.

barış süreci esnasında güvenlik dengesinin değişimine yol açacak bir değişiklik olursa, müdahale hakkı talep etmektedir.

İsrail, bu isteğinde çoğunlukla, Arapların gözündeki yüksek teknolojili haçlı imajını dikkate almaktadır. Bir diğer tehlike Filistin terorizmidir. Terorizm, İsrail'in varlığı açısından köklü bir tehlike olmamasına rağmen, güvenlik dengesi açısından tehdit oluşturmaktadır. İsrail işgücü ve ekonomisini sarsmanın ötesinde psikolojik bir engel oluşturmaktadır. Ocak 1993'te yapılan bir ankete göre, İsraillilerin %85'i günlük yaşantıları esnasında bir Arap saldırısından korkmaktadırlar.[290] Bir diğer ankete göre, %53'ü anlaşmaya İSK'nın (İsrail Savunma Kuvvetleri) Batı Yakası'ndan çekilmesinin esas alınmasına karşı çıkmakta, %56'sı ise İSK'nın Batı Yakası şehirlerinden çekilmesi ile güvenliklerinin tehlikeye düşeceğine inanmaktadır. (Bkz., Tablo 2) Anlaşmadan sonra birkaç yıl içinde ölen Yahudi sayısının birkaç yüze ulaşması bu korkuları artırmaktadır.

Tablo 2. Barış Süreci Üzerine Anket

Sorular	Evet	Hayır	Değişmez
1. İSK'nin Batı Yakası şehirlerinden çekilmesini destekliyor musunuz?	33	53	
2. İSK'nin Batı Yakası şehirlerinden çekilmesi kişisel güvenlik duygularınızı azaltır mı?	56	21	3
3. Oslo'dan günümüze barış sürecini destekliyor musunuz?	52	39	

Kaynak: *Ma'riv*, 7.7.1995, 1. İsrail'de Temmuz 1995'de barış sürecine ilişkin yapılmış anketin sonucu.

Sır olmayan şey bütün güvenliğe yönelik meydan okumaların İsrail'de yeni bir güvenlik dengesine yol açtığıdır. Aslında, bu dönüşüm öncelikle Körfez Savaşı ile başlamıştır. "Irak'ın İsrail'e füze ataklarından sonra netlik kazanan şey İsrail'in güvenliğinin, şimdiye kadar çözüm olarak kullanılan stratejik derinlik kavramı

[290] Joseph Alpher, "Israel's Security Concerns in the Peace Process," *International Affairs*, 70, No.2 (Nisan 1994), 232.

ile, daha fazla sağlanamayacağıdır."[291] İkinci olarak, İsrail yönetimi Körfez Krizi sonrası oluşan yeni Ortadoğu düzeninde ABD askeri çıkarları açısından merkezi bir unsur olmaktan çıktıklarının farkına varmışlardır. İsrail'in güvenlik dengesinin anlamını kaybettiği iddiasına barış süreci ile tesis edilen atmosferin izin vermeyeceği yönünde bir itirazla karşılık verilebilir,[292] fakat Batı Yakasından çekilme İsrail'in kalbi sayılan toprakları -Hayfa, Tel Aviv, Kudüs- savunma kabiliyetini sınırlayacaktır. Bu "stratejik hücuma açıklık sinirleri gerginleştirmektedir. İsrail'in Batı Yakası'nı boşaltması terorist faaliyetlerle uğraşma kabiliyetini de aynı zamanda sınırlayacaktır."[293] Yukarıda görülen tüm faktörler gözönüne alındığında değişen stratejik çevre ve barış sürecinde devam eden girişimler, bölge istikrarlı bir barışla kilitlenmedikçe, İsrail'in nükleer silahlara bağımlılığını artıracaktır.[294] Filistin Otoritesi'nin yönetimi altındaki Yahudilerin güvenliği konularında ise problemi binlerce eğitimli askeri kadrosu ile polis gücü kurabilecek olan tek Filistin kurumu FKÖ'ye bırakmaktadır. Ek olarak, İSK Filistin topraklarında faaliyetlerine devam edebilir, ancak İntifada ve direniş yıllarından ders alınması kaçınılmaz bir gerekliliktir.

Son Gelişmeler

Arafat, 1 Temmuz 1994'te Filistin Otoritesini kurmak üzere Tunus'taki FKÖ merkezinden Gazze Şeridi'ne gelmiştir. Arafat'ın çabaları Filistin ve İsrail halklarının her ikisi için gerçek bir gelişme sağlayabilmek amacıyla eşitlik, üstünlük ve tahakküm içermeyen, uzak görüşlü, bütün alanlarda işbirliğine açık olma esasları üzerine bina edilecek adil ve kalıcı bir barışa ulaşma he-

[291] Martin Hoch, "Peace in the Near east After the Gaza-Jericho Accord," *Aussenpolitik*, No.3 (1994), 280.

[292] Harvey Sicherman, *Palestinian Autonomy, Self Government and Peace* (Oxford: Westview Press, 1993), 113.

[293] Efraim Inbar, "Israel's Continuing National Security Challenges," *Strategic Review*, 23, No.1 (Kış 1995), 52.

[294] Louis Rene Beres, "The Peace Process and Israel's Nuclear Strategy," *Strategic Review*, 23, No.1 (Kış 1995), 43.

definde yoğunlaşmıştır.[295] Arafat'ın sözleri ile: "Filistin halkı tüm siyasal ve ekonomik zorluklara rağmen ulusal ekonomiyi kurmak, ulusal kurumları yerleştirmek ve genel ekonomik ve sosyal gelişmeleri sağlamak için olağanüstü çaba harcayan kendi ulusal otoritesini kurmaya başlamıştır."[296] Filistinliler 24 kişiden oluşan yasama ve yürütme yetkilerine sahip otoritenin hemen arkasından 9000 kişilik bir polis gücü kurmuşlardır.[297]

FKÖ Kudüs'e alelacele Filistin Otoritesi'nin (PA) iki bakanlığını yerleştirmiştir. Faysal Hüseyni'nin ailesinin mülkü olan "Orient House" isimli bina yabancı devlet adamlarını ve özel misafirleri ağırlamak için dizayn edilmiştir.[298] PA Kudüs'te geçen zaman içinde beş değişik kurum daha kurmuştur.

Arafat'ın Gazze'ye gelmesinden yaklaşık bir yıl sonra yeni Gazze gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. PA'nın kendi vergi toplama kurumları çalışmaya başlamıştır. Sağlık Bakanlığı, Gazze'de sağlık sigortasının kapsamındaki insanların sayısını iki katına çıkarmıştır.

Otorite yeni yatırım kanunları hazırlayıp, yürürlüğe koymuştur.[299] Fakat İsrail tarafının kendi vatandaşlarını koruma yönündeki güvenlik uygulamaları, Filistin ekonomisini olumsuz etkilemektedir. Bir İsrail yetkilisine göre İsrail, Filistinlilerin ekonomik istikrarı ve büyümesi ile yakından ilgilenmekte ve Filistinlileri cesaretlendirmektedir. Bu amaca ulaşmak için kamu taşımacılığı, ortak sanayi parkları ve su dağıtım kanalları gibi alanlarda girişimlerde bulunulmuştur.[300]

Barış süreci 1995 içerisinde önemli gelişmeler katederek devam etmiştir. İsrail ve FKÖ, 19 Eylül 1995'te, otonomi seçimleri,

[295] Filistin Türkiye Büyükelçisi Fuat Yasin'le 21 Kasım 1995'te gerçekleştirilen görüşme.

[296] UN, DFPR, *United Nations Seminar and NGO Symposium on the Question of Palestine for Latin America and the Caribbean*, (Rio de Janerio, Brazil, 20-23 Mart 1995), 7.

[297] UN, *The United Nations and the Question of Palestine* (New York: 1995), 23.

[298] Dore Gold, "Where is the Peace Process Going?" *Commentary*, 100, No.2 (Ağustos 1995), 41.

[299] Isabel Kershner, "Signs of Life in Gaza," *The Jerusalem Report*, (13 Temmuz 1995), 22-24.

[300] İstanbul İsrail ikinci konsolosu Jonathan Peled ile , 25 Ağustos 1995'te yapılan görüşme.

Batı Yakası'nda su paylaşımı gibi konularda uzlaşmaya varmışlardır. Bu aşamada, DOP'un öncelik sırası bir miktar değişmiş görünmektedir.[301] Taraflar spesifik alanlarda yetki transferini tam olarak gerçekleştirmeden Batı Yakası'ndan çekilme görüşmelerine başlamışlardır.

Bir diğer önemli gelişme 24 Eylül'de İsrail ve FKÖ'nün, Filistin Otoritesi'nin yetkisini Batı Yakası'na genişletme üzerinde anlaşmaya varmaları ile gerçekleştirilmiştir. Taba'da uzlaşılan İsrail-FKÖ anlaşmasına göre İsrail müfrezeleri Batı Yakası'nın yedi şehrinden ve 450 kasabasından çekilecektir.[302] İsrail, Arafat'ın güvenlik önlemlerini alabilmesi için aşamalı bir çekilme üzerinde ısrar etmiştir. Rabin'in bu tavrının arkasındaki mantık 1996 seçimlerine yaklaşılan günlerde Arafat'ın barış adına güvenilir bir vizyonu olduğunu kanıtlamaktır. 28 Eylül'de İsrail Başbakanı Rabin ve FKÖ lideri Arafat arasında Beyaz Saray'da Filistin otoritesinin yetkisini Batı Yakası'na genişleten Taba anlaşması imzalanmıştır.

1- *Çekilmenin ilk aşaması Filistin seçimlerini takip eden 22 gün içinde gerçekleşecektir.*

2- *Hebron'da 100.000 Arap'ın arasında yaşayan 400 Yahudi'nin korunması için uluslararası bir kurum bulunacaktır.*

3- *İsrail müfrezeleri Batı Yakası'ndaki Yahudi yerleşimlerini korumaya devam edecektir. Yahudi yerleşimcilerin seyahat yollarını da kontrol edecektir..*[303]

Eylül ve Ekim ayları barış sürecinde dramatik gelişmelerin yaşandığı aylar olmuştur. Barış sürecinde önemli bir tehdit İslami Cihad liderinin Mossad tarafından öldürülmesi ile gündeme gelmiştir. Mossad'ın girişimi barış atmosferini zedelemesi bir yana İslami Cihad'ın intikam saldırılarından korkulmaya başlanmıştır. İkinci olarak tüm dünyayı şaşkınlığa uğratan gelişme Rabin'in bir Yahudi fundamentalisti tarafından suikastla öldürülmesi ile yaşanmıştır. Rabin'in ölümü barış sürecinde olumsuz bir etki meydana getirmemekle beraber İsrail'in gelecekte artan oranlarda kendi toplumundan kaynaklanacak problemlerle uğra-

[301] *Turkish Daily News*, 19 September 1995.
[302] *Turkish Daily News*, 25 September 1995
[303] *Turkish Daily News*, 30 September 1995

şacağının önemli bir göstergesi olmuştur. Filistin tarafında önemli bir gelişme Ocak 1996'da seçimlerin yapılması ile gerçekleştirilmiştir. 88 üyeli parlamento 7 Mart 1996'da çalışmalarına başlamıştır. 29 Mayısta yapılan İsrail seçimlerini barış sürecine karşı tavır koyan Likud Partisi lideri Netenyahu'nun kazanması ilk anda bir tereddüt oluştursa da, genel eğilim bu gelişmenin barış sürecini tersine çeviremeyeceği şeklindedir.

Bununla birlikte, barış süreci hâlâ bir çok problemle karşılaşmakta ve kırılganlığını korumaktadır. Aşırı gruplar tarafından tırmandırılan terorizm, Batı Yakası ve Gazze Şeridinde Filistinlilerin İsrail'e girmelerini engelleyen sınır kapamalarına maruz kalmalarına yol açmaktadır. İsrail hükümeti işgal altındaki topraklarda yeni Yahudi yerleşim birimlerinin kurulmasına izin veren çelişkili siyasetini sürdürmektedir. Filistinlilerin ekonomik durumunu oldukça kötü yönde etkileyen sınır kapamaları, Yahudi yerleşimleri sorunu ile birleşince iki taraf arasında ciddi çatışmalar ve barış süreci ile ilgili ciddi hayal kırıklıkları gündeme gelmiştir. Sonuçta Filistin-İsrail barış süreci Eylül 1997 itibari ile bütün çabalara rağmen yeniden başlatılamamıştır. İsrail'de Mayıs 1996 seçimleri sonucunda Sağcı bir hükümetin kurulması barış sürecinin hızını azaltmış ve süreci daha karmaşık bir hale getirmiştir. Sağ kanatta yer alan Yahudi grupların ve Yahudi yerleşimcilerin artan tesiri durumu kötüleştirmiş ve Filistinliler ile İsrail arasında tansiyonu yükseltmiştir. Eylül 1996'da Kudüs'ün Eski Şehir bölümüne bir tünelin yeniden açılması Filistinlilerin protestolarına yol açmış ve arkasından İsrail ve Filistin güvenlik güçlerinin ilk kez karşı karşıya gelmesi ile 80'den fazla kişinin ölümü ile sonuçlanan çatışmalar yaşanmıştır. Bu durum her iki tarafın da kendi başkenti olarak gördüğü Kudüs'ün gelecekteki statüsünü belirlemenin zorluğunu ortaya koyan bir gösterge niteliğini taşımaktadır. İsrail hükümetinin Doğu Kudüs'te yerleşim kompleksi inşası kararı ile şiddet yeniden günyüzüne çıkmıştır. Hebron'da da Ocak 1997'de şehirden İsrail'in kısmi olarak çekilmesini vazeden bir anlaşma imzalanmasından sonra hayatın tadı kaçmıştır. Bu durum iki taraf arasında güveni derinden zedelemiş ve Mart 1997'den bu yana görüşmeleri çıkmaza sokmuştur. Filistinliler, Yahudi yerleşim kompleksinin inşa işleri durdurul-

madan görüşmeleri yeniden başlatmayı reddetmişlerdir. Öte yandan İsrail hükümeti, Filistin Otoritesinin terorizm ve şiddete destek vermeye ya da göz yummaya devam ettiği zeminde uzlaşmayı reddetmektedir.

Barış sürecinin aşırı derecede ağır ilerlemesi ile artan hayal kırıklığına rağmen, tarafların zorlukları barışçı yollar ile aşmaya yönelik genel bir eğilimi paylaştıklarını ileri sürmek mümkündür. Bu eğilim ABD Başkanı Clinton'un barış sürecinin çözülmesini engellemek amacıyla tarafları Ekim 1996'da tünel krizinin etkilerini dağıtma işi ile doğrudan ilgilenmiş ve Ocak 1997'de İsrail Bakanlar Kurulu içerisindeki güçlü muhalefete rağmen Hebron'un önemli bir kısmının Filistinlilere devrinde etkili bir rol oynamıştır. Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek de birçok kez barış sürecini canlı tutmanın gereğini vurgulamıştır. Kasım ayında gerçekleşen MENA zirvesini takip eden günlerde barış sürecinin devam etmesinin önemine değinmiş ve aksi takdirde alternatifin şiddetli istikrarsızlık, terorizm ve şiddete sürüklenme olacağını söylemiştir.[304] Ayrıca, planlandığından hemen hemen bir yıl önce, Ocak 1997'de Hebron'un büyük bölümü İsrail kabinesindeki güçlü muhalefete rağmen Filistinlilere devredilmiştir. Şubat 1997'de ise İsrail hükümetinin Kudüs'te Yahudi yerleşimlerine yeni topraklar açmaya yönelik daha önceden alınan bir kararı uygulamaya koyması bir diğer krizi başlatmıştır. Ancak, eski tarz şiddetli çatışmalara yönelme eğilimi Yaser Arafat'ın Clinton ile görüşmesinde İsrail ile barışı gerçekleştirme kararlılığını tekrarlaması ile kontrol altına alınmış gözükmektedir.[305] Benzer bir tavırla, Netanyahu-Mübarek ikilisi de Mısır'daki buluşmalarında barışa yönelik kararlı tavırlarının altını bir kez daha çizmişlerdir.[306]

Mart 1997'de Yahudi yerleşim projesi üzerine çıkan krizden bu yana, Filistin-İsrail görüşmelerindeki açmazı gidermek için; Mısır, Ürdün, İsrail, Filistin Otoritesi, Avrupa Birliği ve ABD'nin dahil olduğu, yoğun bir diplomatik trafik yaşanmaktadır. Yaser Arafat, Amerika ziyareti sırasında ABD Başkanına İs-

[304] *Al-Ahram Weekly*, 21-27 Kasım 1996.
[305] *Turkish Dail News*, 5 Mart 1997.
[306] *Al-Ahram Weekly*, 6-12 Ocak 1997.

rail ile kalıcı bir barışa ulaşma yönündeki taahhüdünü tekrarlarken krizi çözmede eski tarz şiddet kullanma metotlarına dönülmesine yol açacak tahrikleri kontrol altında tutma istekliliğini göstermiştir.[307] Mayıs ayında Doğu Kudüs'te yerleşim projesinin kısa bir dönem durması ve İsrail'in Gazze'de bir liman ve havaalanı inşaatına imkan sağlanması ile Arafat'ın yeniden anlaşma masasına oturabileceği yönünde haberler çıkmıştır.[308] Haziran ve Temmuz aylarında Filistin ve İsraillilerin açmaza son vermek amacıyla gizli görüşmeler gerçekleştirdikleri yönündeki duyumlar artmıştır.[309] Bu gelişmeler açıkça tarafların barışı gerçekleştirme vaatlerine sadık kaldıkları ve aynı zamanda birçok yerel, bölgesel ve uluslararası aktörün dahil olduğu sık bir sürecin yaşandığını göstermektedir.

[307] *Turkish Dail News*, 5 Mart 1997.
[308] *Al-Ahram Weekly*, 8-14 Mayıs 1997,
[309] *Al-Ahram Weekly*, 12-18 Haziran ve 3-9 Temmuz 1997.

V
TÜRK DIŞ POLİTİKASININ TEPKİSİ

Türkiye konumu itibarıyla Ortadoğu politikasından uzak kalamamış ve bu bölgedeki gelişmelerden, olumlu ya da olumsuz, etkilenmiştir. Bölgesel yakınlık dolayısıyla Türkiye'nin Ortadoğu politikasında doğrudan çıkarı olduğu gözlenmektedir. Bu ilişki çerçevesinde, Arap-İsrail mücadelesinin çekirdeğini oluşturan Filistin-İsrail çatışmasında meydana gelen olaylar ve gelişmelerin Türkiye üzerindeki önemli etkisi uzunca bir süredir devam etmektedir. Bu bölüm daha önceki bölümlerin ışığı altında Filistin-İsrail barış sürecinin Türk dış politikasındaki yeri üzerinde duracaktır.

Filistin-İsrail barış sürecine yönelik Türk dış politikası davranışının evrimine geçmeden önce Osmanlı döneminden kalma dış politika mirasının bazı özelikleri üzerinde kısaca durulacaktır. Ondan sonra Türkiye'nin barış süreci tavrı daha geniş bir perspektif sağlama amacıyla Türk dış politikasının değişen yönelimleri ile ilintili olarak tartışılacaktır.

Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikası geçmişten günümüze birçok dalgalanmalar göstermiştir. Osmanlı mirası bu dalgalanmaların anlaşılabilmesi için akılda tutulması gereken bir faktördür. Osmanlı döneminden miras kalan özellikler iki ana grup altında sınıflandırılabilir: İlki, Türk dış politikasının sınırları iç ve dış faktörler tarafından belirlenirler. Dış faktörler, coğrafik ikiciliği, yani Türkiye'nin aynı anda Avrupa Konseyi gibi laik ve İslam Konferansı Teşkilatı gibi dini organizasyonlara aynı anda üye olması gereğini içermektedir. İç faktörler ise Türkiye'deki iç olayların sonuçlarıdır.[310] Bahsedilen ikicilik Türkiye'nin dış çevresinde olduğu kadar siyasi kültürü ve kimliğinde de mevcut-

[310] Hakan Yavuz, "Turkey's Relations with Israel." *Foreign Policy* (Ankara) 15, No.3-4 (1991): 42.

tur. Bernard Lewis bir yazısında Field Marshall Slim'in "Türkiye Ortadoğu'nun tek Avrupalı ülkesidir" dediğini aktarmıştır.[311] Türkiye'nin, aynı zamanda, demokratik bir hükümet ve pazar ekonomisine sahip tek Müslüman ülke olduğunu iddia etmek de mümkün gözükmektedir. Bu ikicilikten ötürü Türkiye çoğunlukla İslami değerlerin belirlediği ortak kültürü Ortadoğu ülkeleri ile paylaşan bir Batı ülkesi şeklinde görülmektedir.

Osmanlı döneminden tevarüs eden ikinci karakteristik, elitler tarafından belirlenen dış politika tarzıdır. Bir uzmanın iddia ettiği gibi: "Milletin çıkarı devletin çıkarı ile eşitlendiğinden dış politika kararları devlet düzeyinde bu pragmatik elit tarafından belirlenir ve halka dayalı demokratik bir süreci yansıtmamaktadır."[312] Bu prosedürel özellik Türk dış politikası karar alma sürecinde bürokratik-pragmatizmin oluşmasına yol açmıştır.

GÜVENLİK SORUNLARI VE BATIYA DÖNÜK DIŞ POLİTİKA: 1947-1964

Yukarıda açıklanılan özelliklerin ötesinde, Ortadoğu'ya yönelik Türk dış politikasının dalgalanmalarında, aynı zamanda, bu bölgeyle az ya da çok ilgili olan iç, bölgesel ve global faktörlerin etkisi gözardı edilemeyecek boyutlardadır. Tüm akademik çalışmalarda geniş kabul gören görüş; II. Dünya Savaşını takip eden değişim ya da dönüşümlerin Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik tavrında önemli etkilere sahip olduklarıdır. 1939 Türk-İngiliz Anlaşması savaş sonrası Türk dış politika tercihlerini göstermesi açısından önemli bir dönüm noktası ve bir işaret levhası niteliğindedir. Türkiye "aktif tarafsızlık" politikası izlemiş ve Müttefiklerin Almanya'yı mağlüp etmelerine katkıda bulunmamıştır. Türkiye savaşın sonuna doğru Almanya'ya savaş ilan etmiş ve bu sembolik hareketle Birleşmiş Milletlerin kurucu üyelerinden biri olmuştur. Türkiye'nin Batı kampına resmen girişi 1949 yılında Avrupa Konseyi'ne ve daha sonra 1952 yılında NATO'ya kabul edilmesi ile gerçekleşmiştir. Bu tercihin arkasındaki asıl mantık

[311] Seyfi Taşhan, "Current Turkish Policy in the Middle East," der. George S. Harris *The Middle East in Turkish-American Relations*, içinde, (Washington: The Heritage Foundation, 1984), 37.

[312] Yavuz, 44.

Türkiye'ye yönelik Sovyet davranışından duyulan güvenlik endişesidir. Türk-Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Anlaşmasının fesh edilmesinden sonra Stalin Türk Boğazlarının ortak kontrolü ve 1921 anlaşması ile belirlenen Türk-Sovyet sınırının yeniden düzenlenmesi gibi bir dizi taleple ortaya çıkmıştır. Türkiye bu sebeple Sovyet tehlikesini karşılayabilmek amacıyla Batı kampına katılmayı tercih etmiştir.[313] Özetle, 1950 ile 1964 yılları arasında. Türk dış politikasına yön veren güvenlik endişeleri olmuştur.

Bu dönemde Türkiye'nin Ortadoğu politikası Batıya yönelik dış politikasının bir uzantısı şeklinde değerlendirilebilir. İsrail devletinin ortaya çıkması Türk-Arap ilişkilerinde gerçek bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Türkiye taksime karşı çıkmış ve 30 Ekim 1947'de BM Genel Kurulunda taksim kararına karşı aleyhte tavır almıştır.[314]

Bu esnada elitlerin belirlediği Türk dış politikasının pragmatik doğası gün yüzüne çıkmıştır. 1947 yılında verilen olumsuz rey popüler tavır ya da İslami kaygılar ile değil, İsrail'de bir sosyalist devletin kurulmasından duyulan endişe ile verilmiştir. Gerçekte de, İsrail'in tarafsızlığı Türkiye'de bir kamuflaj olarak algılanmış ve köklü komünizm korkusunu tahrik etmiştir.[315] Dış politikada dinin etkisi bir hayli azalmış ve 1950'lerde Türkiye'nin Araplar ve İsrail ile ilişkilerinde çok az etkisi olduğu gözlenmiştir.[316]

Türkiye Taksim Kararına karşı çıkmasına rağmen, 1948 Aralığında Filistin Üzerine Uzlaştırma Komisyonu kurulmasını onaylamıştır. İkinci aşama olarak Türkiye 28 Mart 1949'da İsrail'i tanımıştır. Türkiye'nin İsrail'i ihtiyatlı tanımasının arkasında yukarıda bahsedilen İsrail'in komünist olmasına yönelik duyulan endişe yer almıştır. Özellikle Amerika'nın İsrail'e arka vermesinden sonra Türkiye İsrail'i tanımakta gecikmemiştir. İsrail bu tanıma süreci içerisinde kendisini demokratik rejimlerin bağımsız-

[313] Kemal Kirişçi, "The End of Cold War and Changes in Turkish Foreign Policy Behavior," *Foreign Policy* (Ankara) 17, no:3-4 (1993): 5-6.

[314] Ömer Kürkçüoğlu, "Development of Turkish-Arab Relations: A Historical Appraisal," der. Ali L. Karaosmanoğlu ve Seyfi Taşhan *Middle East, Turkey and the Atlantic Alliance*, içinde, (Ankara: Foreign Policy Institute, 1987), 13-14.

[315] Amikam Nachmani, *Israel, Turkey and Greece: Uneasy Relations in the East Mediterranean* (London: Frank Cass, 1987), 6-7.

[316] Nachmani, 45.

lığı ve özgürlüğü taraftarı olarak gösterme yönünde önemli çaba harcamıştır.[317] Arap ülkeleri Türkiye'yi İsrail'in meydana getirilmesi ve yasallaştırılması yönünde rol oynadığı iddiası ile eleştirmiştir. Türkiye, İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olmasına karşılık Avrupa'da bunu yapan son ülkelerden biridir. Ek olarak Türkiye'nin İsrail'i tanıması o dönemde çok fazla bir anlam ifade etmemiştir. Türk Dışişleri Bakanı Sadak'ın söylediği gibi: "İsrail devleti bir gerçektir. Otuzdan fazla ülke onu tanımıştır. Arap temsilciler de İsrailli temsilciler ile konuşmaktadırlar.[318]

Türkiye'nin İsrail'i resmen tanıması sonucu Türk-Arap ilişkileri bozulma sinyalleri vermeye başlamıştır. Örneğin, İhvan-ı Müslimin yayın organı *al-dawa* gazetesi Türkiye'yi ikinci İsrail olarak tanımlamış ve derhal ortadan kaldırılması için çağrıda bulunmuştur.[319] Bu reaksiyon, öte yandan, sadece Türkiye'nin girişimi sonucu ortaya çıkmamıştır. Türkiye'ye yönelik bu abartılı saldırının arkasındaki asıl sebep başta Mısır olmak üzere Arap ülkelerinin radikalleşmesidir. Mısır lideri Nasır Arap dünyası bir yana Üçüncü Dünyanın önderliğini ele geçirmeye çalışmaktadır. Onun konumu 1954 Bandung konferansında daha fazla açıklık kazanmıştır. Onun düşüncesinde İsrail sorunu Arap birliğini oluşturabilmek için ormanda bulunmuş bir mücevherdir. Bu sebeple 1946-50 arasında, Karpat'ın açıkladığı üzere, "Türk-Arap ilişkileri Türkiye'nin İsrail'i tanıması ile oluşan rahatsızlığa rağmen az ya da çok normal bir seyir izlemiştir."[320]aynı zamanda bu dönemde tek bir Arap dünyası mevcut değildir; Araplar kendi aralarında farklılaşmaya başlamışlardır. Mısır ve Suriye gibi büyük Arap devletleri bir bağlantısızlar politikasını yürürlüğe koymuşlardır. Zaman içerisinde değişen derecelerde Sovyetler Birliğine bağlı hale geleceklerdir. Böylesine bir atmosfer içerisinde Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu ekonomik ve askeri yardımı sağlayabilecek kaynaklara sadece ABD ve bazı Batılı büyük devletler sahiptir. Arapların ise Türkiye'nin güvenlik sorunu ile ilgili önere-

[317] Nachmani, 48-49.

[318] Yavuz, 46.

[319] Kemal Karpat, "Turkish and Arab-Israeli Relations," der. Kemal Karpat *Turkey's Foreign Policy in Transition: 1950-1974,* içinde, (Leiden: E. J. Brill, 1975), 116.

[320] Karpat, 115.

bilecekleri bir şey yoktur.[321] Türkiye'nin güvenlik problemleri ve onun siyasi ve ekonomik çevresi Arap devletlerinkinden çok farklıdır. Arap ülkeleri için, ayrıca, Sovyetler Birliği'nden gelebilecek doğrudan bir tehdit söz konusu olmamıştır.

Asıl anlaşmazlık 1955 yılında Bağdad Paktının kurulması ve takip eden gelişmeler ile yaşanmıştır. Paktın Ortadoğu'lu üyeleri Türkiye, Irak, İran ve Pakistan devletleridir. Bu ülkelere ek olarak Paktın devamı için ABD ve İngiltere dışarıdan destek vermişlerdir. Karpat'ın işaret ettiği gibi:

> *Dış ilişkilerin yakın tarihinde Bağdad Paktı kadar tüm taraflar (açısından) zararlı, gereksiz ve sonuçsuz bir diğer ittifak bulmak zordur. Gerçekte, bölgede batı çıkarlarına büyük zarar vermiş, Arap ülkelerinin Sovyetler Birliği ile ittifakını başlatmış, radikal ideolojilerin yükselişini tetiklemiş, ve Türklere Batının uysal oyuncağı rolünü biçmiştir.*[322]

İsrail kendisine karşı bazı unsurlar içeren Paktın kurulmasını olumsuz bir gelişme olarak değerlendirmiştir. Bütün bu gelişmelerin ortasında Nasır sürpriz bir girişimle 26 Temmuz 1956 tarihinde Süveyş Kanalı Şirketini millileştirmiştir. Bu girişime tepki olarak Fransız, İngiliz ve İsrail ortak gücü Mısır'a ani bir saldırı düzenlemişlerdir.

Krize yönelik Türk tavrı esaslı çelişkiler içermiştir. Türkiye'nin Şirket ile ilgili bir çıkarı olmamasına rağmen Batı ülkeleri ile beraber hareket ettiği gözlenmiştir. Yeterince paradoksal bir tavırla İngiltere'nin ihraç edildiği Bağdad Paktı ülkeleri ile beraber krizden sonra Mısır'a yönelik atağı kınamıştır.[323]Türkiye Telaviv'deki konsolosunu geri çağırmış ancak bu hareketin düşmanca bir hamle olmadığını ve sadece Bağdad Paktını güçlendirmek için yapıldığını İsrail'e açıklamak ihtiyacı hissetmiştir.[324]Takip eden aylarda gözlenen bir dizi gelişme Türkiye'nin Arap ülkeleri nezdinde kredisini bir hayli azaltmış ve içeride mu-

[321] Oya Akgönenç Mughisuddin, "Turkish-Arab Relations: 1945-1975," *Foreign Policy* (Ankara) 17, No.1-2 (1993): 125.

[322] Karpat, 116.

[323] İsmail Soysal, "70 Years of Turkish-Arab Relations and an Analysis on Turkish-Iraqi Relations," *Studies On Turkish-Arab Relations*, No.6 (1991): 58.

[324] Mehmet Gönlübol ve Ömer Kürkçüoğlu, *Olaylarla Türk Dış Politikası* (Ankara: SBF Yayını, 1975), 259.

halefeti tahrik etmiştir. Sözü edilen olaylar Türkiye'nin 1957 Eisenhower Doktrinini desteklemesi, 1957 yılında Suriye'ye ve 1958 yılında Irak'a yönelik çelişkili politikaları ve Amerika'ya 1958 yılında yaşanan Lübnan krizinde Adana'daki NATO üssünün kullanılmasına izin verınesidir.[325]

Tüm bu koşullar Türkiye ve İsrail'i birbirine yakınlaştırmıştır. İki ülke Periphery Paktı adı verilen gizli bir anlaşma imzalamışlardır. Pakt İsrail lideri Ben Gurion'un ilan edilmemiş ziyareti esnasında gündeme gelmiştir. İsrail'in amacı Arap bölgesi dışındaki devletlerle yani Türkiye, İran ve Etiyopya ile sağlıklı ilişkiler kurmaktır. Fakat bu Pakt uzun ve kalıcı bir etkiye sahip olamamıştır.[326] Türk eliti Türkiye'nin 1920'lerde yaptığı ideolojik tercih ve cari problemlerden ötürü kendini Ortadoğu'nun Müslüman ülkelerinden uzak tutmaya yeğlemiştir. Türk dış politikasının elitler tarafından belirlenme karakteristiği özellikle 1950'lerin sonlarında Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkilerinde gün yüzüne çıkmıştır. İsrail bölgede tek demokratik ve laik ülke olması ve başarılı kalkınma hamlesi ile Türk elitini etkilemiştir.[327]Özetle bu dönem Türkiye-İsrail ilişkileri açısından elverişli bir periyot olmuştur.

ÇOK BOYUTLU DIŞ POLİTİKA: 1964-79

1960 darbesinden sonra Türkiye'deki yeni liderler tek yönlü, Batı eğilimli dış politikayı iki dış kaynaklı gelişmenin yarattığı etki ile sorgulamaya başlamışlardır. İlki Küba füze krizini çözmek için Jüpiter füzelerinin Türkiye'den taşınmasıdır İkincisi 1964 Haziranı Johnson mektubu olayıdır. ABD Başkanı Johnson'ın Kıbrıs krizi ile ilgili Türkiye'yi destekleme yolundaki isteksizliğini ve NATO ile ilgili olmayan operasyonlarda Amerikan silahlarının kullanılmaması isteğini belirten mektup Türk kamuoyunda büyük tepki uyandırmıştır. Kirişçi'nin söylediği gibi Türk dış po-

[325] Mahmut Bali Aykan, "The Palestinian Question in Turkish Foreign Policy From the 1950s to the 1990s," *International Journal of Middle East Studies,* No.25 (1993): 93.

[326] Philip Robin, *Turkey and the Middle East* (London: Pinter, 1991), 77.

[327] Mim Kemal Öke, "Arabic Studies in Modern Turkey: Themes, Approaches and Sources," *Foreign Policy* (Ankara) 12, No.1-2 (1985): 49.

litika yapıcıları tarafından bu iki olay "bir süper gücün ihtiyaç hasıl olduğu zaman küçük bir müttefikin çıkar ve endişelerini nasıl gözardı edebileceğinin bir örneği olarak algılanmıştır."[328]

Bu olayların Türk dış politikası davranışı için üç önemli sonucu olmuştur: "İlki, Türkiye yakınlaşma adına Sovyetler Birliği ile geleneksel soğuk ilişkilere (dayalı) dış politikasından vazgeçmiştir. İkincisi, Türkiye özellikle silah tedariki programlarında, Kıbrıs'a askeri müdahaleyi neticede mümkün kılacak tarzda, güvenlik politikasını yenilemiştir. Üçüncüsü Türkiye ortaya çıkan Üçüncü Dünya ve Bağlantısızlar hareketi ile ilişkilerini geliştirmeyi başaramadığını farketmiştir."[329] 1964 tarihinden sonra Türk-Arap ve Türk-İsrail ilişkileri bu gelişmelerin kombina etkisi ile belirlenmiştir. Yeni strateji Arap devletleri ve Arap devletleri içindeki kırılmaları azaltma esası üzerine bina edilmiştir.

Türk-Batı ilişkilerindeki değişim, bununla birlikte, Türkiye'nin Batı eğilimli dış ve güvenlik politikasından radikal bir sapma manasına gelmemektedir. Yeni yönelimler Arap ülkeleri ile ilişkileri yenileme ve yakınlaşma sağlama çabalarına zemin hazırlamış fakat İsrail ile ilişkileri bozma noktasına gelinmemiştir. Türk dış politika yapıcıları Arap-İsrail çatışmasına karşı mesafeli ve dengeli kalmayı tercih etmişlerdir. Amaçları, genelde, Türkiye'nin Ortadoğu politikasına daha özgür, daha esnek ve çok tercihli bir yapı kazandırabilmektir. Bu açıdan Türkiye bölgede Batılı bir oyuncu olarak görünmekten kaçınmıştır. Türkiye, bu yeni dış politika çizgisinde hiçbir bölücü pakta önderlik etmeyecek ve katılmayacaktır.

Bu yeni dış politika çizgisinde en başarılı yaklaşım 1967 Arap-İsrail savaşı esnasında gerçekleştirilmiştir. Türkiye 1967 savaşı sırasında Amerikan askerlerinin Adana askeri üssünü kullanarak İsrail'e yardım etmesine izin vermemiştir.[330] Türk Dışişleri Bakanı Çağlayangil takip eden cümleleri sarfederek Araplara güvence vermiştir. "Türkiye'deki askeri üsler oldu bitti yoluyla Araplara karşı kullanılmayacaktır." Daha sonra, İsrail'in geniş

[328] Kirişçi, 6.

[329] Kirişçi, 7.

[330] Ramazan Gözen, "Patterns in Turkish Foreign Policy Behavior Towards the Middle East," *Foreign Policy* (Ankara) 19, No.1-2 (1995): 75.

Arap topraklarını işgali kesinlik kazanınca "Türkiye'nin güç kullanımı ile (gerçekleştirilen) toprak kazanımına karşı olduğunu" duyurmuştur.[331] Ek olarak, Türkiye Arap ülkelerine insani yardım projelerine aktif olarak katılmıştır. Savaşın yaralarını sarabilme amacıyla yiyecek, giyecek ve ilaç göndermiştir. Türkiye'nin girişimleri Arap devletleri tarafından memnuniyetle karşılanmış ve Türkiye 1967 savaşını takip eden kısa petrol ambargosunun dışında tutulmuştur.

Türkiye 242 sayılı kararın geçmesinde Araplarla beraber tavır almıştır. Bu karar savaş sırasında İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi yönünde çağrıda bulunmuştur. Türkiye, bununla birlikte, tüm bölgesel devletlerin güvenlikli sınırlar içinde yaşama hakkını tanıdığını vurgulamış ve kararın İsrail'i saldırgan bir devlet olarak tanımlayan birinci maddesine ikili ilişkilere zarar vermemek için çekince koymuştur.[332]

Türkiye 1969 yılında Kıbrıs Türklerine yardım mobilize etmek için gözlemci statüsünde İslam Konferansı Teşkilatına katılmıştır. Demirel hükümeti konferansı dini bir toplantı değil Kudüs'ün statüsü ve Aksa camisi yangını olayının tartışıldığı siyasi bir toplantı olarak değerlendirmiştir.[333] Türkiye zıt kamplar arasında dengeli hareket edebilmek için tarafsız kalmaya çalışmıştır. Örneğin Türkiye Rabat Konferansında tüm katılımcıların İsrail ile ilişkilerini kesmelerini isteyen karara karşı çıkmıştır.[334]

Türkiye 1973 savaşında da benzer politikalar izlemiştir. Suriye ve Mısır büyükelçileri kriz esnasında Türkiye'den siyasi destek talep etmişlerdir. Türkiye dışişleri bakanı sözcüsünün yorumu ile "Türkiye Arap topraklarının güçle işgal edilmesini onaylamamaktadır ve kalıcı barışın sağlanmasının bu konuda Arap ülkelerinin meşru taleplerinin tatmin edilmesine bağlı olduğunu hissetmektedir."[335] Türkiye daha sonra Amerikan hükümetine

[331] Ömer Kürkçüoğlu, "The Evolution of Turkish-Arab Relations," der. G.S. Harris. *The Middle East in Turkish-American Relations*, içinde, (Washington: The Heritage Foundation, 1984), 47.

[332] İhsan Gürkan, "Turkish-Israeli Relations and the Middle East Peace Process," *Turkish Review of Middle East Studies*, No.7 (1993): 102.

[333] Aykan 95.

[334] Gözen, 75.

[335] Kürkçüoğlu, "Development of Turkish...," 18.

"Türkiye'deki askeri üslerin cari savaş esnasında İsrail'e yardım amacıyla kullanılamayacağını" duyurmuştur.[336] ABD'nin NATO delegasyonu Türkiye'yi Sovyetler Birliği'nden Arap ülkelerine silah transferine izin vermekle suçlamıştır.[337] Savaştan sonra Türkiye zarar gören ülkelere zaman geçirmeden yardım elini uzatmıştır.

Petrol fiyatlarındaki görülmemiş artış, kötüleşen Türk-Amerikan ilişkileri, Türk-Amerikan ilişkilerinde soğumanın devam etmesi (Kıbrıs'a askeri müdahale sebebiyle) 1973 savaşından sonraki dönemde Türk dış politikasının ilgilenmek zorunda olduğu gelişmelerdir.[338] Bu faktörlerin kombinasyonu buraya kadar izah edilen unsurlara ilave edilince özellikle bölge ile ekonomik bağlantılar yoluyla Arap devletleriyle daha fazla yakınlaşılmasına ve tek yönlü dış politikadan vazgeçilmesine yol açmıştır. Ayrıca, 22 Kasım 1973'te, Türk dışişleri bakanı Bayülken BM Güvenlik Konseyi 242 sayılı kararı temel alan bir barış planı önermiştir.[339]

Türkiye 1973 savaşında izlediği bahsedilen dengeli tutumuyla 1970'lerin ortasında dünyada etkisini hissettiren petrol krizinden mahfuz tutulsa da ambargonun Türkiye ekonomisi üzerindeki dolaylı olumsuz etkilerinden kaçınamamıştır. Bu dönemde Türkiye-İsrail ekonomik ve ticari ilişkileri çok düşük seviyede seyretmektedir. Öte yandan bu durumun, Türkiye ekonomisine ciddi bir zarar vermediği gözlenmiştir.[340]

Tüm bu gelişmelerin yanında, iç politikadaki gelişmelerle Türkiye'nin Ortadoğu politikasına iki yeni boyut eklenmiştir. İlki, dini eğilimli muhafazakar Milli Selamet Partisi'nin kurulmasıdır ve bu parti 1975-1978 yılları arasında koalisyon ortağı konumuna da yükselmiştir. Parti lideri Erbakan İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler kurma ve Batı ile tüm bağları koparma düşüncesini sık

[336] Kürkçüoğlu, "The Evolution of...," 47.

[337] *The Turkish Yearbook of International Relations.* XII (Ankara: 1973), 184.

[338] See İsmail Ertürk, "Turkey and the European Community," International Affairs, 8 No.2 (Kasım 1984).

[339] Kürkçüoğlu, "Development of Turkish...," 19.

[340] Üzeyir Garih, "Turkish-Israeli Business Relations: The View of a Businessman." *Actual Situation and Prospects of Turkey's Bilateral Relations with Israel* Konferansına Sunulan Tebliğ. Ankara. 1992.

sık tekrarlamaktadır. Ancak Partinin 1976 yılında Türkiye'de yapılan Yedinci İslam Konferansı Dışişleri Bakanları konferansındaki bazı küçük katkıları gözardı edilirse Arap ülkeleri ile yakınlaşma adına çok bir şey yapamadığı görülmektedir.[341] Bu gelişme Türk hükümetini Ortadoğu politikasını gözden geçirmeye ve Cumhuriyetin seküler yapısı ile bağdaştırmaya zorlamıştır. İkinci yerel boyut radikal solcu hareketlerin tırmanması ve Filistin'deki gerilla hareketleri ile yakın ilişkileri sonucunda gündeme gelmiştir.[342] Bu durum Türk dış politika yapıcılarının uzun yıllar dikkate almak zorunda kaldıkları bir unsur olmuştur.

Türk dış politikasının yukarıda sözü edilen sebeplerle gözden geçirilmesi Filistin Kurtuluş Örgütüne yönelik resmi Türk tavrının değişmesine sebep olmuştur. Türkiye'nin 1940'lardan sonra Filistin Sorununa yönelik tutarlı bir politika izlediğini iddia etmek mümkündür. 1974 yılındaki gelişmeler Filistin halkının probleminde esaslı bir dönüm noktası teşkil etmiştir. FKÖ ve lideri Arafat BM'de gözlemci statüsü kazanmıştır. Arap zirvesi öte yandan FKÖ'yü Filistin halkının yegane temsilcisi olarak tanımıştır. Türkiye 1974 yılında BM'ye gelen tüm kararlarda Filistinlilerin lehinde rey kullanmıştır. Bu aynı zamanda Filistin Sorununa yönelik erken Batı tavrından bir sapma manasına da gelmektedir.[343] Bağımsız Türk tavrı -desteği- 1975 yılında açılık kazanmıştır. Önceki yıllarda FKÖ'ye karşı bazı çekinceler öne süren Türkiye 1975 Ocağında Kahire'deki Türk Büyükelçiliği vasıtasıyla FKÖ ile resmi irtibat kurmuştur.[344] 1974 Arap zirvesinin FKÖ'nün "sözlü" tanınmasında etkili olduğu görülmektedir.

Türkiye 1950'lerden günümüze Filistin Sorununun çözümü için tek uygun formülün Filistinlilerin devlet kurma hakkını da içeren meşru haklarının verilmesi olduğu düşüncesini muhafaza etmiştir. Tanımanın hemen arkasından 1975 ve 1978 yıllarında FKÖ'nün siyasi bürosundan iki önemli isim Ankara'da bir FKÖ ofisi açma düşüncesi ile Türkiye'yi ziyaret etmiştir.[345] Sözlü tanı-

[341] Aykan, 97-99.
[342] Karpat, 131.
[343] Aykan, 97.
[344] Soysal, 63.
[345] Soysal, 63.

madan bir müddet sonra Ecevit hükümetinin kararı ile FKÖ'ye diplomatik statü verilmiştir. FKÖ lideri Arafat bir müddet sonra Türkiye'ye gelerek Ankara'daki FKÖ bürosunu kullanıma açmıştır.[346] Aykan'a göre tanımadaki bu gecikmenin yukarıdaki faktörlerle irtibatlı özetle altı sebebi vardır:

İlki Türk militanların Ortadoğu'daki FKÖ kamplarında silahlı eğitim aldıklarını öğrenmenin hükümeti rahatsız etmesidir. İkincisi FKÖ'nün silahlı ve ayrılıkçı grupları, diğer bir deyişle Kürtleri desteklediklerine inanmalarıdır. Üçüncüsü bazı FKÖ elemanlarının Türklere saldırması ve mesafe koymasıdır. Dördüncüsü FKÖ'nün çeşitli uluslararası terorizm girişimlerinde bulunması Türkleri dikkatli olmaya sevketmiştir. Beşincisi Türkiye'nin Batı ile uzaklaşması dolayısıyla ekonomik yardım alma şansını yitirmesinin çıkarlarına uygun olmamasıdır. Son olarak ise FKÖ sürekli Türk müfrezelerinin Kıbrıs'ta bulunma hakkı olmadığını ve geri çekilmesini savunan Yunan Kıbrıs pozisyonunu desteklemiştir ve Mayıs 1976'da İstanbul'da yapılan Yedinci İslam Konferansında Türk tarafını destekleyen kararı onaylamamıştır.[347]

O zaman Türk hükümetinin neden Ankara'da bir FKÖ bürosu açılmasına izin verdiği merak konusu olmaktadır. İlk sebep FKÖ'nün Mısırlı büyükelçinin kurtarılması operasyonunda gösterdiği olumlu tutumdur.[348] İkincisi ABD-Mısır barış girişimlerinin başarısızlığı sonucu hissedilen ahlaki zorunluluktur. Üçüncüsü Filistin Sorununun Araplardan destek sağlamak için uygun bir unsur olma özelliği taşımasıdır; Türkiye, bu açıdan, FKÖ'ye bir şube açma izni vererek iyi niyetini ispatlamıştır. Son olarak ise Başbakan Ecevit'in "Yeni Güvenlik" fikrinin bölge ülkeleri ile işbirliğini öngörmesi motive edici bir unsur olmuştur.[349] Bütün bunlar, öte yandan, Türklerin FKÖ'ye yönelik duyduğu geleneksel güvensizliği sona erdirememiştir. Nihayetinde Türkiye Ankara'daki FKÖ temsilcisini İsrail temsilcisi ile eşit seviyeye getirmiş ve charge d'affaires olarak tanımıştır.[350]

[346] Yavuz, 57.
[347] Aykan, 98.
[348] *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1979
[349] Gözen, 79.
[350] Aykan, 100.

1964-79 arası dönemde Türk Hükümeti Araplar ile yakınlaşmanın yanında tarafsız tavrını korumayı başarabilmiştir. Akılda tutulması gereken şey bu yakınlaşmayı motive eden ana unsurlarını Türkiye'nin kötüleşen ekonomik durumunun ve Kıbrıs sorununda destek bulma ihtiyacının teşkil ettiğidir. Bu durum Türkiye'yi zıt çizgiler arasında manevra yapmaya sevketmiştir: "Araplara karşı İsrail ve laikliğe karşı İslami prensipler."[351] Sonuç olarak Türkiye'nin bu dönemde özellikle Araplar ve İsrail ile ilgili dış politika hedeflerine ulaşmada başarılı olduğu söylenebilmektedir.

UZUN ON YILDA İNİŞLİ-ÇIKIŞLI İLİŞKİLER: 1980-90

1980'li yılların hemen başında Ortadoğu'da kalıcı etkilere sahip üç önemli gelişme yaşanmıştır. Bunlar İran'da radikal bir rejimin kurulması, Sovyetlerin Afganistan'ı işgali ve İran-Irak savaşıdır. Bütün bu gelişmeler Türkiye'nin bölgedeki değerini gözle görülür oranda artırmıştır.[352] Bahsedilen gelişmelerin tesiriyle 1980'ler Amerika ile işbirliği yılları olmuştur. Türkiye ve ABD kısa adıyla DECA diye bilinen bir savunma ve ekonomik işbirliği anlaşması üzerinde uzlaşmışlardır.[353] İlişkiler 1950'lerden bu yana en yüksek noktasına ulaşmıştır. Bu açıdan 1980'ler öncekilerden farklı bir dönem olmuştur. Önceki altbaşlıklarda belirtildiği gibi Filistinliler ve İsraillilere karşı izlenen Türk dış politikası davranışı çoğunlukla Türkiye'ye yönelik Batı tavrı ile ilintili olarak belirlenmiştir. "1980'lerde Türkiye'nin Ortadoğu ile ekonomik, politik ve toplumlararası ilişkileri ABD ile askeri, politik ve ekonomik ilişkilerindeki artışa paralel bir seyir izlemiştir."[354]

Bu dönemin en fazla tepki uyandıran gelişmelerinden biri 29 Temmuz 1980'de İsrail'den gelmiştir. İsrail meclisi (Knesset) ge-

[351] Gözen, 75.

[352] Kirişçi, 8-9.

Richard Perle, "Turkey and the US Military Assistance," ed. G. S. Harris. *The Middle East in Turkish-American Relations*, içinde, (Washington D.C. The Heritage Foundation, 1985); Daniel Pipes, "Options and Restraints for US Policy in The Middle East: The Turkish Dimension," der. G.S. Harris *The Middle East in Turkish-American Relations*, içinde, (Washington D.C. The Heritage Foundation, 1985).

[354] Gözen, 79.

çıdığı bir kanun ile Kudüs'ü İsrail'in değişmez başkenti ilan etmiştir.[355] Türkiye bu kararı bir *fait accompli* (oldu bitti) olarak değerlendirerek karşı çıkmıştır. Başbakan Demirel İslam ülkeleri ile beraber tavır almış ve temsil seviyesini ikinci katipliğe indirmiştir. Bunun ötesinde Türkiye Kudüs'teki elçiliğini kapatmış ve Telaviv'e taşımıştır. Bu konu öte yandan Türk kamuoyunda da kırılmalara yol açmıştır. Sol görüşlü Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve dini eğilimli Milli Selamet Partisi' (MSP)nin ortak verdikleri gensoru ile İsrail'e reaksiyon göstermede isteksiz davranan Dişişleri Bakanı Erkmen görevinden uzaklaştırılmıştır.[356] Erkmen'in görevine son verilmesi Türkiye'deki iç dinamiklerin Ortadoğu ile ilgili politikalarda ne kadar etkili olabileceğinin net bir kanıtıdır.

12 Eylül 1980 darbesi Türkiye'de yeni bir dönemin başlamasına öncülük etmiştir. Bir Batılı uzman bu dönemde yaşanan gelişmeleri liberal devrim diye adlandırmıştır.[357] Darbenin hemen akabinde Batılı ülkelerden gelen tepkilerden ötürü Türkiye Arap ülkeleri ile ilişkilerini güçlendirme yoluna girmiştir. Bu açıdan 1981'de Taif'te yapılan İKT zirvesinden sonra Türkiye'nin İsrail ile diplomatik temasını ikinci katipliğe indirmesinin anlamlı bir gelişme olduğu düşüncesi hakimdir. Yavuz'un iddiasına göre Türkiye'nin İsrail'e yönelik bu hareketinin hemen akabinde Türkiye'ye 250 Milyon dolarlık Suudi yardımı ulaştırılmıştır.[358] 1980'lerin ilk döneminde yaşanan bu gelişmeler Arap dünyası ile ekonomik ilişkilerin önemini koruyacağını göstermiştir. Bu yeni politika çizgisi ile uyumlu bir tavırla Cumhurbaşkanı Evren Türkiye'yi İKT'nin Kazablanka zirvesinde Türkiye'yi temsil etmiştir. Türkiye İKT'nin ekonomik organı COMCEC'in idaresini üstlenmiştir. Askeri hükümetin Dışişleri bakanı Türkmen yeni politikanın ipuçlarını vermektedir:

Türkiye'nin Batılı pazarlara ihracatı gerileme sebebiyle ümit vermemektedir. Bu yüzden Ortadoğu 24 Ocak kararlarının başarısı

[355] Şule Kut, "Filistin Sorunu ve Türkiye," der. Haluk Ülman *Ortadoğu Sorunları ve Türkiye*, içinde, (İstanbul: TÜSES, 1991), 23.

[356] Yavuz, 54.

[357] Dankward A.Rustow, "Turkey's Liberal Revolution," *Middle East Review* 17, No.3 (Spring 1985).

[358] Aktaran Yavuz, 55.

için bakılan tek alternatiftir. Daha ötesi Ortadoğu pazarı ihracata dayalı ticaretin geliştirilmesi için bir şans olarak görülebilir.[359]

Bu şartlar Türkiye'yi İsrail ile en alt seviyede diplomatik temsil ile düşük seviyede bir politik ilişki izlemeye zorlamıştır. Ancak İsrail ile ilişkiler hiçbir zaman tamamen kesilmemiştir. Türkiye tavrını iki kutup arasında köprü vazifesi yürütecek tarzda gözden geçirmeye çalışmış, fakat bu yeni yaklaşımın pratikte uygulaması mümkün olmamıştır.[360] Öte yandan Türkiye 1982 Lübnan krizinde daha önceki 1967 ve 1973 savaşlarında takip ettiği tarafsızlık politikasını devam ettirmiştir. Türkiye kamuoyuna İncirlik üssünün sadece insani amaçlarla kullanıldığını ve Lübnan krizine müdahale etmediğini duyurmuştur.[361]

Bu arada Ankara'da bir FKÖ bürosunun açılması Türkiye'nin FKÖ ile ilişkilerinde sorunsuz bir dönem yaşandığı manasına gelmemiştir. Türkiye, Ermeni, Kürt ve sol eğilimli teroristlerin FKÖ kamplarında askeri eğitim aldıklarının farkındadır. İsrail bahsedilen grupların faaliyetleri ile ilgili Türkiye'ye bilgi sağlamış ve Lübnan müdahalesi sırasında ASALA kampını bombalayarak bu örgütün liderinin ölmesine neden olmuştur.[362] Türkiye'nin 1982 müdahalesini soykırım olarak niteleyen BM kararına çekimser oy kullanmasının asıl sebebi sözü edilen FKÖ-terorizm bağlantısıdır.[363] Yeni seçilen milliyetçi-muhafazakar Özal hükümeti Türkiye'nin Filistin-İsrail çatışmasına yönelik politikasında gözle görülür bir değişikliğe gitmemiştir. Arafat bu dönemde mücadelesini diplomatik zemine taşımanın mücadelesini vermektedir. 1983 yılında Mısır'a gerçekleştirdiği gezi bu açıdan önemli bir gelişmedir. Arafat, Türkiye'ye ikinci ziyaretinde hem halk hem de devlet katında derin bir sempati ile karşılanmıştır.

[359] Aktaran Gözen, 81.

[360] Ali L. Karaosmanoğlu, "Turkey's Discreet Foreign Policy Between Western Europe and the Middle East," der. Ali L.Karaosmanoğlu and Seyfi Taşhan *Middle East, Turkey and the Atlantic Alliance*, içinde, (Ankara: Foreign Policy Institute, 1987), 94.

[361] Helmut Hubel, " Turkey and the Crisis in the Middle East," der. Ali L.Karaosmanoğlu and Seyfi Taşhan *Middle East, Turkey and the Atlantic Alliance*, içinde, (Ankara: Foreign Policy Institute, 1987), 112.

[362] Daha fazla bilgi için bkz. Nezih Tavlaş, "Türk-İsrail Güvenlik ve İstihbarat İlişkileri," *Avrasya Dosyası 1*, No.3 (Sonbahar 1995).

[363] Yavuz, 49.

Ankara'nın Filistin Sorununun çözümüne yönelik formülü daha önce söylendiği gibi Filistin devletinin kurulması üzerine odaklanmıştır. Türkiye'nin FKÖ'ye karşı izlediği politika bu örgütü ılımlı kampa çekmeyi amaçlamıştır. Türkiye aslında uzun bir zamandan beri BM ve diğer uluslararası forumlarda Filistinlilerin hep yanında yer almıştır. Bu politika çizgisi içinde sürpriz olmayan bir gelişmeyle FKÖ'nün 14 Ekim 1988'de Cezayir'de ilan ettiği devletini tanıma kararı almıştır.[364] Türkiye Filistin devletini tanıyan 11. ülke olmasına karşılık, Batıdan gelen ilk tanıma kararı Türkiye'ninki olmuştur.

Türkiye, öte yandan, Filistin-İsrail çatışmasını bölgede bir istikrarsızlık unsuru olarak değerlendirmiştir. Türkiye konumunu bu çatışmadaki gelişmelere göre ayarlamak durumunda kalmıştır. Türkiye ve İsrail arasındaki ticari ilişkiler 1980'lerin ortasından itibaren iyi sinyaller vermeye başlamıştır. Türk kamuoyunda bu dönemde İsrail ile ilişkileri tekrar eski seviyesine getirme eğilimi hakim olmuştur. Ankara Eylül 1986'da İsrail'e bir diplomat göndererek ilişkileri charge d'affairs seviyesine yükseltmiştir.[365] İlişkilerin Filistin-İsrail çatışmasına hassasiyetine bir kanıt olarak İntifada'nın ortaya çıkması Türkiye'nin hem İsrailliler hem de Filistinliler ile ilişkilerine yeni bir veche kazandırmıştır. Ayaklanma Türk insanının güvenini kazanmayı başarmıştır. Ağır silahlı müfrezelerle silahsız sivillerin medyaya yansıyan görüntüleri Türkiye'de Filistinlilere yönelik desteği artırmıştır. İsrail ile 1980'li yılların ortasında gelişmeye başlayan ilişkiler İntifada ile kesintiye uğramıştır.

Bu dönem Filistin Sorununun çözümü için ortaya atılan bir dizi barış girişimi ve önerisine şahit olmuştur. Türklerin Filistin Sorununa yönelik tavrı Amerikan politikasından farklılıklar göstermiştir. Bu dönem bünyesinde Türkiye için ABD ile güvenlik ilişkilerini ve ekonomik çıkarlarına karşı Arap dünyasını gözetmek zorunda olduğu hassas yılları barındırmıştır.[366] Türkiye bölgede bir Amerikan uydusu olmadığını kanıtlamak için çok çaba sarfetmiştir. Bu bağlamda Türkiye Fez barış planına Reagan pla-

[364] Kut, 26.

[365] Karaosmanoğlu, "Turkey's Discreet," 94.

[366] Hubel, 109.

nından daha gerçekçi olduğu iddiası ile destek vermiştir.[367] Türkiye ve ABD arasında gözle görülür farklılıklar olmasına karşılık Türkiye'nin tavrının Venedik deklarasyonu ile açıklanan Avrupa politikasından çok farklı olmadığı gözlenmektedir. Her iki taraf çatışmayı Ortadoğu'daki istikrara yönelik bir tehdit olarak görmüş ve İsrail'in hayat hakkını da tanıyarak Sorunun çözümünün Filistinlilerin self-determinasyon hakkını tanımaktan geçtiğinde birleşmişlerdir. Ek olarak, FKÖ'nün barış sürecinin vazgeçilmez bir unsuru olduğu üzerinde ortak bir kam hakimdir. Bu benzerliklerin yanında Türkiye ve Batı Avrupa tavrında bazı farklılıkların bulunduğu da ilave edilmelidir. En önemli farklılık Türkiye'nin düşük yoğunluklu tarafsız bir tavır izlemeyi tercih etmesine karşılık Avrupa yaklaşımı Sovyetleri ve Avrupalıları bir uluslararası konferansta birleştirecek genişletilmiş bir süreçten yana olmaları ile ortaya çıkmıştır. Türkiye çatışmada Sovyet rolünü artırıcı herhangi bir girişime destek verme yönünde çok istekli olmamıştır.[368] Türkiye barışı sağlayıcı rolünü koruyarak Batı ile ilişkilerine zarar vermemeye çalışmıştır. Özal, İsrail ile ilişkileri devam ettirmenin pratik gerekliliğinin farkındadır. İsrail ile ilişkileri "...gelecekteki olaylar için bir pencere olarak" değerlendirmiştir. Türkiye'nin "Ortadoğu'nun problemlerini çözmede bir rol oynayabilmesi" için "bu pencerenin açık kalması" gerektiğini vurgulamıştır.[369]

Bu arada 1989 yılında barış sürecinde bazı olumlu gelişmeler yaşanmıştır. İlk olarak Şamir Planı diye bilinen bir İsrail önerisi gündeme gelmiştir. Türkiye bu planı işgal edilmiş topraklarda seçimi öngördüğü için memnuniyetle karşılamıştır. Türkiye Filistinlilerle yakınlaşma sonucu zarar gören İsrail ile ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. Türkiye ayrıca 1989 Sonbaharında Mısır lideri Mübarek'in ortaya attığı barış girişimini de destelemiştir.[370] Bu girişimlerin başarısızlıkla sona ermesine karşılık, Türkiye'nin politikası yapıcı olmuş ve barış sürecinde ivmenin muhafaza edilmesine çalışmıştır.

[367] Hubel, 110.
[368] Karaosmanoğlu, "Turkey's Discreet..," 79-80.
[369] Aktaran Aykan, 103.
[370] Gürkan, 106.

BARIŞ SÜRECİNDE KISMİ ÇÖZÜMÜN ORTAYA ÇIKIŞI VE BELİRSİZLİK: 1990-1996

Soğuk savaşın sona ermesi uluslararası politikada önemli değişimlere yol açmıştır. Hepsinden önemlisi Sovyet eğilimli devletler bir transformasyon sürecine girmişlerdir. Bu sürece beklenmedik oranda istikrarsızlık ve belirsizlik eşlik etmiştir. Türkiye kendisini bu sıkı dönüşüm sürecinin ve istikrarsızlıkların ortasında bulmuştur. Bu gelişme Türkiye'nin uluslararası politikadaki yerine tesir ettiği kadar Türk dış politikasında da dönüşüme yol açmıştır. "Bunun bir açık kanıtı çok yakın yıllarda Türkiye'ye verilen önemin değişmesiyle ortaya çıkmıştır. Soğuk savaşın bitiminden sonraki kısa dönemde Türkiye'nin stratejik önemi bir çoğuna göre azalmış görünmektedir."[371] Bununla birlikte Türkiye kısa bir dönem sonra üç yeni gelişme ile bölgedeki stratejik önemini yeniden kazanmıştır.[372] Bu gelişmeler Irak'ın Kuveyt'i işgali, Sovyetler Birliği'nin çözülüşü ve Madrid'de başlayan barış sürecidir. Bu bölümde sözü edilen gelişmelerin Türk dış politikasının İsrail ve Filistinlilere yönelik davranışı üzerinde tesirleri üzerinde durulacaktır.

Körfez Krizinin sadece Türkiye'ye değil tüm bölge ülkelerine önemli tesiri olmuştur. 1990 Temmuzu'nun ortasında Irak ile Kuveyt arasında baş gösteren uyuşmazlık krizin ilk sinyali olmuş, ancak kimse Saddam'dan böylesine tehlikeli bir hamle beklememiştir. Irak umulmayanı gerçekleştirerek 2 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'i işgal etmiştir. Amerika derhal Suudi Arabistan'a askeri yardım göndererek tavrını ortaya koymuştur. Kapsamlı bir hazırlıktan sonra koalisyon güçleri Irak'ın yerle bir edilmesi pahasına Kuveyt'i işgalden kurtarmışlardır. Savaş durumu Türkiye'nin daha önceki yıllarda, az çok, devam ettirdiği tarafsızlık pozisyonunun sonunu getirmiştir. Bunun manası Araplar arasın-

[371] Kemal Kirişçi, "New Patterns of Turkish Foreign Policy Behavior," der. Çiğdem Balım et al. Turkey: *Political, Social and Economic Challanges in the 1990s*, içinde, (Leiden: E. J. Brill, 1995) 1.

[372] Türkiye'nin uluslararası politikada artan önemi için bkz. Graham E.Fuller, "Conclusions: The Growing Role of Turkey in the World," der. Graham E.Fuller ve Ian O.Lesser *Turkey's New Geopolitics From the Balkhans to Western China*, içinde, (Oxford: Westview Press, 1993), 163-183.

daki mücadelelere karışmama ilkesinin değişmesi ve Türkiye'nin Batı kampı içinde yer almasıdır. Türk dış politikasındaki bu kaymanın en önemli kanıtı ABD'nin Körfez Krizi esnasında yürüttüğü operasyonlar için İncirlik üssünü kullanmasına izin verilmesidir. Bu yeni politika çizgisi bir ölçüde 1950'lerde izlenen tavrı anımsatmaktadır.

Daha önce tartışıldığı gibi Türkiye-FKÖ ilişkilerinde bir dizi sorun varlığını devam ettirmiştir. Arafat'ın amacı FKÖ ile ilişkileri büyükelçilik seviyesine çıkarmada gösterdiği isteksizlikten ötürü Türkiye'yi kınamaktır.[373] Körfez Krizi ilişkileri kötüleştiren diğer etken olmuştur. Öncelikle, FKÖ'nün Irak'ın arkasında gözükmesi bu krizi uluslararası barış ve istikrara yönelik bir tehdit olarak gören Batılı ülkelerin ve bölgedeki Batı eğilimli devletlerin gözünde örgütün prestijini önemli oranda azaltmıştır. İkinci ve en önemlisi, "Arafat'ın 1974 Kıbrıs operasyonu ile Irak'ın işgal [girişimi] arasında paralellik kuran demeçleri[374] iki taraf arasındaki olumsuz havayı beslemiştir. Türk dış politikası bu dönemde Cumhurbaşkanı Özal'ın ağır tesiri altında kalmıştır. Özal'ın amacı ABD ile sıkı bir işbirliği yaparak Türkiye'nin bölgedeki önemli bir hedefine ulaşmaktır: Bölgede barış ve güvenliğin tesis edilmesi. Özal bu hedefe ulaşmak için gerekli olduğu takdirde risk almayı dahi düşünmüştür.[375]

Türkiye, İsrail (Körfez koalisyonunda olmamasına rağmen) ve ABD bir Arap ülkesine karşı birleşmiştir; bu basit bir diplomatik koalisyon ya da ortak manevra planından farklı bir şeydir. Şartlar Türkiye-İsrail ilişkilerinin gelişmesi için uygun bir ortam hazırlamıştır. Bir takım sebeplerden ötürü kilitlenen Türk-Arap ilişkileri bu durumu körükleyici tesire sebep olmuştur. Arap ülkeleri ile belli başlı problemler Güneydoğu Anadolu'da ayrılıkçı Kürt faaliyetlerine Suriye desteği, Fırat'ın tartışmalı suları, Türkiye'nin İsrail ve Batı ile yoğunlaşan ilişkileri ve Bulgaristan'dan Türk göçü esnasında Arapların Türkiye'ye destek elini uzatma-

[373] Aykan, 105.

[374] Aykan, 106.

[375] Turgut Özal, "Opening Remarks" *Dış Politika Ve Ekonomi Açılarından Türkiye'nin Stratejik Öncelikleri* Sempozyumu, İstanbul: 5 Kasım 1991; ve Mehmet Barlas, Turgut Özal'ın Anıları (İstanbul: Sabah Yay., 1994), 128.

ması olarak görülmektedir.[376] Bütün bunlar Türk kamuoyunda Arap imajını kötülestirmiş ve Türkiye-İsrail ilişkilerine olumlu katkılarda bulunmuştur.

1990'ların ilk döneminde ortaya çıkan ikinci gelişme son imparatorluğun çözülmesidir. Sovyetler Birliğinin dağılması ve yeni Türk Cumhuriyetlerinin kurulması Türk dış politika davranışı üzerinde ciddi manada etki meydana getirmiştir. Türk dış politikasının karar verme organları bu köklü dönüşüme hazırlıksız yakalanmışlardır. "Türkiye'nin Ortadoğu'yu ikinci plana ittiğini" söylemek çok iddialı bir ifade değildir.'[377] Bu arada Sovyetler Birliğinin dağılması İsrail için yeni bir talih penceresi olmuştur. Bazıları İsrail'e yönelik Amerikan yardımını bir iç politika sorunu ve uluslararası gelişmelerden bağımsız bir politika unsuru olarak değerlendirse de, Soğuk Savaşın bitimini takip eden yıllarda ABD-Ortadoğu ilişkilerinde İsrail'in stratejik önemini gerektiren koşullarda dramatik bir değişim yaşanmıştır. İsrail'in Ortadoğu'da Sovyet nüfuzuna karşı oynadığı rol geçerliliğini kaybetmiştir. Bu açıdan İsrail yeni ortaya çıkan Orta Asya ve Kafkasya devletleri üzerinden yeniden eski stratejik önemini kazanmanın hesaplarını yapmaya başlamıştır.[378] İsrail yeni Cumhuriyetlere yönelik nüfuz atağında doğal müttefiki olarak Türkiye'yi görmektedir. Ayrıca Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde nüfuz alanı oluşturmak isteyen Ortadoğu'lu aktörler sadece bu iki ülkeden ibaret değildir. Aynı zamanda İran ve Arabistan'ın da bu bölgedeki ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye çalıştıkları gözlenmektedir.[379] Bu durum Türkiye ve İsrail arasındaki örtülü iş birliğini motive edici bir unsur olmuştur.[380] Bir İsrail dış politikası uzmanının sözleriyle:

[376] Aykan, 104-105.

[377] Gözen, 85.

[378] Hadar, 67.

[379] Gün Kut, "Yeni Türk Cumhuriyetleri ve Uluslararası Ortam," der. Büşra E. Behar et.al. *Bağımsızlığın İlk Yılları, İçinde,* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1994), 17-19; Seyfi Taşhan, "The Caucasus and Central Asia: Strategic Implications," *Foreign Policy* (Ankara) 17, No.3-4 (1993); Raphael Israeli, "Return to the Source: The Republics of Central Asia and the Return of the Middle East," *Central Asian Survey 13,* No.1 (1994)

[380] Aras, 190-191.

Washington'da Ortadoğu ve Orta Asya'da Amerikan karşıtı bir İslami tehlike (olduğunun) algılanması İsrail için değişik (bir) pazarlama formülü üretmiştir. İsrail gibi soğuk savaşın bitimiyle Batı (nazarında) stratejik değerini kaybetmiş gözüken Türkiye ile birlikte kendisini İslami fundementalizme karşı Amerikan eğilimli yeni bir güç olarak pazarlamaktadır,. Israil-Türkiye ittifakı Washington'la karşı karşıya Israil'in soğuk savaş sonrası stratejisine yerleştirilmiştir[381]

Ek olarak Amerikan eğilimli devletler ile karşıtları arasında bir güç dengesi mücadelesi olduğu da iddia edilebilir. Türkiye, ayrıca, İsrail'in ABD'deki güçlü desteğinin daima farkında olmuştur. Yahudilerin, tarihi arkaplan dikkate alındığında, Osmanlı devletinin İspanyol Yahudilerini kabul etmesinden günümüze kadar devam eden süreçte Türklere sempati ile baktıkları bilinen bir gerçektir.

Üçüncü önemli gelişme ise 1991 yılı sonlarında Madrid'de kapsamlı bir Ortadoğu barış sürecinin başlamasıdır. Madrid çerçevesi Ortadoğu'da tarihi bir gelişmeye önayak olmuştur. FKÖ ve İsrail 9 Eylül 1993'te mektup teatisi ile birbirlerini tanımışlar ve 13 Eylül 1993'te iki taraf Washington'da Beyaz Saray'da düzenlenen seremonide ortak bir Filistin-İsrail ilkeler bildirgesinin altına imzalarını atmışlardır.

Madrid konferansı ile başlayan bu son barış sürecinin Türkiye'nin inisiyatifi dışında oluşmasına karşılık Filistinliler ve İsrail'e yönelik Türk dış politikası üzerinde önemli etkileri olmuştur. Cumhurbaşkanı Özal Mart 1991'de Moskova gezisi sırasında barış konferansına ev sahipliği yapmayı öneren bir barış girişimi öne sürmüş, ancak bu girişime hayatiyet kazandırılamamıştır.[382] Özal önerisinde İsrail yönetimine barış için toprak formülünü kabul etmesi için çağrıda bulunmuş ve Türkiye'nin adil arabulucu rolü oynayabileceğini vurgulamıştır. Ancak Türkiye su ve bölgesel güvenlik gibi kendisini doğrudan ilgilendiren toplantılara bile dahil edilmemiştir. Demokratik Sol Parti (DSP) lideri Ecevit Türkiye'nin Ortadoğu'daki tarihi fonksiyonunu icra edeme-

[381] Hadar, 68.

[382] Şule Kut, "Ortadoğu Barış Süreci ve Türkiye," *Ortadoğu Barış Süreci ve Türkiye Sempozyumu*, İstanbul, 11-12 Nisan 1995.

mesini Amerika'ya çok sıkı bağlı dış politika tercihlerine bağlamıştır.'[383] Öte yandan Türkiye'nin İsrail ile ilişkileri açısından barış süreci ile yaşanan gelişmelere ihtiyacı olmamasına karşılık, uzun bir zamandan beri Araplar ve İsrail arasında böylesine bir sürecin savunucusu olmuştur. Başbakan Çiller'in barış süreci üzerine yorumu bu tercihi yansıtmaktadır:

> *Türkiye, kardeş Arap ülkeleri ve Filistin halkı ile yakın tarihi ve geleneksel bağlar kadar İsrail ile varolan iyi ilişkilerden maksimum avantaj elde ederek, barış sürecinin başarısı için destek vermeye devam edecektir... hükümetimiz BM Güvenlik Konseyi 242 ve 338 sayılı kararları çerçevesinde, Filistinlilerin kendi devletlerini kurma hakkını da içeren tüm haklarını garantiye alan, işgal altındaki Arap topraklarını özgürlüğe kavuşturan ve bölgedeki tüm devletlerin güvenlikli sınırlar içinde yaşama hakkın garantiye alan bir çözümü samimiyetle desteklemektedir.'*[384]

Adil ve kalıcı bir barışın tesis edilmesi için bir hayli daha mesafe katedilmesi gerekmektedir. Türkiye barış sürecine pratik bir tavırla taraflar arasındaki gerilimi azaltarak ve karşılıklı güveni sağlayarak hizmet edebilecek potansiyele sahiptir. Türkiye'nin ulaşılan noktada rolü olmamasına karşılık, barışın konsolidasyonu konusunda önemli çıkarları vardır. Türkiye iyi bir zamanlama ile Madrid konferansı atmosferinin hem ülke içinde hem de dünyada meydana getirdiği olumlu havayı kullanarak Filistinliler ve İsraillilerle diplomatik ilişkileri büyükelçilik seviyesine yükseltmiştir. Ergüvenç'in söylediği gibi "barış süreci bir Arap-İsrail çatışması şansını azaltmıştır. Bu yüzden çatışmanın daha geniş bir mücadeleye evrilme riski yoktur."[385] Hepsinden önemlisi barış süreci İsrail-Türkiye ilişkilerin gelişmesine uygun bir vasat hazırlamıştır.[386]

---

[383] George E. Gruen, "Turkey's Potential Contribuion to Arab-Israel Peace," *Turkish Review of Middle East Studies*, No.7 (1993), 191.

[384] Aktaran Gruen, 213.

[385] Şadi Ergüvenç, "Turkish Security and the Middle East," *Foreign Policy* (Ankara) 19, No.3-4 (1995): 7.

[386] Sevfi Taşhan, "MENA Regions: A Perspective from Ankara," *Foreign Policy* (Ankara) 19, No.3-4 (1995): 41; Hasan Koni, "Körfez Savaşı Sonrasında Türkiye," *Avrasya Dosyası 3*, No.1 (Spring 1996), 140.

İsrail perspektifinden, Türkiye ile işbirliği bölgeye jeo-kültürel entegrasyonu hızlandırıcı bir rol oynayabilecektir. Bir dış politika analizcisinin işaret ettiği gibi: "İsraillilerin çoğu Türkiye'nin Esad ve Saddam Hüseyin'i korkutan bir stratejik değere sahip olduğunu bilirler: Büyük Anadolu Projesi [sic]..."[387] Ek olarak, Türkiye ile işbirliği eski Sovyet Cumhuriyetlerine nüfuzda yardım edebilecektir. İsrail cumhurbaşkanının 1995 yılında Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret verilen önemin en açık kanıtıdır.

Türkiye perspektifinden, İsrail ile yakın ilişkiler bu ülkenin teknolojisine ve know-how'ına ulaşma şansı yaratabilir. Potansiyel ekonomik işbirliği sahaları öncelikle su, tarım ve turizm olarak gözükmektedir.[388] Ek olarak, Türk kamuoyunda İsrail ile işbirliğinin Amerika'dan destek manasına geldiği düşüncesi hakimdir. Son birkaç yılda Türkiye'ye gelen İsrailli turist sayısı bir milyonu, yani hemen hemen İsrail nüfusunun beşte birini geçmiştir.[389] Sırasıyla 1993 ve 1994 yıllarında Türk Dışişleri Bakanı ve Başbakanının ziyaretleri iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirme amacı taşımaktadır. Dışişleri Bakanı Çetin'in İsrail'i ziyareti sırasında bir karşılıklı işbirliği anlaşması imzalanmıştır.[390] Türk Cumhurbaşkanı Demirel'in Ortadoğu'ya yaptığı bir haftalık ziyaret İsrail ile ilişkilerin öneminin altını çizmiştir. Demirel gezisine İsrail'den başlamıştır. İsrail Cumhurbaşkanı Wcizman ile görüşmeler yapmış ve Knessette milletvekillerine hitap etmiştir. Demirel'in ziyareti bir Türk yetkilinin bu güne kadar İsrail'e yaptığı en yüksek seviyeli ziyaret olmuştur. Bütün ziyaretlerde karşılıklı ilişkileri geliştirme niyeti asıl unsur olarak önplana çıkmıştır.

Bir diğer önemli işbirliği alanı Türkiye'nin güvenlik endişeleri ile ilgilidir. Barış sürcci "halihazırda Türkiye'nin Ortadoğu'daki güvenlik çevresine olumlu katkıda bulunmuştur."[391] Türkiye özellikle PKK ile mücadelesinde karşılıklı istihbarat ve stratejik

[387] William Safire, "Cradle of Terror," *Turkish Daily News,* 27 April 1996. Ek olarak, bahsedilen proje Güneydoğu Anadolu Projesidir.

[388] Barih, 81-84.

[389] Kirişçi, "Turkey in Search of Security in the Middle East: The Economic Dimension," *Perceptions 1*, No.1 (Mart-Mayıs 1996), 157.

[390] For the full text of agreement see Gürkan, 133-136.

[391] Ergüvenç, 7.

işbirliği için istekli görünmektedir. Türkiye ve İsrail arasında 18 Şubat 1996'da imzalanan askeri işbirliği anlaşması bu konuda karşılıklı anlayışın net bir göstergesidir. Türk Dışişleri Bakanı sözcüsü bu anlaşmanın eğitim maksatlı olduğunu ve komşu devletleri gözetleyen silah ve elektronik ekipmanın bu amaçla kullanılmayacağını belirtmiştir.[392] Sözkonusu ekipmanın, bununla birlikte, PKK'ya karşı Güneydoğu Anadolu'da ve Kuzey Irak'ta yürütülen operasyonlarda kullanılması mümkündür.[393] Öte yandan, Türkiye'nin İsrail Büyükelçisi Ozoner Jerusalem Post'a verdiği demeçte Türkiye'nin İsrail'in askeri tecrübesi ile ilgilendiğini açıklamış ve eklemiştir, "biz İsrail ile daha fazla kapalı kapılar arkasında görüşmek istemiyoruz."[394] Anlaşmayı izleyen günlerde, Nisan ortasında, Türkiye'de eğitime başlamışlardır.

Anlaşma, bu arada, bir dizi eleştiriye maruz kalmıştır. Arap ülkeleri ve İran anlaşmanın güvenliklerine ve Ortadoğu barış sürecine zarar vereceğini iddia etmişlerdir.[395] Anlaşmanın yakın zamanda Suriye ve Yunanistan arasında imzalandığı öne sürülen anlaşmaya tepki olarak gündeme geldiğini düşünmüşlerdir. Bir iddiaya göre "İsrail-Türkiye paktı Suriye'yi Yunanistan ile Türkiye'nin çıkarları ve güvenliği açısından daha tehlikeli olabilecek yakın işbirliğine teşvik edebilir ve bölgedeki gerilimi tamamen tırmandırabilir."[396] Gözden kaçırdıkları şey İsrail Başbakanının Umman ve Katar'a kabul edilmesi ve Araplar ile İsrail arasında çatışmaların son bulma sinyalleri vermeye başlamasıdır. Araplar ayrıca Türkiye'nin güvenlik endişelerine kayıtsızlıklarını hatırlamalı ve Türkiye'nin kendi güvenliğini gözetmek zorunda olduğunu anlamalıdırlar. Bu arada, Mısır önce karşı çıkmasına karşılık, anlaşmanın içeriğini öğrendikten sonra Devlet Başkanı Mübarek Türkiye gezisi sırasında söz konusu anlaşmanın bölge devletleri-

[392] *Cumhuriyet*, 11 Nisan 1996.

[393] Ümit Özdağ, "Kuzey Irak ve PKK", *Avrasya Dosyası 3*, No.1 (Bahar 1996), 81-104.

[394] "Arabs Slam New Israel -Turkey Accords," *The Middle East*, No.257 (Temmuz 1996): 14.

[395] Gün Kut, "Arap Birliği Neden Rahatsız," *Yeni Yüzyıl*, 10 Nisan 1996; *Cumhuriyet*, 15 Nisan 1996.

[396] 11 Nisan 1996 İsrail'in Lübnan'a yönelik başlattığı "Gazap Üzümleri" bölgede gerilimi artırmıştır.

ne yönelik tehdit unsuru oluşturmadığını duyurmuştur.[397] Dış eleştirinin yanısıra, bu konuda içeride de bir uzlaşma yoktur.[398] Türkiye'nin bazı büyük şehirlerinde İsrail ile ılımlı ilişkileri protesto eden öğrenci eylemleri gerçekleştirilmiştir. Öğrenciler Lübnan'a yönelik operasyonu kınamış ve "bağımsız Türkiye" için çağrıda bulunmuştur.[399] İslami eğilimli Refah Partisi Türkiye-İsrail ilişkilerindeki gelişmelere sert bir tavırla karşı çıkmıştır. Geçmişte de Batı kampına ve İsrail'e yönelik katı tutumu ile tanınan Erbakan'ın Başbakan olması bazı çevrelerde Türkiye-İsrail ilişkilerinin geleceği ile ilgili şüpheler uyandırmıştır. Ancak koalisyon protokolü ve Erbakan'ın demeçleri İsrail ile anlaşmayı bir devlet sorunu olarak değerlendireceğini göstermiştir. 1997 yılının ilk yarısında, bir dizi -çoğu askeri işbirliği ile ilgili- anlaşma daha öncekilere eklenmiştir.[400] Bu anlaşmaların büyük bir bölümü kısa Erbakan iktidarı döneminde imzalanmıştır. Basına yansıyan haberlere göre, Türk askeri çevreleri İsrail ile yakın ilişkileri savunmaktadır ve bu eğilimi doğrular tarzda birçok rütbeli subay 1997'nin ilk aylarında İsrail'i ziyaret etmiştir.[401] Genelkurmay İkinci Başkanı Çevik Bir, "Türkiye ve İsrail bölgenin iki demokratik ülkesidir ve biz bölgeye demokrasilerin nasıl beraber çalışabileceğini göstermeliyiz" diyerek İsrail'e yönelik yakın ilginin altını çizmiştir.[402]

Bu durum dünya politikasındaki gelişmelerin tesirinden bağımsız değildir. Türk dış politika yapıcıları uluslararası politikadaki yükselen kutuplaşmaları çok iyi tesbit edebilme kabiliyetine uzun zamandan beri sahip olmaya devam etmektedirler. 1993 yılında ortaya çıkan tabloda ABD'nin bölgede değişen rolünün tesirinin olduğu açıktır. Bu Ortadoğu'nun Amerika'nın gözünde değerini kaybettiği değil, Amerikan yönetiminin bölgede inisiyatifi elinden kaçırdığı manasına gelmektedir. Amerika'da Körfez

[397] *Turkish Daily News,* 12 Temmuz 1996.

[398] Sedat Sertoğlu, "Hangi Araplar?" *Sabah,* 12 Nisan 1996.

[399] *Turkish Daily News,* 25 Nisan 1996.

[400] Daha fazla ilgi için bkz., John M. Nomikos, *Looking Back to See Forwards: Israel-Turkey Defense Relations*, RIES Research Paper, No.39 (Temmuz 1997).

[401] Sami Kohen, "İsrail ile Stratejik Diyalog", *Milliyet*, 7 Mayıs 1997.

[402] John Pomfret, "Some Neighborly Advice-Turkey Strengthens Its Ties to Israel", *The Washington Post-National Weekly Edition,* 10-16 Haziran 1996, 16-17.

savaşından sonra kamuoyunun kesinlikle gerekmedikçe ABD askerlerinin bir gün bile Ortadoğu'da kalmasına tahammül edemeyeceğini göstermiştir. Amerika'nın azalan ekonomik gücü de denkleme ilave edilirse, Ortadoğu'da barış ve istikrarın Amerikan yönetimi açısından önemi ortaya çıkar. Cari tabloda Amerika ile işbirliği içinde barış ve istikrarı sağlamaya aday ülkeler içinde en şanslı olanının İsrail olduğu gözlenmektedir. Ancak gözardı edilmemesi gereken husus İsrail'in Filistin ve Lübnan'da sürdürdüğü operasyonların bölgede ve dünyada ciddi bir huzursuzluk yarattığıdır. Yeni İsrail-Amerika askeri işbirliği anlaşması bu ittifakın açık bir kanıtıdır. İsrail, ayrıca, stratejik çıkarlarını coğrafi olarak uzak ülkeleri kapsayacak şekilde genişletmektedir. Eski savunma Bakanı Sharon'un söylediğine göre: "İsrail stratejik çıkarlarını Arap ülkelerine ek olarak Kuzey Afrika, Türkiye, Pakistan ve hatta Zimbabwe'yi de içine alacak şekilde genişletmektedir."[403] Türkiye böylesine bir yeni oluşumun dışında kalmamak için İsrail ile işbirliğini milli çıkarlarına uygun olarak değerlendirmiştir. İsrail hükümeti de Türkiye'yi Ortadoğu ile ilgilenir görmek istemektedir. Açık kalan soru dış politika yapıcılarının iç ve dış tepkiler ile beraber cari dış politikasını iç ve dış desteğini kaybetmeden sürdürüp sürdüremeyeceğidir.

Bu düşük seviyeli krizden çıkarılabilecek ders Türk yetkililerin Türkiye'nin İsrail'in boyunduruğuna girdiği imajının verilmesinden kesinlikle kaçınılması konusunda hassas davranmaları gerektiğidir.[404] Çandar durumu İsrail'e karşılıksız çek vermek olarak tanımlamıştır.[405] Türkiye çatışma potansiyeli barındırabilecek gelişmelerden kaçınmalı, onun yerine ilgiyi ekonomik alana çevirmelidir. Üzerinde genel bir uzlaşma bulunan bir kanıya göre ekonomik işbirliği daha önce savaşan taraflar arasında barışın konsolidasyonunda etkili olmuştur. "Bu tip bir güven inşası Arap-İsrail barış sürecini konsolide etme çabalarına yardımcı olabilir."[406]

---

[403] *Al Ahram*, 11-17 Nisan 1996.

[404] Cengiz Çandar, "Dış Politika Perişan Halde," *Sabah*, 16 Nisan 1996.

[405] Cengiz Çandar, *Sabah*, 23 Nisan 1996.

[406] Kirişçi, "Turkey in Search of...," 166.

Filistinliler cephesinden bakıldığında, Arafat'ın 1995 yılında Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret Filistinlilerin Türkiye'ye verdiği önemin açık bir delilidir. Dönemin başbakanı Çiller'in Gazze'yi ziyareti "Türk hükümetinin barış sürecine verdiği önemi (göstermiş) ve Türk hükümetinin İsrailliler ve Filistinlilere yönelik politikasında adil arabulucu rolünün bir hatırlatıcısı olmuştur."[407] Çiller'in Orient House'u ziyaretinin sembolik önemi büyüktür. Demirel Sharm al-Shaykh zirvesinden sonra Gazze'yi ziyaret etmiş ve Filistin lideri Arafat ile görüşmüştür. Türkiye'nin barış sürecine desteğini tekrarlamıştır. Bu arada Türkiye Gazze'deki altyapı çalışmaları için 50 milyon dolar yardım vaat etmiş, ancak bu yardım henüz teslim edilmemiştir. Türkiye, aynı zamanda, 20 Ocak seçimlerindeki rolünü de ihmal etmiştir. Arafat'ın seçimler için talep ettiği 60 gözlemciye karşılık sadece 4 gözlemci gönderilmiştir.[408] Filistin belediye seçimleri bu açıdan Türkiye için Filistin'in demokratikleşme çabalarına verdiği desteği göstermesi açısından ihmal edilmemesi gereken iyi bir şanstır. Akılda tutulması gereken Türkiye'nin -ve dünyanın geri kalanının- Filistin topraklarında demokratik ve laik bir Filistin devletini kurulmasından çıkarları olduğudur.

Özetle, barış süreci Türkiye için yeni bir talih penceresi açmıştır. Yeni Ortadoğu bünyesinde yeni imkânlar kadar, birçok meydan okumayı da beraber barındırmaktadır. Bu açıdan, Türkiye bölgedeki yeni rolünü keşfetmek zorundadır.

[407] Meltem Müftüler, "Turkey: A New Player in the Middle Eastern Politics," *Mediterranean Quarterly* 6, No.4 (Güz 1995): 116.

[408] Kirişçi, "Turkey in Search of...," 168.

SONUÇ

1947 yılından 1996'ya barış ele geçirilemeyen bir kelebek misali olmuştur. İsrail ve Filistinliler arasındaki gerilim terorizme ve savaşlara yol açmış, yüzlerce toplantı, görüşme ve uzlaşma gerçekleştirilmiştir. Her iki etnik grubu da ilgilendiren insan hakları sorunları uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bu 49 yıllık dönem içinde bir çok diğer ülkenin barış sürecinde sonuca ulaşılmasına yardımcı olmak amacıyla değişik boyutlarda müdahalelerine şahit olunmuştur. En sonunda, 1993 Eylülü'nde İlkeler Bildirgesinin ilanı ile tünelin ucundaki ışık görünmeye başlamıştır.

Bütün sürecin tahlilinden sonra ulaşılan sonuç, uluslararası ilişkilerde sistem değişikliklerinin etkisi ile ortaya çıkan ve Ortadoğu üzerinde gözle görülür etkileri olan değişen dünya düzeninin yeni şartlarının kısmi çözüme ulaşmada etkili olduğudur. Yeni şartların getirdiği önceliklerin, barış sürecinde her iki tarafın barışı toptan reddi benimseyen tavırlarından -isteyerek ya da istemeyerek- kısmi de olsa bir çözümün kabul edilmesine doğru bir ilerlemenin gerçekleşmesindeki tesiri gözardı edilmez büyüklüktedir. Türkiye perspektifinden bakıldığında barış sürecinin yeni kapılar açtığı ve Türkiye'ni güvenlik endişeleri açısından olumlu tesirlerde bulunduğu gözlenmektedir. Ancak Türkiye-Ortadoğu ilişkileri açısından problemsiz bir dönem beklemek çok fazla iyimserlik olacaktır. Bu noktada barış sürecinin cari durumu ile ilgili üç konu tartışılmaktadır. Birincisi zamandır. Zamanın boşa geçirilmemesi ve harcanmaması gerekmektedir. İkinci konu Kudüs'tür. Kudüs üzerinde tek yönlü egemenlik ilan etmek gerçekçi bir tavır değildir. Sari Nusseibeh, Kutsal Şehrin paylaşımı için iki formül öne sürmektedir: İlki, doğrudan fiziksel sınırların yeniden tesbiti ve kutsal mekanlara yönelik insan ve hizmet geçişi için özel önlemler alınmasıdır. İkincisi, şehrin bölünmesinden çok paylaşımı ve ortak kullanılması üzerine durmaktadır. Bu çözümde Kudüs'ün ayrı bir uluslararası statü olan

corpus seperatum olarak, her iki tarafa ve üçüncü taraflara açık olması planlanmaktadır.[409] Üçüncü konu ise mülteciler ile ilgilidir. Hiç kimse çok büyük oranda kitlesel Filistinli göçü beklememektedir, ancak sürgündeki Filistinlilere seçim hakkının verilmesi ahlaki bir gerekliliktir.

1996 yılında bu sorunlarla beraber devam eden barış sürecinin geleceğini büyük ihtimalle kurulacak yeni Filistin devletinin sürekliliği belirleyecektir. Bu yüzden, sonuç olarak Filistin devletinin geleceği barış sürecinin ileri aşamalarına özel vurgu ile açıklanacaktır.

Geniş kabul gören düşünceye göre "Ortadoğu'da barış ve düzen için Filistin topraklarında istikrarlı ve demokratik bir devletin kurulması bir gerekliliktir."[410] Sadece demokratik kanunların hakim olduğu bir atmosferde barışın tarafları istikrarlı bir yaşam alanı bulacaklardır. Diğer türlü, Filistinlilerle İsrailllilerin aynı potada yer alması ve barıştırılması akla uzak bir ihtimal olarak gözükmektedir. Jeo-kültürel entegrasyon problemi hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Önemli bir felsefeci olan Azmi Bisharo'nun yorumları ile:

> *İsrail'in, Arap halkları ile yaptığı uzlaşma tarihi değil diplomatik olduğu için asla Ortadoğu'nun uyumlu bir parçası olamayacaktır. Şüphe duyacak ve tereddüt içinde kalacaktır. Bu yüzden İsrail, barış anlaşmasından sonraki dönem içerisinde, onlardan faydalanma ümidiyle kendini Ortadoğu'nun bir parçası olarak görmemelidir. Arap kültürü, İsrail kültürü ile irtibat kurmayacaktır, Irak ve Fas'tan gelen Yahudilerin kurduğu köprülerin yardımı ile dahi...*[411]

Demokrasinin kanunları bu problemden kaçınmaya yardımcı olabilir. En azından, demokrasi dünyadaki mevcut sistemler içe-

[409] UN, *Jerusalem: Visions of Reconciliation*, (Athens, Greece: 27-28 Nisan 1993), 50.

[410] Amos Perlmutter, "Arafat's Police State," *Foreign Affairs, 73* No.4 (Temmuz/Ağustos 1994), 11

[411] Ha'ir (İbranice haftalık), 24 Eylül 1993 nakleden Joseph Alpher, Israel's Security Concerns in the Peace Process," *International Affairs, 70* No.2 (Nisan 1994), 241. Kültürel entegrasyon ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Semuel Yahya el-Maghribi, Yahudiliği Anlamak, çeviren Osman Cilacı (İstanbul: İnsan, 1995), 107-127.

ılısında Ortadoğu'da İlkeler Bildirgesinden sonra ortaya çıkan statüko için en uygun rejim olarak gözükmektedir. Genel olarak demokrasiler aralarındaki problemleri çözmede silah kullanmaktan kaçınmaktadırlar. Bölgedeki bir diğer demokratik ülke olan Türkiye ile gelişmekte olan ilişkilerin İsrail'in bölgeye entegrasyonuna yardımcı olabileceği düşüncesi bu genel geçer kural çerçevesinde temellenmektedir.

Aslında Filistin aydını, dünya sistemi içerisinde bağımsız bir devlet olabilmek için şanslarını en fazla artıracak unsurun demokrasiye yakınlıkları olduğunu farketmiş görünmektedirler. İstikrarsız bir siyasal atmosfer ve düşük seviyede siyasal kurumsallaşma ile Batı önderliğindeki uluslararası topluma entegre olabilmek mümkün değildir.[412] İsrailliler de kendi ülkelerinde demokrasiye evrilme sürecini desteklemelidir. İsrail'in önemli bir önceliği, ilişkilerinin verimli ve karşılıklı işbirliği içerisinde olması için, Filistin'de demokratik bir devleti garanti altına almaktır.[413] Öte yandan, Filistinliler açısından bağımsız bir devlet olma yolunda açılan kapının kapanmaması için İsrail'de demokratik bir yapının devamı şarttır. Rabin'e yönelik suikast ve işgal altındaki topraklardan çekilme esnasında gözlenen olaylar İsrail'de barışın önündeki en belirgin düşmanların aşırı dinci gruplar, çoğunlukla faşist sağcı eylemciler olduğunu göstermiştir. Filistin tarafında ise genel eğilim Hamas ve İslami Cihad'ın barışın düşmanları oldukları yönündedir.

Filistin toplumunun demokrasiye yakınlığından söz etmek için elde yeterli kanıt bulunmaktadır. Öncelikle, İntifada Filistin politikasındaki aşırı unsurları elimine etmiştir. İkinci olarak, Ürdün ve İsrail politikalarının etkileri ile demokratik duyguların gelişimine şahit olunmuştur.[414] Son olarak ise, Batıda eğitim görmüş bir çok Filistinli aydın demokratik siyasi kültürün erdemlerine hayranlıklarını gizlememektedirler. Aydınlar demokrasiye olumlu bakışları ile Filistin'de demokratik bir devletin kurulma-

[412] Edy Kaufmann and Shukri B. Abed, "The Relevance of Democracy to Israeli Palestinian Peace," (içinde) *Democracy, Peace and the Israeli-Palestinian Conflict*, editörler. Edy Kaufmann, Shukri B. Abed, and Robert L. Rothstein (London: Lynne Rienner Publishers, 1993), 48.

[413] Kaufmann and Abed, 44.

[414] Quandt, "The Urge...," 3.

sına öncülük edebileceklerdir.[415] Yakın tarihli bir anket sonucuna göre Batı Yakası'ndaki halkın %86'sı Filistin Otoritesi için en uygun tercihin demokrasi olduğu düşüncesindedir. Filistin'de demokrasinin gelişimi ve konsolidasyonu açısından önemli bir avantaj etnik bölünmelerin olmamasıdır. Görünür tek bölünme dini ve laik gruplar arasındadır. Kasım 1994'te Filistin Otoritesinin muhtemel lideri üzerine yapılan bir ankete göre Arafat diğer önemli isimlerle karşılaştırıldığında iki kat daha fazla oy almaktadır. Sadece Hebron'da Hamas ve Arafat'ın Fetih kolu arasında güçlü bir rekabet göze çarpmaktadır.

TABLO 3. Yerleşim Bölgelerine Göre Filistin Otoritesinin Muhtemel Lideri İle İlgili Anket

	Arafat	Yasin	Habbash	Abd ash-Shafi	Diğer
Bethlehem	46	21	10	9	13
Gazze Şehri	57	16	5	6	17
Gazze Merkez	60	16	7	6	12
Gazze Kuzey	46	16	9	10	19
Gazze Güney	58	11	7	7	17
Hebron	28	40	4	11	17
Jenin	41	21	9	16	14
Eriha	55	20	10	5	10
Kudüs	25	21	8	8	38
Nablus	46	13	9	9	24
Ramallah	30	14	6	13	38
Tulkarm	44	29	4	6	18
Toplam	43	20	7	9	21

Kaynak: Lauren G. Ross and Nader Izzat Sa'id, "Palestinians: Yes to Negotiations, Yes to Violence, "*Middle East Quarterly*, No.2 (Haziran 1995H, 19.

Hamas diğer gruplardan farklı olarak sosyal aktivitelerle destek toplamaktadır. Hamas Gazze'deki mevcut tek tutarlı örgüt

[415] Kaufmann and Abed, 47.

görünümünü uzun zamandır korumaktadır.[416] Örgüt ayrıca, fakir insanların güvendiği tek kurumsal yapıdır. UNRWA'nın bazı üst düzey yöneticileri dahi yiyecek dağıtımında tek güvenilir grup olarak Hamas'ı göstermektedirler.[417] Hamas'a destek çoğunlukla Filistin toplumunun iki katmanından gelmektedir. Bunlar genç ve çoğunlukla değişik seviyede tüccarlardan oluşan sınıflardır. Bu desteğin manası Hamas'ın gelecekte Filistin siyasetini belirleyecek ana unsurlar arasında yer alacağıdır. Bu noktada Filistin Otoritesinin dikkate alması gereken şey barışın değişik toplumsal katmanlar arasında çok yönlü kabulünü sağlamaktır, aksi takdirde hükümetlerin tek başlarına barışı sağlayamayacakları genel geçer kuralı gözardı edilmiş olacaktır. Otorite önce Filistin toplumundaki "iyi ve kötü" bölünmesine bir son vermelidir. Barış ortamına yumuşak geçişin en kolay, belki de tek yolu radikal gruplara barışın akla uygunluğunu kabul ettirmektir. Daha fazlası, kalplerin barıştırılması gerekmektedir. Filistin politikası Fetih ve Hamas tarafından başatlığı yapılacak iki kutuplu çok partili bir sisteme evrilme eğilimindedir.[418] Eğer Filistinliler politika sahnesinde demokratik kurallarla oynamayı başarabilirse, bu iki kutuplu yapı Filistin demokrasisinin özünü teşkil edebilecektir. Demokratik bir Filistin otoriter Arap devletlerinin gözünde bir tehdit olarak algılanabilir, fakat Filistinliler için daha iyi bir alternatif gözükmemektedir. Quandt'ın iddia ettiği gibi "demokratik bir Filistin bölgesel işbirliği ve kalkınma düzenlemelerine daha fazla uyacak ve büyük silahlı güçlere daha az ihtiyaç duyacaktır."[419] Dönemin İsrail Dışişleri Bakanı Peres Hamas'ın seçimi kazanacağına inanmamakla beraber "eğer seçilmişse, barıştan yana kim olursa olsun onunla görüşmeler yapacağız" düşüncesini duyurmuştur.[420]

Ocak 1996 seçimleri beklendiği gibi Arafat'ı Filistin otoritesinin başına getirmiştir. Seçimlerde muhalif grupların boykotu sebebiyle parti listeleri yer almamıştır. Filistin ulusal hareketinin

[416] Perlmutter, "Arafat's Police..." 9.

[417] Sara M. Roy, "Gaza: New Dynamics of Civic Integration," *Journal of Palestine Studies*, 22 No.4 (Yaz 1993), 29.

[418] Jarbawi and Heacock, 39.

[419] Quandt, "The Urge...," 7.

[420] Shimon Peres, "Unplugged," *Middle East Quarterly 2* No.1 (Mart 1995), 76

ana motifi olan farklı ideolojilere sahip grupların seçimlerde rol oynamaması Filistin demokrasisinin geleceği açısından olumlu bir gelişme olmamıştır. Ancak bazı muhaliflerin, Abdel-Shafi'i ve Cevad Salih gibi, cari durum hakkında eleştirel düşüncelerine rağmen seçimlere girmeleri ve kazanmaları olumlu bir adım olarak değerlendirilebilir. Seçimlerle ilgili bir diğer olumlu nokta ise halkın seçimlere yüz çevirmeyip, katılmasıdır. Ancak seçim sonucunu barış sürecine yönelik net bir onay şeklinde algılamak yanlış olabilir. Ancak en azından cari durumun realitelerine göre hareket edilmesi ve çözümün mevcut sistem içerisinde çözülmesi düşüncesini yansıttığından defterin artı tarafına yazılabilecek bir gelişmedir. Filistinliler ve İsrailliler, Arafat kaybetse bile, gelecekteki seçimlerin sonuçlarına kendilerini hazırlamalıdırlar. Diğer türlü sonuç Gazze'nin Lübnanlaşması olacaktır. Öte yandan İsrail seçimlerinde Netenyahu'nun kazanması barış sürecini tersine çevirebilecek bir gelişme olarak görülmemektedir. İsrail girdiği global dönüşüm sürecinden kolay vazgeçebilecek gibi gözükmemektedir.

Son olarak Gazze'nin ekonomik durumuna dönecek olursak hayat koşulları tehdit edici boyutta kötüdür. Halk barış ile değişen bir şey olmamasından şikayetçidir. İntifadanın başlangıcından 1993 sonuna kadar Gazze'de toplam ulusal gelir %30-50 arasında düşmüştür. Filistinliler için en olumsuz etki İsrail pazarının kapatılması işe gerçekleşmektedir. Siyasal istikrarsızlık ve ekonomik durumun kötülüğü Filistin halkında psikolojik sorunlara yol açmaktadır.[421] Filistin'de refah seviyesinin yükseltilmesi görünür bir ihtiyaçtır. Bu gelişme İsrail ve Ürdün'le kurulacak bir ortak pazar ile olabileceği gibi Suriye, Lübnan, Mısır ve Türkiye'nin de katılabileceği daha büyük bir koalisyon ile de gerçekleştirilebilecek gözükmektedir. Taraflar güç dengesi ile bölgesel ve global realitelere gerekli önemi verecek tarzda bir araya gelebilirlerse böylesine bir geniş koalisyon fikri hayal olmaktan kurtarılabilir. Türkiye'nin bu çerçevede inisiyatifi eline alarak bölgesel ekonomik entegrasyon düşüncesini hızlandırması barışın konsolidasyonuna olumlu yönde katkılar yapabilecek bir gelişme olacaktır. Bazı uluslararası kuruluşlar ve gelişmiş devletler Filis-

[421] Roy, "Gaza: New...," 21-23.

tin ekonomisine yardım sözü vermişlerdir. Para saçmanın ötesinde finanstan endüstriye çok geniş bir alanda teknik yardım ihtiyacı vardır. Öte yandan İsrail, durumu yeni bir bağımlılık ilişkisine dönüştürmemeli ve su ve toprak gibi hayati konularda Filistinlilerin zayıflığını sömürmemelidir. Barış tek başına İsrail için önemli bir kazançtır. İstikrarlı bir Ortadoğu'nun bedeli Filistin refahının sağlanması olmalıdır.

Filistinliler için serbest pazar ekonomisi, demokratik bir yönetime ek olarak, dünya sistemine entegrasyonu sağlama yolunda önemli bir gerekliliktir. Bu durum aynı zamanda İsrail'in çıkarlarına da uygundur. İsrail yönetimi açısından en uygun alternatif, yeni Filistin devletinin İsrail'e mümkün olduğu kadar az bağla devamlılığını sağlamaktır. Filistin cephesinde ise barışın ekonomik ve siyasal sonuçlarının toplumun tüm katmanları tarafından şahsen hissedilmesine ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

DOKÜMANTER KAYNAKLAR

BM Dokümanları

UN. (1976): Committee on the Exercise of the Inalienable Rights of the Palestinian People, Resolutions and Decisions of the General Assembly and the Security Council Relating to the Question of Palestine, 1947-1975. New York.

UN. (1979): The International Status of the Palestinian People. New York.

UN. (1979): The Question of Palestine. New York.

UN, (1985): The United Nations and the Question of Palestine. New York.

UN. (1989): The Need for Convening the International Peace Conference on the Middle East, New York.

UN. (1989): DFPR, Special Bulletin on the Commemoration of the International Day of Solidarity with The Palestinian People.

UN. (1989): DFPR, Third United Nations European Regional NGO Symposium on the Question of Palestine, Austria Center. Vienne (28-29 Ağustos).

UN. (1989): DFPR, Vol.XII, Bulletin No. 9 (Eylül).

UN. (1989): DFPR, Vol. XII, Bulletin No.10 (Ekim).

UN. (1989): DFPR, Vol.XII Bulletin No.12 (Aralık).

UN. (1991): DFPR. Eighth United Nations North American Regional NGO Symposium on the Question of Palestine. Montreal Canada, (28-30 Haziran).

UN. (1991): Prospects for Peace in the Middle East: An Israeli-Palestinian Dialogue. Helsinki (Temmuz).

UN. (1992): DFPR. Special Bulletin on the Commemoration of the International Day of Solidarity with the Palestinian People.

UN. (1993): Jerusalem: Visions of Reconciliation: Athens, Greece. (27-28 Nisan).

UN. (1994): DFPR. Prerequisites for Peace in the Middle East: An Israeli-Palestinian Dialogue. Elsinore, Denmark. (15-17 Temmuz).

UN, (1994): Developments Related to the Middle East Peace Proc April-September 1994. New York.

UN, (1995): The United Nations and the Question of Palestine. New Yo

UN. (1995): DFPR, United Nations Seminar and NGO Symposium on the Question of Palestine for Latin America and the Caribbean. Rio de Janerio. Brazil. (20-23 Mart).

Diğer Dökümanlar

US Foreign Affairs and National Defence Division. (1982): *Documents and Statements on Middle East Peace: 1979-1982.* Washington: US Government Printing Office.

Israel Ministry of Foreign Affairs. (1994): *The Middle East Peace Process: An Overview.* Jerusalem: Information Division.

Israel Ministry of Foreign Affairs. (1993): *Declaration of Principles on Interim Self-Government Arrangements.* Jerusalem: Information Division.

The Turkish Yearbook of International Relations 12. Ankara: 1973.

KİTAPLAR

Acar, İrfan. (1989): *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu.* Ankara: TTK.

Anderson, Ewan W. ve Rashidian, Khalil H., (1991): *Iraq and the Continuing Middle East Crisis.* New York: St.Martin's Press.

Aranoff, Myron J. (1993): *Power and Ritual in the Israeli Labor Party: A Study in Political Anthropology.* London M.A. Sharpe Inc.

Armaoğlu, Fahir. (1991): *Filistin Meselesi ve Arab-İsrail Savaşları: 1948-1988.* Ankara: T.İş Bankası Yayınları.

Bailey, Sydney D. (1990): *Four Arab-Israeli Wars and the Peace Process.* London: The Macmillan Press.

Barlas, Mehmet. (1994): *Turgut Özal'ın Anıları.* İstanbul: Sabah Yay.

Bickerton, Ian J. ve Klausner, Carla L. (1995): *A Concise History of Arab-Israeli Conflict.* New Jersey: Prentice Hall.

Çandar, Cengiz. (1976): Direnen Filistin. Istanbul: May,

— (1988): *Ortadoğu Çıkmazı.* İstanbul: Seçkin.

Chomsky, Noam: (1993): *ABD, İsrail ve Filistinliler: Kader Üçgeni.* translated by Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim.

Cobban, Helena (1984): *The Palestine Liberation Organization: People, Power and Politics.* New York: Cambridge University Press.

Drysdale, Alasdair ve Hinnebusch, Raymond A. (1991): *Middle East Peace Process.* New York: Council on Foreign Relations Press.

Elkordy, Abdul-Hafez M. (1971): *Crises of Diplomacy: The Three Wars and After.* Texas: The Naylor Company.

Findley, Paul. (1994): *ABD'de İsrail Lobisi.* translated by Mustafa Özcan and N. Ahmet Asrar. Istanbul: Pınar.

Fraser, T.G. (1980): *The Middle East 1914-1979.* New York: St. Martin's Press.

— (1994): *The USA and The Middle East Since World War 2,* London: Macmillan.

Fuller, Graham E. (1993): "Conclusions: The Growing Role of Turkey in the World," der. Graham E. Fuller ve Ian O. Lesser. *Turkey's New Geopolitics From the Balkhans to Western China.* içinde. Oxford: Westview Press.

Garfinkle, Adam. (1992): *Israel and Jordan in the Shadow of War: Functional Ties and Futile Diplomacy in a Small Place.* New York: St. Martin Press.

Gowers, Andrew and Walker, Tony. (1994): *Arafat: The Biography.* London: Virgin Books.

Gönlübol, Mehmet and Ömer Kürkçüoğlu. (1975): *Olaylarla Türk Dış Politikası.* Ankara: SBF Yayını.

Haig, Alexander M. (1984): *Caveat: Realism, Reagan and Foreign Policy.* New York: Mc. Millan.

Halloum, Rıbhi (1988): *Palestine Through Documents.* Istanbul: Belge.

Hurley Andrew J. (1991): *Israel and the New World Order.* Santa Barbara: Fithian Press.

Inbar, Efraim. (1991): *War and Peace in Israeli Politics: Labor Party Positions on National Security.* London: Lynne Rienner.

Karaman, M. Lütfullah. (1991): *Uluslararası İlişkiler Çıkmazında Filistin Sorunu.* İstanbul: İz.

Kirişçi, Kemal. (1986): *The PLO and World Politics: A Study of the Mobilization of Support for the Palestinian Cause.* London: Frances Pinter.

Laipsen, Ellen B. (1990): Israeli-American Relations. CRS Issue Brief: Foreign Affairs and National Defence Division.

Laquer, Walter and Rubin, Barry (der.), (1987): *The Israel-Arab Reader: A Documentary History of the Middle East Conflict.* New York :Penguin Books.

Lenczowski, George. (1990): *American Presidents and the Middle East.* London: Duke University Press.

Mansfield, Peter. (1992): *A History of the Middle East.* London: Penguin Books.

Mark, Clyde R. (1990): *Middle East Peace Proposals.* Washington D.C.: CRS Issue Brief.

Mattar, Philip (1991): *Kudüs Müftüsü: Hacı Emin el-Hüseyni,* çevirenler İsa Ölmez ve Ali Soylu. İstanbul: Akademi.

Matthews, Ken. (1993): *The Gulf Conflict and International Relations,* London: Routledge.

Mendelsohn, Everett. (1989): *A Compassionate Peace: A Future for Israel, Palestine, and the Middle East.* New York: Farrar, Strauss & Giroux.

Nachmani, Amikam. (1987): *Israel, Turkey and Greece: Uneasy Relations in the East Mediterranean.* London: Frank Cass.

Nomikas, John M. (1997): Looking Back to See Forwards: Israel-Turkey Defense Relations. RIES Research Paper. No.39.

Nusseibeh, Hazem Zaki. (1981): *Palestine and the United Nations.* London: Quartet.

O'Neill, Dan and Wagner, Dan. (1993): *Peace or Armaggedon: The Unfolding Drama of The Middle East Peace Accord.* London: Harper and Collins.

Pelletiere, Stephen C. (1995): *Assad and the Peace Process: The Pivotal Role of Lebanon.* SSI, US Army War College.

Prados Alfred B. (1993): *Jordan: US Relations and Bilateral Issues.* CRS Report. Foreign Affairs and National Defense Division.

Pursuing Peace: An American Strategy for the Arab-Israeli Peace Process: Final Report of the Washington Institute's Strategic Study Group. (1992): Washington: The Washington Institute for Near East Policy. Quandt.

William B. (1977): *Decade of Decisions: American Policy Toward the Arab-Israeli Conflict.* London: University of California Press.

— (1993): *Peace Process: American Diplomacy and the Arab-Israeli Conflict since 1967.* Washington: Brooking Institution.

Rice, Michel. (1994): *False Inheritance: Israel in Palestine and the Search for a Solution.* New York: Kegan Paul Int.

Sachar, Howard M. (1989): *A History of Israel,* Vol.2. New York: Oxford University Press.

Schiff, Ze'ev and Ya'ari, Ehud (1984): *Israel's Lebanon War.* New York: Simon and Schuster.

Sicherman, Harvey (1993): *Palestinian Autonomy, Self Government and Peace.* Oxford: Westview Press.

Smith, Charles D. (1992): *Palestine and Arab-Israeli Conflict.* New York: St. Martin's Press.

Taylor, Alan R. (1992): *İsrail'in Doğuşu,* translated by Mesut Karaşahan. Istanbul: Pınar.

Turki, Fawaz. (1986): *Filistin Sürgünü: Bir Mültecinin Anıları.* translated by Selahattin Erkanlı and Nurettin El-Hüseyni. Istanbul: Metis.

Yahya, Samuel el-Maghribi, (1995): *Yahudiliği Anlamak.* translated by Osman Cilacı. İstanbul: İnsan.

MAKALELER

Abed, George T. (1992): "The Palestinians in the Peace Process: The Risks and the Opportunities," *Journal of Palestine Studies* 22, No.1 (Sonbahar).

— (1991): "The Palestinians and the Gulf Crisis," *Journal of Palestine Studies* 20, No.2 (Kış).

Abu-Amr, Ziad. (1994): "The View from Palestine: In the Wake of The Agreement, *Journal of Palestine Studies* 23, No.2 (Kış).

Alpher, Joseph. (1994): "Israel's Security Concerns in the Peace Process," *International Affairs,* 70, No.2 (Nisan).

Anabtawi, Samir N. (1974): "The Palestinian as a Political Entity," der. John Norton. *The Arab-Israeli Conflict*. içinde. Princeton: Princeton University Press.

Aras, Bülent. (1995/1996): "İsrail'in Yeni Stratejinde Orta Asya ve Kafkasya'nın Yeri," *Avrasya Dosyası 2*, No.4 (Sonbahar).

Atherton, Alfred Leroy Jr., (1992): "The Shifting Sands of Middle East Peace," *Foreign Policy*, No.86 (Bahar).

Aykan, Mahmut Bali. (1993): "The Palestinian Question in Turkish Foreign Policy From the 1950s to the 1990s," *International Journal of Middle East Studies*. No.25.

Bandow, Doug (1993): "Avoiding War" *Foreign Policy*, No.89 (Kış).

Bar-Illan, David. (1995): "If This Be Peace," Commentary 99, No.2 (Şubat).

Beres, Louis Rene. (1995): "The Peace Process and Israel's Nuclear Strategy," *Strategic Review 23*, No.1 (Kış).

Cristopher, Warren. (1993): "Middle East Peace Talks to Resume," *Dispatch 4*. No.17 (Nisan)

Çandar, Cengiz. (1996): "Dış Politika Perişan Halde," *Sabah*. 16 April.

— (1996): *Sabah*. 23 April 1996.

Davutoğlu, Ahmet. (1994): "Yahudi Meselesinin Tarihi Dönüşümü," *Avrasya Dosyası 1*. No.3 (Bahar).

Divine, Donna Rabinson. (1993): "Palestinians in the West Bank and the Gaza Strip: Contested Domains," der. Efraim Ben-Zadak, *Local Communities and The Israeli Polity: Conflict of Values and Interests*. içinde. Albany: State University of New York Press.

Djani, Burhan. (1994): "The September 1993 Israel-PLO Documents: A Textual Analysis," *Journal of Palestine Studies* 23, No.3 (Bahar).

Djerejian, Edward P. (1993): *Dispatch 4*, No.43 (Ekim).

Ergüvenç, Şadi. (1995): "Turkish Security and the Middle East," *Foreign Policy* 19 (Ankara), No.3-4.

Eric Rouleau Talks about the Peace Process and Political Islam. (1993): *Journal of Palestine Studies* 22, No.4 (Yaz).

Ertürk, İsmail. (1984): "Turkey and the European Community," *International Affairs 8*, No.2 (Kasım).

Freedman, Lawrence (1993): "The Lessons of Gulf War" *Asian Affairs* 24, No.3 (Ekim).

Garih, Üzeyir. (1992): "Turkish-Israeli Business Relations: The View of a Businessman," *Actual Situation and Prospects of Turkey's Bilateral Relations with Israel* Konferansına Sunulan Tebliğ. Ankara.

Gold, Dore. (1995): "Where is the Peace Process Going?" *Commentary 100*, No.2 (Ağustos) Gottheil, Fred (1991): "Demographic and Economic Forces Underlining Likud's Perspective of the West Bank," *Israeli Politics in the 1990s: Key Domestic and Foreign Policy Factors*. içinde. London: Greenwood Press.

Gottlieb, Gidon. (1989): "Israel and Palestinians," *Foreign Affairs 68*, No.4 (Sonbahar).

Gözen, Ramazan (1995): "Patterns in Turkish Foreign Policy Behavior Towards the Middle East," *Foreign Policy*, 19 (Ankara), No.1-2.

Gruen, George E. (1993): "Turkey's Potential Contribution to Arab-Israel Peace," *Turkish Review of Middle East Studies*, No.7.

Gürkan, İhsan. (1993): "Turkish-Israeli Relations and the Middle East Peace Process," *Turkish Review of Middle East Studies,* No.7.

Hadar, Leon T. (1992): "The Israeli Labor Party: Peacemaker or Likud II?" *Journal of Palestine Studies* 21, No.3 (Bahar).

— (1992): "The last Days of Likud: The American-Israeli Big Chill," *Journal of Palestine Studies*, 21. No.4 (Yaz).

— (1994): "The Picture and The Spin," *Journal of Palestine Studies*, 23, No.2 (Kış).

Hallaj, Muhammed. (İ991): "Taking Sides: Palestinians and the Gulf Crisis," *Journal of Palestine Studies*, 20, No.3 (Bahar).

Hoch, Martin (1994): "Peace in the Near east After the Gaza-Jericho Accord," *Aussenpolitik*, No.3 (Sonbahar).

Hubel, Helmut. (1987): " Turkey and the Crisis in the Middle East," der. Ali L.Karaosmanoğlu ve Seyfi Taşhan. *Middle East, Turkey and the Atlantic Alliance.* içinde. Ankara: Foreign Policy Institute.

Hunter, Robert E. (1988-1989): "Seeking Middle East Peace," *Foreign Policy*, No.73 (Kış).

Husseini, Faissal (1991): "The Prospects of Dialogue: Accepting the PLO," der. Haim Gordon ve Rivca Gordon. *Israel/Palestine: The Quest for Dialogue.* içinde. New York: Orbis.

Inbar, Efraim. (1995): "Israel's Continuing National Security Challenges," *Strategic Review* 23, No.1 (Kış).

Israeli, Raphael. (1994): "Return to the Source: The Republics of Central Asia and the Return of the Middle East," *Central Asian Survey 13*. No.1

Jarbawi, Ali ve Heacock, Roger. (1993): "The Deportations and The Palestinian-Israeli Negotiations," *Journal of Palestine Studies*. 22, No.3 (Bahar).

Jerome M. Segal. (1993): "Strategic Choices facing the Palestinians in the negotiations," *Journal of Palestine Studies*, 22, No.2 (Kış).

Karaosmanoğlu, Ali L. (1987): "Turkey's Discreet Foreign Policy Between Western Europe and the Middle East," der. Ali L. Karaosmanoğlu ve Seyfi Taşhan. *Middle East, Turkey and the Atlantic Alliance*, içinde, Ankara: Foreign Policy Institute.

Karpat, Kemal. (1975): "Turkish and Arab-Israeli Relations," der. Kemal Karpat. *Turkey's Foreign Policy* in Transition: 1950-1974, içinde, Leiden: E.J. Brill.

Kaufmann, Edy ve Abed, Shukri B. (1993): "The Relevance of Democracy to Israeli Palestinian Peace," der. Edy Kaufmann, Shukri B. Abed, ve Robert

L. Rothstein. *Democracy, Peace and the Israeli-Palestinian Conflict.* içinde. London: Lynne Rienner Publishers,

Köni. Hasan. (1996): "Körfez Savaşı Sonrasında Türkiye," *Avrasya Dosyası 3.* No.1 (Bahar).

Kut, Gün. (1994): "Yeni Türk Cumhuriyetleri ve Uluslararası Ortam," der. Büşra E.Behar et al. *Bağımsızlığın İlk Yılları.* içinde. Ankara: Kültür Bakanlığı.

— (1996): "Arap Birliği Neden Rahatsız," *Yeni Yüzyıl.* 10 Nisan.

Kut, Şule. (1991): "Filistin Sorunu ve Türkiye," der. Haluk Ülman. *Ortadoğu Sorunları ve Türkiye.* içinde. İstanbul: TÜSES.

— (1995): "Ortadoğu Barış Süreci ve Türkiye," *Ortadoğu Barış Süreci ve Türkiye Sempozyumu.* İstanbul, 11-12 Nisan.

Kürkçüoğlu, Ömer. (1984): "The Evolution of Turkish-Arab Relations," der. G.S. Harris. *The Middle East in Turkish-American Relations.* içinde. Washington D.C.: The Heritage Foundation.

— (1987): "Development of Turkish-Arab Relations: A Historical Appraisal," der. Ali L.Karaosmanoğlu ve Seyfi Taşhan. *Middle East, Turkey and the Atlantic Alliance.* içinde. Ankara: Foreign Policy Institute.

Kelman, Herbert C. (1992): "Acknowledging The Other's Nationhood: How to Create A momentum for the Israeli-Palestinian Negotiations," *Journal of Palestine Studies* 22. No.1 (Sonbahar).

Khalidi, Rashid. (1994): "A Palestinian View of the Accord with Israel, Global Issues in Transition. No.8 (Mayıs).

Khalidi, Walid. (1991): "The Gulf Crisis: Origins and Consequences," *Journal of Palestine Studies* 20. No.2 (Kış).

— (1988): "Toward Peace in the Holy Lands," *Foreign Affairs 66* No.4 (Bahar).

Khasan, Hilal. (1994): "Are the Arabs Ready for Peace with Israel?" *Middle East Quarterly 1.* No.1 (Mart).

Kirişçi, Kemal. (1993): "The End of Cold War and Changes in Turkish Foreign Policy Behavior," *Foreign Policy* 17. (Ankara) no:3-4.

— (1995): "New Patterns of Turkish Foreign Policy Behavior," der. Çiğdem Balım et al. *Turkey: Political, Social and Economic Challanges in the 1990s.* içinde. Leiden: E.J.Brill, 1995.

— (1996): "Turkey in Search of Security in the Middle East: The Economic Dimension," *Perceptions.* 1No.1 (Mart-Mayıs).

Kohen, Sami. (1997): "İsrail ve Stratejik Diyalog", *Milliyet*, 7 Mayıs.

Lederman, Jim. (1994): "How to Help the Israelis and Palestinians Reach Peace," *Middle East Quarterly 1.* No.1 (Mart).

— (1988): "Dateline West Bank: Interpreting the Intifada," *Foreign Policy.* No.72 (Sonbahar)

Lesch, Ann Mosely. (1991): "Contrasting Reactions to the Persian Gulf Crisis," *Middle East Journal 45*. No. 1 (Kış).

Lewis, Bernard. (1992): "Rethinking The Middle East," *Foreign Affairs 71*. No.4 (Sonbahar).

Mansour, Camille. (1993): "The Palestinian-Israeli Peace Negotiations: An Overview and Assesment," *Journal of Palestine Studies* 22. No.3 (Bahar).

Mark, Heller A. (1994): "The Israeli-Palestinian Accord: An Israeli View," *Global Issues in Transition*. No.8 (Mayıs).

Mattar, Philip. (1994): "The PLO and the Gulf Crisis," *The Middle East Journal 48*. No. 1 (Kış).

"Morning in Madrid," (1991): *Nation 253*. No.18 (Ekim).

Mughisuddin, Oya Akgönenç. (1993): "Turkish Arab Relations: 1945-1975," *Foreign Policy* 17. (Ankara) No.1-2.

Müftüler, Meltem. (1995): "Turkey: A New Player in the Middle Eastern Politics," *Mediterranean Quarterly 6*. No.4 (Güz).

Nakhleh, Emile A. (1993): "Palestinians and Israelis: Options for Coexistence. " *Journal of Palestine Studies* 22. No.2 (Kış).

"Oslo Agreement: An Interview with Nabil Shaath," (1993): *Journal of Palestine Studies* 22. No.1 (Sonbahar).

Öke, Mim Kemal. (1985): "Arabic Studies in Modern Turkey: Themes, Approaches and Sources," *Foreign Policy* 12. (Ankara) No.1-2.

Özal,Turgut. (1991): "Opening Remarks" *Dış Politika Ve Ekonomi Açılarından Türkiye'nin Stratejik Öncelikleri Sempozyumu*. İstanbul: 5 Kasım

"Palestinian Politics after the Gulf War: An Interview with Faisal Husseini," (1991): *Journal of Palestine Studies* 20. No.4 (Yaz).

Pelletreau, Robert H. (1994): *Dispatch 5*. No. 16 (Nisan).

Peres, Shimon (1995): "Unplugged," *Middle East Quarterly 1*. No.1 (Mart).

Peretz, Don. (1988): "Intifadeh: The Palestinian Uprising," *Foreign Affairs. 66* No.5 (Yaz).

Perle, Richard. (1985): "Turkey and the US Military Assistance," der. G.S. Harris. *The Middle East in Turkish-American Relations*. içinde. Washington D.C. : The Heritage Foundation.

Perlmutter, Amos. (1989/1990), "Israel's Dilemma," *Foreign Affairs 68* No.5 (Kış).

— (1994): "Arafat's Police State," *Foreign Affairs 73*. No.4 (Temmuz/Ağustos)

Philip Mattar," (1989): The Critical Moment For Peace," *Foreign Policy*. No. 76 (Sonbahar).

Pipes, Daniel. (1985): "Options and Restraints for US Policy in The Middle East: The Turkish Dimension," der. G.S. Harris. *The Middle East in Turkish-American Relations*. içinde. Washington D.C. : The Heritage Foundation.

Podhoretz, Norman. (1994): "The Peace Process So Far," *Commentary 98*, No.6 (Aralık).

Pomfret, John. (1996): "Some Neighborly Advice - Turkey Strengthens Its Tieste Israel," *The Washington Post*, 10-16 Haziran.

Rustow, Dankward A. (1985): "Turkey's Liberal Revolution," *Middle East Review* 17. No.3 (Yaz).

"Qadhdhafi Speaks," (1995): *Middle East Quarterly 1*, No.1 (Mart).

Quandt, William B. (1974): "Political and Military Dimensions of Contemporary Palestinian Nationalism," William B.Quandt et al. *The Politics of Palestinian Nationalism.* içinde. Berkeley: University of California Press.

— (1994): The Urge for Democracy, *Foreign Affairs 73* No.4 (Temmuz/Ağustos).

Rabie, Mohamed (1992): "The US-PLO Dialogue: The Swedish Connection," *Journal of Palestine 21.* No.4 (Yaz).

"Reflections on the Peace Process: An Interview with Haydar Abd' Al Shafi," (1992): *Journal of Palestine Studies* 22. No.1 (Sonbahar).

"Reflections on the Peace Process: An Interview with Nabil Shaath," (1992): *Journal of Palestine Studies* 22. No.1 (Sonbahar).

Ross, Lauren G. and Sa'id, Nader Izzat. (1995) "Palestinians: Yes to Negotiations, Yes to Violence," *Middle East Quarterly 2*. No.3 (Temmuz).

Roy, Sara M., (1993): "Gaza: New Dynamics of Civic Integration," *Journal of Palestine Studies* 22 No.4 (Yaz).

— (1991): "The Political Economy of Despair: Changing Political and Economic Realities in the Gaza Strip," *Journal of Palestinian Studies* 20, No.3 (Bahar).

— (1993): "The Seed of Chaos, and of Night: The Gaza Strip after The Agreement," *Journal of Palestine Studies* 23. No.3 (Bahar).

Safire, William. "Cradle of Terror," *Turkish Daily News.* 27 April 1996.

Sayigh, Yusuf. (1994): "Control is the Key," *Worldlink* (Kasım/Aralık).

"Secretary Baker Middle East Peace Conference Opening remarks at the Middle East Peace Conference, the Royal Palace, Madrid, Kasım 1, 1991," (1992): *Dispatch 3*. No.4A, Supplement No. 2 (Şubat).

Sertoğlu, Sedat. (1996): "Hangi Araplar," *Sabah*. 12 April.

Shamir, Yitzhak. (1987/1988): "Israel At 40: Looking Back, Looking Ahead," *Foreign Affairs 66* No. 3.

Shehadeh, Raja, (1994): "Questions of Jurisdiction: A Legal Analysis of the Gaza-Jericho Agreement," *Journal of Palestine Studies* 23. No.4 (Yaz).

— (1992): "Negotiating Self-Government Arrangement," *Journal of Palestine Studies* 21. No.1 (Sonbahar).

Shlaim, Avi. (1994): "Prelude to the Accord: Likud, Labor, and the Palestinians," *Journal of Palestine Studies* 23. No.2 (Kış).

— (1994): "The Oslo Accord," *Journal of Palestine Studies* 23, No.3 (Sonbahar).

Soysal, İsmail. (1991): "70 Years of Turkish-Arab Relations and an Analysis on Turkish-Iraqi Relations," *Studies On Turkish-Arab Relations.* No.6.

Talal, Hussein (1994): "Adress to Jordanian Parliament, Amman, 23 November 1993," *Journal of Palestine Studies* 23. No.3 (Sonbahar).

Tamari, Salim. (1991): "Palestinian Movement in Transition: Historical Reversals and the Uprising," *Journal of Palestine Studies* 20. no:2 (Kış).

Taşhan, Seyfi. (1984): "Current Turkish Policy in the Middle East," der. George S.Harris. *The Middle East in Turkish-American Relations.* içinde. Washington: The Heritage Foundation.

— (1993): "The Caucasus and Central Asia: Strategic Implications," *Foreign Policy* 17. (Ankara) No.3-4.

— (1995): "MENA Regions: A Perspective from Ankara," *Foreign Policy* 19. (Ankara) No.3-4.

Tavlaş, Nezih. (1995) "Türk-İsrail Güvenlik ve İstihbarat İlişkileri," *Avrasya Dosyası 1.* No.3 (Sonbahar).

Williams, Daniel. (1993): "Dateline Tunis: PLO R.I.P.? *Foreign Policy* No.90 (Sonbahar).

Yavuz, Hakan. (1991): "Turkey's Relations with Israel," *Foreign Policy* 15. (Ankara) No.3.

GAZETELER VE HABERLER

Al Ahram, 11-17 Nisan 1996.

Al-Ahram. 18-24 Nisan 1996.

Ad-Diyar, Eylül 24 1993 .

Cumhuriyet. 11 Nisan 1996.

Cumhuriyet. 15 Nisan 1996.

Cumhuriyet. 21 Temmuz 1979.

Ha'ir, 24 Eylül 1993.

Interview by Mike Wallace, "Sixty Minutes," *CBS News*, Şubat 19 1989.

Ma'ariv, 7-7-1995.

New York Times, 14 Haziran 1980.

New York Times, 12 Eylül 1993.

New York Times, 14 Eylül 1993.

New York Times, 25 Eylül 1988.

The Jerusalem Report, 13 Temmuz 1995.

Turkish Daily News, 19 Eylül 1995.

Turkish Daily News, 25 Eylül 1995.

Turkish Daily News, 30 Eylül 1995.

Turkish Daily News. 25 Nisan 1996.

GÖRÜŞMELER

- Filistin Türkiye Büyükelçisi Fuat Yasin ile 21 Kasım 1995'te yapılan görüşme.

- İsrail İstanbul ikinci konsolosu Jonathan Peled ile Ağustos ayında gerçekleştirilen görüşme.

FİLİSTİN-İSRAİL BARIŞ SÜRECİ VE TÜRKİYE

BÜLENT ARAS

1971 doğumlu olan Bülent Aras liseyi İstanbul'da okudu. Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünü 1994 yılında bitirdi. Aynı üniversitenin Türkiye Cumhuriyeti Tarihi bölümünde yüksek lisansını bitirdikten sonra doktoraya başladı. Halen doktora eğitimine devam etmektedir. Türk dış politikaları üzerine çalışmalarını sürdürmektedir. Halen Türkiye Bilimler Akademisi bursuyla ABD'nde Indiana Üniversitesi'nde çalışmalarına devam etmektedir.

Filistin-İsrail sorununun, herşeyden önce, iki cephesi olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. İlk cephesi aslında çok eskilere dayanan, ancak çalışmanın inceleme ekseni açısından İsrail devletinin doğuşundan itibaren ele alacağımız Yahudi boyutudur. İkincisi ise özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasıyla ortaya çıkan, ancak çalışmada devletlerarası bir sorun olarak uluslararası politikanın gündemine girmesinden itibaren ele alınacak olan Filistinliler ile ilgili boyutudur. Filistin Sorunu'nun özünü bu iki boyut oluşturmaktadır. Ortadoğu'nun hassas coğrafyası ve dengeleri zaman içerisinde birçok bölge devletinin yanısıra dünya siyasetine yön veren büyük devletlerin de Sorun'un içerisine çekilmesinde birinci derecede etkili olmuşlardır. Sorun'un kendisi uluslararası siyasete ve bu siyasetin evrimine duyarlı bir hal almıştır.

Bülent ARAS

ISBN 975-6947-02-0

9 789756 947029

BAĞLAM